

270.94
ETA

*Faaineineraa Tāmau i RAIVAVAE
(Rairua, Anatonu, Mahanatoa, Vaiuru, Motu Rani)
mai te 06 e tae atu i te 13 no Fepuare 2009*

TE TĪTAURAA A TEIE IOÀ

ÈTĀRĒTĪA POROTĒTĀNI MĀÒHI

TE MAU UTUĀFARE ÒROMETUA NO TE TUHAA 5

MOTU RANI RAIVAVAE

FAAINEINERAA TĀMAU I RAĪVAVAE
(Rairua, Anatonu, Mahanatoa, Vaiuru, Motu Rani)

mai te 06 e tae atu i te 13 no Fepuāre 2009

TE TĪTAURAA A TEIE IÒA

ETĀRĒTIA POROTETANI MĀOHĪ

**I TE MAU UTUĀFARE ÒROMETUA
NO TE TUHAA 5**

08 JUIN 2011

ÉGLISE PROTESTANTE MAOHĪ
BIBLIOTHÈQUE DE L'ÉCOLE
PASTORALE D'HERMON
B.P. 667 Papeete - 98713 - Tél. 50.25.30

n° 7463

TE ĀPAPARAA O TE MAU PARAU

Te tārena òhipa

Te mau tāpura iòa

Te tereraa o te rururaa

Manaha m̄aa 07 no Fēpuare 09	
Te mau paripari fenua no Raivavae.....	1
Monire 09 no Fēpuare 09	
Haapiiraa : te maìriraa iòa.....	5
Faaìteraa a te fenua Raivavae.....	12
Mahana piti 10 no Fēpuare 09	
Haapiiraa : te M̄òhi	14
Faaìteraa a te fenua Rurutu	21
Faaìteraa a te fenua Rimatara	22
Mahana toru 11 no Fēpuare 09	
Haapiiraa : te porotetani	24
Haapiiraa : te porotetani i Raivavae.....	27
Haapiiraa : Ruta Èv. 15/11-32-te metua-tāne-raa.....	32
Faaìteraa a te fenua Tupuai.....	44
Faaìteraa a te ènua Rapa/Ôparo	47
Mahana maha 12 no Fēpuare 09	
Haapiiraa : te Ètārētia.....	49
Hiòraa àmui : E nā hea atu ai.....	56

Te mau faaravaìraa i te parau o te fenua

Raivavae

Rurutu

Rimatara

Rapa

Tupuai

FAAINEINERAA TĀMAU I TE MAU ÒROMETUA I RAĪVAVAE
 Mai te 06 e tae atu i te 13 no Fepuare 2009

TE MAU ÒROMETUA E TO RĀTOU MAU HOA

1 2	TEURURAI TEURURAI	Rico Moeata	ARIIRUA mā	RIMATARA (Amaru- Mutuaura)
3	MAHAA	Vincent		Anapoto
4 5	TUMARAE TUMARAE	Grégoire, Ronouri Virginia	RONO mā	TUBUAI
6 7	TAMAITTAHIO TAMAITTAHIO	Hermann Liliane	TAUMATA mā	RAIVAVAE
8 9	TEMARIAUMA TEMARIAUMA	Gabriel Jasmine	TUTEANAIVA mā	RURUTU (Avera)
10 11	TEIPOARII TEIPOARII	Mote Glenda	MOTE mā	(Auti/Moerai)
13	FLORES FLORES	Pascal, Tiare Cindlina	TIARE mā	RAPA

TE MAU RAUTI

14	HOIORE	Joel	TAOAHERE	FAATERERAA
15	TUPAIA	Henry	MANAENA	FAATERERAA
16	TEURURAI	Jean	TEHAAPAPA	FAATERERAA
17	TAIRUA	Robert	MAEHAA	FAATERERAA
18	MAHAA	Julien	IOTUA	FAATERERAA
19	TARIHAA	Céline	NATUPUAI vh	FAATERERAA

Mahana māa 07 no Fēpuare 2009 Rautihia e Iteamaera

Te mau paripari fenua no Raivavae : 18 marae i Tāhiti-nui-22 marae i Ronomona-i-haua e aore ia, Ronomona-i-hauā

Te tohorā o Turivaò, i te tuhaa mataèinaa no Vaiuru.

Te ivi tohorā ei tāpaò. E tohorā na te vahine paùmotu ra o Meto. Te pātaùtaù o te tohorā : te pātaùtaù mai ra to tahatai e te pātaùtaù atoà mai ra te vahine ra o Meto. Pātaùtaù faaiteeraa i te mana o te tahi atua i nià i te tahi atua. Ua taù te vahine ra o Meto i to na atua. I te mea, ua parauhia e 12 a na tamarii tērā i faarirohia ei ià. E i te tahi mahana, ua haere teie taata e tāià, tāamu o na i to na vaa i nià i te hota, mai te manaò e e tei nià i te hota to na tāamuraā i to na vaa, i tere ai te vaa, eere paì i te hota, ei ià rā. Aita o na i faaruè, haere i te vāhi o tā na i hinaaro, i tua mai, moè atu ra, i ô nei te iteraahia tērā ià. Te vai ra to na fatu. Ta na tāpaò tērā àha i tāamuhia i nià ia na. Tērā iteraahia mai no raro roa mai. I parau ai tērā māmā e, tītau roa mai òe i te tama a Meto. Te auraa, te matahiapo. Aita e rāveà, e tāpaò tō na, e tuu mai òe. Hōe noa rāveà e hoì ai teie ià, ia pātaùtaù. Te pātaùtaù ra to te fenua e te pātaùtaù atoà mai ra te vahine paùmotu o Meto.

Te marae « Temahara », haapaòhia ra e Tātāria tāne, i te tuhaa mataèinaa no Vaiuru.

Teie marae moà e mea mana, na te mau puua rātou e tiaì nei. Te mau taata i ìte mai i teie marae mea teitei e mea āpapa-maitai-hia te mau ôfaì. Ua òhiahia rā te tahi mau ôfaì, e teie noa ia tei vaivai (toetoe) mai.

I nià i teie marae te parau o Māui. Tērā paì ia haereraa e tii i te auahi i ô i to na pāpā rūaù o Tāne. E no te aroha o Tāne i ta na mootua, a tuu o ia ia na i roto i tērā haari, Rōhatu, tuuhia mai nei o na i nià i te fenua. I nià i teie marae to na toparaa mai. I ô nei tērā haari i te pararīraa, pau roa to na mau tuhaa, tupu pau roa. Parauhia atu ra tērā haari, Rōhatu. I reira o Māui te haereraa mai i rāpae e te mauhaa atoà i hōroàhia, te àu-rima e te àu-nati no te auahi. Ia oti, hāmani iho ra i te umu, huri i te àpe i roto e te vai-raro tei parauhia te taro i teie mahana. I parauhia ai e vai-raro, no tērā mea i te mātāmua, mea faaì te faaapu i te vai. I teie rā mahana, mea tātara i te vai tei nià atu ra te taro i te tupuraa. I ô nei teie marae o Temahara te tahuraahia e Māui i te umu, e ia oti e hūaì, faaāmu i te huaai, ua òre te maèro o te àpe e te taro. Mai teie ia te tupuraa o teie marae. E i roto i te pāpāraa, teie te marae matahiapo no teie tuhaa, parauhia o *Ronomona-i-haua*. Areà te tahi pae marae no te tauturu ia i teie, no te mea, mea na ù nei atu te òhipa i te haamataraa, tupuraa te nūnaa i ô nei i te marae Temahara.

Tērā tuhaa i ô mai o Tāhiti-nui tā ù i faaite ia òutou. Te vai atoà ra hoè marae mea mana e te vai noa ra i roto i te uru àihere, aita e taata e nehenehe e haere e tāmā, no te mea, e haùti paì. No te mea, teie marae, faatià Teriinui ia ù, tiàtono o na i te mātāmua, i teie nei, ua haere e poritita. O rātou te mau taata rave òhipa i tērā tau, haere mai te mau popaā, o rātou te mau taureàreà, haere rātou i roto i tērā marae e pao. Pao noa rātou e ìte ihoā te popaā, a pipī i nià i tērā mau taihaa tahito. Ia hoì mai rātou i te poipoi, ua puehu haere ta rātou mau taihaa faahuruharu. Te òhipa tā na i ìte mata i roto, no te mea, ua vai noa i te vāhi àteatea, mai te tahi fare naìnaì. Tērā ôfaì mea taraihia, e te vai ra te āpoo i nià iho. Ui aè ra o na ia Paipaimoana i te auraa o tērā mea, faaite mai o na i te tiàiri, pātia o na i roto i tērā āpoo, ua àma anaè, topa anaè i nià i tērā tahua, hee noa o na. Tērā taime, ia hoì mai te mau papaā, aita faahou tērā taihaa. Pau roa tērā mau òhipa, ua riro i te papaā. Te vāhi ia e mānaònaòhia ra, pau roa tērā mau taihaa ta rātou i rave, aita paha i tae i nià i te fāito i hinaarohia e rātou, mai tā ù i parau, tērā marae mea haùti o na.

Te marae « Poitoito », i te tuhaa mataèinaa no Vaiuru.

Tei ô nei tātou i Poitoito nei, o teie ia tuhaa. E toe ra e piti tuhaa e pau ai Vaiuru. E 6 mataèinaa i ô nei i Vaiuru; Tūoe (Temahara); Farearii; Haamori tērā ia i te fare pure; teie o Poitoito.

Te pātēraa oe, òto anaè, e haere mai te nūnaa no te haamoriraa. Aita ā te taata i èiā atu ra i ta mātou oe. Ua moè na ta mātou oe. Manaò vau, pōārahia paha tērā mau taata, i faahoi-faahou-hia mai ai, no tērā ihoā paì faatura-òre i ta tātou faufaa. Te vai ra ihoā ta te tupuna oe, e ôfaì, ia taì rā, e au ia i te āuri. I ô nei ta rātou vāhi haamoriraa.

Te ôfaì fāito i te àito, fāito 3 metērā i te teitei. Te vai atoà ra tērā i te tauraa manureva, mea fāito ia na nià i te pito, e 2 metērā tērā ôfaì, e te fāito e naeàhia te pito taata, te reira te

àito. Tāmamataraa i te huru o te àito : tērā te tahi, te ôfaì fāito, e te vai ra te tahi, te ôfatiraa i te tumu meìa. Te àito mau, hoê noa turi, e roaa ia na i te ôfati i te tumu meìa fāito rarahi. Mai te peu, eere i te àito mau, e piti ia turi. Parauhia e te mau metua, e tumu meìa iti rahi, eita e haere hoê turi.

Te vai : to na vai, parauhia o Vai-âau, Vai-hopoià, tei ô mai, o Vai-pā. E ìte ihoā tātou tērā ia faaruè i tahatai, tāpaò tei uta te vai, te puna. Te vai ra te tahi marae i ô aè i te hitiraa mahana, hoê tāpaò faaite e, hiti anaè te mahana, e tāpaò te ìtehia, tei raro aè i te ôfaì, e hohoà mahana. Tērā ia te parauparau rahi o teie fenua, e mahana to na parau, ta na nanaò, tērā ia tā ù i parau e e Rā-i-vavae, mahana maitai, vavae te rai, faaite noa mai te tahi mea, tērā paì te tāpaò o teie fenua.

Te ôfaì ôroà : Te vai ra teie ôfaì i te marae Poitoito, i te tuhaa mataèinaa no Vaiuru.

Te vāhi o Tai-naro : Teie te mea i manaòhia e te àito o Tehataraitua e faanuu te ôtià o Vaione nei i ô nei. Faanuura mātamua tērā vāhi o Roiroa. Te piti teie o Tainaro, tupu ai te tamaì rahi. Mea ātea ta na faatupuraa i te peāpeā, hutì mai te ôtià, faanuu mai. Te auraa, aita i rahi faahou te tuhaa o Vaiuru. Na te mau àito no Anatonu i haere mai e tauturu ia Vaiuru. No reira paì te tūati o Anatonu e o Vaiuru. Haere mai te àito o Anatonu, o Avarua e ta na vahine ia Avarua V. Ta te vahine tuhaa, haere i roto i te miti, ānai, e ta rātou òhipa te pīraa i te auauahi. Na tērā mataì maoaè-haarua (maoaè-haapiti), te mataì ihoā ia o Anatonu, te mea ia i pohe ai tērā àito. Āhiri aita ra, aita ia o Vaiuru faahou.

Te marae o Fare-ùra : I ô nei te mau àito e haaputupu ai no te haere e àro ia Tanihia. Marae haaputupuraa o te mau àito, hou rātou e haapou aè ai i tai.

Te marae Mauna-òto, i te tuhaa mataèinaa no Vaiuru.

Te òto o tērā metua vahine i ta na mau tamarii, no te mea, e maha a na tamarii, na teie tātou i ô nei. Te piti o ta na tātou no ô mai ia i Vaione, haavarehia e, tupu te tahi tāmāraa i niā tērā marae i te tauraa manureva. Teie nei, ua tītuhia mai tērā mau tamarii, e haere paì i te ôroà. Aita te māmā i haere, te òhipa rā i tupu, òhipa haavare paì tei ravehia, taparahi-pau-roa-hia tērā mau tamarii. E àito atoà tērā mau tamarii, no to rātou rā ìte òre i te òhipa i tupu. Tērā ìteraa te māmā, òto ai o ia i ta na mau tamarii. Te auraa ia o teie marae, o Mauna-òto. Mea aroha roa te parau o teie marae. E te vai ra tērā tamaì, tei faatupu i te mea e faaòre i te òto o tērā metua vahine, haamou-roa-hia to Vaione, to Raaterau e te mau àito o Vaiuru e te mau àito o Anatonu. Na tērā àito no Anatonu i haere mai e tamaì. Tērā ia te parau no teie marae.

Te taahiraa āvae o Mahaotoa : Te òhipa i tupu. Ua haavare ta na vahine ia na. Parauhia paì e te mea i tupu, ua rave o Mahaotoa i te rūau (fāfā), tuu i roto i te umu, parauraa ia i ta na vahine, faaineine i te umu e huri i te haereraa i uta. Tērā tau ta na i haere, te mau fare mātamua tā te òhipa ta teie vahine i rave, te faatāereraa. No te mea tērā vahine, to na tuāne, e àito no Anatonu, e ìnahā te tamaihia ra tērā òire tā ù i parau atu o Vaione na tērā rūau. Teie tā na e faatāere nei, āuaa nei o Mahaotoa e ìte ai te òhipa e tupu ra. No te mea i tērā taime, mea hoì mai o Mahaotoa na Tupuai. Tērā uiraa atu o na i ta na vahine ta taua haatui rūau, ua āma, no te mea te tai noa ra te vāvā (vivi). Faaite ra paì te vāvā, taòto faahou atu ra o Mahaotoa, no te mea ia na i ara faahou mai, to na ia ui-faahou-raa atu, ua āma ānei ta taua haatui rūau. I reira to na parau-ino-raa, « umu pupu, umu hatahata, umu ereere ». To na ia faainoraa i ta na vahine i te parau teimaha. Tērā ihoā poiāra te ahimāa, pātiahia atu ra te òmore i roto i te umu, ta na haatui rūau e i reira i te haereraa. E to na hoīraa mai e tāpapa i to na òire, ua ìte o na i te mea ta te vāvā e faaite noa ra ia na e hoì. Parauhia, mea nā ô na tahatai i te tāpūraa, tāhitiraa i te pae tahatai. To na tērā āvae i ìtehia.

Tuatāpaparaa no tērā àito to mātou, o Mahaotoa : E 8 metērā roa. Te vai ra tērā parau no to na haereraa i Tupuai. Te òhipa i tupu, tae o na i niā i tērā motu o Motihā, haapae i to na vaa. Hiòhiò i te fenua e i reira to na haereraa i uta. Tērā tau ta na i haere, te mau fare mātamua tā na i hiò, te āma noa ra te tuitui (tiàiri), te heva ra te taata. Haere i te piti o te fare, mai tērā atoà, e nā reira atoà te toru. To na ia haamataraa e vāvāhi i te ôpani. I roto i te fare mātamua, aita e tātou mai ia na. To rātou ia uiraa e no hea mai òe. No Ranihā mai au. Ronomona-i-haua. To na uiraa, no te aha òutou e heva ai. Pāhono aè ra, ānanahi, ua oti i te faanahohia e te ôpū arii, e tūpaì e tuu i roto i te ahimāa, e āmu ia rātou. E toru ùtuafare i faanahohia.

E aha te òhipa i tupu, ravehia e Mahaotoa teie mau taata faauehia ia āmui, haaputupu to na parauraa e huri i roto i te vaa. Tērā òhipa i ravehia e Mahaotoa, e hāmani i te paēpaē, tuu i niā i te vaa. Mārama aè ra, tei niā i te tai. Tae mai te mau teuteu a te arii e haere e tii i tērā

mau ùtuafare, aita e taata faahou. Te tahi pae, faanuuhia i tai e te tahi pae tãpirihia mai. Haere mai te faèhau, i reira o ia e parau ai, òtumu pai to ràtou pua (tipou i te òhure), e parau ia mātou e pua, te òhure ia. Òtumu to òutou pua no te faahaeraa ia ràtou. Te òhipa ia ta ràtou i rave, i reira ràtou e àù ai te mau taata i nià i te paèpaè. Haere mai ai Mahaotoa i tahatai. Haamata anaè te taata i te àù, i reira o na e tià ai, ua haafātata anaè mai, i reira o na e tià ai, tei raro pau roa ràtou, e rave mai o na i ta na rāau miro. Mea nā reira noa i te pauraa. Parauhia te tahi pae e hoì, no te haere e faaara i te arii.

Teie nei, aita e rāvēà, te òhipa i ravehia e te arii e faatere i tērā tau, tonoraa ia i roto i te mau mataèinaa no Tupuaì e ani i te tauturu. Parau mai nei teie mau taata, eita mātou e haere e tauturu. Ua àmuhia òe e to òe mau taata. Ravehia e Mahaotoa i tērā mau taata, àfaihia i tai, tūtauhia i raro. E i muri iho, haapiihia teie mau taata e mea nā hea ia tāmā. I reira to ràtou haereraa i uta, te vāhi te reira te umu i faataahia. Te mea ta Mahaotoa i rave, taparahi-pauroa-hia e a na te mau faehau. Pao te àpoo, huri i roto e ua haapaehia mai te vahine, te mau tamarii e te puèraa rūàu. Te òhipa i tupu i muri mai, pau roa tērā mau taata i tanuhia, hūaihia e tērā mau rūàu, àmuhia, i reira to Mahaotoa ririraa. Taparahihia ai tērā mau rūàu. E au e, tērā mai àmu taata, e mai pee. Mea na reira te faoraraahia to Tupuaì.

I roto i tērā mau mahana, te tai noa ra te vāvā, i reira ia to na hoìraa mai i te fenua. Tērā aniraa o na e, e parau maitai ànei teie, aita e pāhonoraa. Tērā rā aniraa o na e, e parau fifi, tai aè nei te vāvā. Tērā ia o na i hoì ai. Hoì mai nei i nià i te one parauhia ra o Tauai. Tārāi aè ra ia na, no te haamaha i te rohirohi. Haere iho nei i uta. Te vai ra tērā àvihi ta mātou e parau ra e : te àvihi maire. I reira te tupuraa teie parau tā ù i faatià aè nei. Faatāere noa na tērā vahine. Pātia i ta na òmore i nià i te umu, horo noa e a àmu noa ai.

Te haapiiraa : na Mahaotoa i faaòre te parau no te àmuraa taata i Tupuaì, ìnahā, te vai noa ra te ìnai i nià i te fenua e i roto i te moana. Aita e àito e tamai ia Mahaotoa, o na te ìte nā fea te àro. Tià anaè o na i nià, tei raro te mau àito.

Te menema o Mahaotoa, tērā ia i muri rii noa mai i te tauraa manureva.

Te ava o te Ava-rua

Tehaurai : E tamahine na Toàreva tāne, te arii o te pō. E vahine na Tihauone e na Māui.

Hautuatua, e i muri mai, Hōtuatua : E tãpaò teie e faataa ra i nā tuhaa mataèinaa no Anatonu & Vaiuru. Teie i muri nei to na paraparau :

Heiva nui tei tupu, tei faaauhia i roto i te mau tāne e te mau vahine. Tei parauhia te mau tāne o te pō e te mau vahine o te pō. Ta ràtou heiva òfai ia tãpahi i te ava. E amo ràtou i te tahi òfai i roto i te ava. Tērā te fā. Tae aè ra i te mahana tataùraa, te mau vahine e te mau tāne. Te vai ra tērā mouà o Ruatara. Te òhipa i tupu, ua nā mua ta te tāne òfai i tae i tahatai, no te mea, ua ìte tātou e, te pūai o te tāne e te tāere e te paruparu o te vahine. Te òhipa ta teie mau māmā i rave, òia hoì, ua faaòhipa i te mana o te nātura, ua rave i te parau o te moa. T mea, ta ràtou faaauraa, ua ao anaè ua òti tei roto i te ava te òfai. E au e tērā ihoā pōraa ua tae, ua mārāma anaè ua òti te òhipa. Te taeraa te òfai a te pāpā i tahatai, taòto atu ra ràtou no te haamāha i te rohirohi. Tērā ìteraa te māmā, ua piri ta te pāpā, aita ā i ao, i òto ai te mau māmā mai te moa ra. E aha te òhipa i tupu, manaò aè ra te mau pāpā ua ao, haamā aè ra ràtou, i te mea, aita i tae i te fā, hoì atu ra ràtou e ìnahā aita i ao, eere pai te moa mau tērā i òto. E vahine tērā i òto. I reira atoà te māmā i te àfaiiraa i tā na, aita atoà i tãpae i te vāhi i manaòhia. Ua tae rā i roto i te tai, tērā ia ta tātou e ìte noa ra i teie mahana.

Te parau o Maihiti e te vahine vārua ìno o Ū-varu (e vaù to na tīti) :

Te àua ià a Maihiti i patuhia e te òfai. Tērā mahana, ua haere o ia i tai. Maue mai te varua ìno i pihai iho i teie mouà parauhia o Turivao. Teie vahine no Tupuaì, ta to Tupuaì i manaò e e ua pohe. I te mea, e mòe na te mau tamarii i Tupuaì. Ìmi atu ra to Tupuaì e aha tērā òhipa e tupu ra. Ìteraahia mai te vai ra pai tērā vahine, àmu i te tamarii, ravehia e ràtou àuahia tērā motu Motihae i te ùpeà e te rau fāra, tūtuihia te auahi. Te àmaraa te auahi, pau roa te motu. Manaò aè ra to Tupuaì ua pohe, aita, ua maùe mai i Raivavae. Te vahine a Maihiti o Haamana. Te nā ò ra pai o ia e, hoì mai ai te tahi pae ravaai, te toe nei Maihiti. Teie nei, hoì mai pai te mau taata ravaai, te toe ra o Maihiti. Rave mai nei te vārua taehae i te huru e te hohoà o te vahine a Maihiti. Tunu atu ra o Maihiti i te ià no te faaàmū i ta na vahine. Tērā ra àmuraa teie vahine, eita e paia, e tii i to roto i te vaa, aita atoà i paia. I reira to na manaòraa i te òhipa ta te vāvā i faaite mai ia na. E tii i to roto i te àua. Pau roa i te àmuhia e i reira to na taòtoraa.

Araàra aè ra teie vahine vārua ìno, horo aè ra o Maihiti i Nūmiri te reira tērā fare àraia. Te vai ra tērā taura pahu ta Nupa e nā na e tià i tērā marae, parauhia te fare àraia e nā ùrì toomaha atoà. E piti i te tahi òpani, e piti i te tahi. E piti to te marae. Ia piri mai o Ūvaru, e pii o Maihiti : « Nupa e, e tuu i te taura pahu. » Te auraa, e tuu mai i tērā nā ùrì no te tauturu ia

na. Ia tomo o Maihiti na te ùputa, mau mai ra to na ìri tua e Ūvaru ; mau aè nei i te ìri tua, i mau mai i nià i to na rima, nā ô aè ra, monamona te ìri o Maihiti. Teie nei rā, àmuhia mai nei te tītī o Ūvaru e te ùrī, horo o na i roto i te miti, paipai, tupu faahou mai nei e maha tītī. Amu-faahou-hia e te ùrī, horo faahou i roto i te miti, paipai tupu faahou mai nei e vaù tītī. Nā o aè ra o Maihiti, eita e ū.

Poipoì aè ra, te ìte nei Ūvaru i te tahi vaa, e piti taata to roto, te vaa ia o Tonohiti, te haere ra e pana i te pāhua. Ua ìte o Tonohiti mā, no te mea, ua faaite atoà mai ā te vāvā. Te vai ra rā te mana i roto ia Tonohiti mā, i parauhia ai o Tonohiti i te manamana. Tāpuni i ta rāua āuri pana, nā ô atu ra ia Ūvaru e, mai teie e roaa ai ta òe pāhua. E haere òe i raro te vai noa ra te māa o te pāhua i rāpae, taime o Ūvaru a reva ai, taime atoà ia teie nā taata a pātaùtaù ai. Tonohiti manamana (vanavana) ìraira te pāhua. Hiò aè ra Ūvaru te vai noa ra te māa, rave ai o na te māa, piri aè nei te rima o Ūvaru i roto. I reira to Tonohiti pātatiaraa i teie vahine vārua ìno e pohe roa aè nei. Na te pāhua i haapohe ia Ūvaru.

Tehaupeà

Mouà to na, Mouà-tapu. Ua tapuhia teie mouà e te mau tupuna. I tērā tau, te vai ra te āpura, mai te taro atoà o na, tupu i tērā vāhi e topahia e te pape. Teie nei e haere rātou e tii, i tapuhia ai te mau metua eiaha roa atu te vahine e ìtehia i nià iho. Vai-rani – Pape-rani. « Te vai o te rani, te pape no te raì mai. » Teie mahana e parau ia mātou, te Vai-mano. Te marae rahi roa i ô nei, o te Atua oraora. Te ava o Te-àru-pupuhi. Te ava Vai-tanu. Tahua o Vai-òviri. Tohe-tautau, te ava rahi

Mahanatoa : To na ìòà mātāmua roa, o Hātaitararoa ia.

Te tahua o Pōmare : Te vai nei teie tahua i uta i te tuhaa mataèinaa Mahanatoa & Rairua. Te marae Àtorani, i tae mai ai te èvaneria 1821, te vai ra te porōmu i faataa o Vai-nuu-tahiti. I faataa-atoà-hia te tahi tahua no te arii Pomare, eere ra o na i te fatu o te tahua, i te mea hoì, aita to na àvae i taahi i nià i te fenua, e ture na te fenua.

Mōnirē 09 no fēpuare 2009 (Mahanatoa – Hātaitararoa) « Te Mairiraa Ià »

Ei ômuaraa :

E tahi manaò e tià ia haapāpūhia nā mua roa : te vai ra te manaò o te taata i nià i te mairiraa ià, e te vai ra to na manaò i nià i te ià ta te Ètārētia i maìri no na i teie mahana. No tātou nei rā, aita atu ia e mea e hinaarohia nei maoti rā, te ìmiraa i te māmarama ta te parau a te Atua e horoà mai nei i nià i te auraa o te mairiraa ià, a riro atu ai ei èà no te Ètārētia i teie mahana.

Te Atua e te mairiraa ià :

A haamanaò aè na tātou i te ômuaraa o te mau mea atoà, ua ìriti te Atua nā mua roa i te ùputa o te māmarama nā roto i ta na parau, e ua maìri i te ià o te mau mea ta te mana o ta na parau i faatupu mai. I maìri ai rā te Atua i to rātou ià, eere noa ia no te mea te vai ra rātou, eere no te faauta noa i te ià i nià ia rātou, no te mea rā ua pāhono mai rātou i te parau a te Atua, ua pāhono mai rātou i te hinaaro o te Atua. Ta te Atua i parau, ta rātou ia i rave ; e ta rātou hoi i rave, te pāhonoraa ia i te hinaaro o te Atua. Te auraa, aita te Atua i maìri i to rātou ià ia iàhia aè to rātou, no te mea rā ua faatupu e ua riro rātou ei tupuraa no te hinaaro o te Atua ; òia hoi, e tupuraa rātou no te ôpuaraa faaora a te Atua.

Ia hoi mai tātou i nià i te mea e ìmihia nei, e nā ô ia tātou ia parau e : ia òre te ià ta te Ètārētia i tāpeà mai ia riro ei pāhonoraa i te hinaaro o te Atua, e mairiraa ià faufaa òre mau ta tātou i rave mai. Ia òre hoi te Ètārētia ia riro ei faaite i te Atua e i ta na ôpuaraa faaora, e Ètārētia haavare mau ia tātou. Ua pāhono e te pāhono noa nei ā te rahu i te hinaaro o te Atua, te tiai noa nei ā te Atua ia tātou. Ua faaite e te faaite noa nei ā te rahu i te Atua e i ta na ôpuaraa faaora, te tiai noa nei ā te Atua ia tātou. No reira, ia riro mau te ià ta tātou i tāpeà mai ei tāpaò faaiteraa na te Ètārētia i to na ineine i te faatupu i te hinaaro o te Atua, i te ôpuaraa faaora a te Atua tei riro noa te fenua e to na î ei tupuraa.

Te taata e te mairiraa ià :

Te nā ô ra te Atua : Eere te mea maitai ia pārahi noa o Âtamu (te taata) o ia anaè ra, e hāmani au i te tahi tauturu au no na. Ua hāmani iho ra te Atua i te mau manu âvae maha atoà o te fenua nei, e te mau manu o te reva i te repo fenua, e ua aratai mai ra ia Âtamu ra ia itea te ià ta na e maìri, e ta Âtamu ià i maìri i taua mau mea atoà ra, ia riro te reira ei ià mau (Tenete 2, 18-20).

A haamanaò aè na tātou, ua tuu te Atua i te taata i roto i te uru maitai, e teie ā o ia e parau nei, « Eere i te mea maitai ia pārahi noa o Âtamu o ia anaè ra ». Te auraa, te vai ra ia te tahi fāito maitai tei òre ā i noaa ia Âtamu aore ra tei òre ā Âtamu i hiroà aè nei. Aita te Atua i faaite ia Âtamu e aha te maitai o ta na e ère ra, ua vaiho rā e na na iho e ite. E no te tauturu ia Âtamu i te ìteraa, ua hāmani te Atua i te mau ânimara i te repo fenua, e ua aratai mai ia rātou i mua i te taata no te maìri i te ià. Te auraa, na te ânimara e tauturu ia Âtamu te ìteraa i te Atua, e te ìteraa i te hinaaro o te Atua. Te ânimara hoi, ua ite e ua pāhono rātou i te hinaaro o te Atua, e ua fārii atoà rātou e tauturu i te taata i te ìteraa e te faatupuraa i te hinaaro o te Atua, i fārii ai rātou ia aratahia mai rātou e te Atua i mua i te taata. Aita rā te reira maitai i ìtehia ia Âtamu, ua maìri ihoā paha o ia i te ià, ua ite i te puaa ei puaa, te manu ei manu, aita rā i ite atu i te ânimara ei tauturu au ia na i te ìteraa i te hinaaro o te Atua. Te auraa ia o te maa parau ra e, « I maìri noa rā Âtamu i te ià o te ânimara, e aita roa o Âtamu e tauturu au i itea ». Eiaha atoà rā te taata e manaò e, e vahine terā maitai e èrehia ra e Âtamu, eere roa atu te reira, eere te ôpuaraa a te Atua no te ìmi i te vahine na Âtamu, ia ite rā te taata i te ora ta te Atua i faaineine no na. Ahiri òia ra, ua ìtehia ia i te feiā atoà tei roaa te vahine te maitai ta te Atua e parau ra e, « Eere i te mea maitai ia pārahi noa o Âtamu o ia anaè ra ». Ua ite rā hoi tātou e, e vahine noa tei ìtehia ei vahine, mai te puaa i ìtehia ei puaa, aore ā rā te vahine i ìtehia atu ra ei tauturu au i te taata i te ìteraa i te hinaaro o te Atua. E hau roa atu hoi, ua hāmani roahia te tahi fare no te mau vahine e hāmani inohia nei, tei hea ia te maitai.

Ia hoi mai tātou i nià i te mea e ìmihia nei, e nā ô ia tātou i te parau e : e piti rāveà ta te Atua e tuu nei i mua i te Ètārētia no te tauturu ia na i te ìteraa e te faaiteraa i te hinaaro o te Atua, te ânimara e te vahine. Aita rā e anihia ra ia na ia maiti aore ra ia rave pae tahi noa, no te mea,

toopiti atoà ra, no te tauturu au i te taata i te faatupuraa i te hinaaro o te Atua. E ânimara ihoâ paha te tahi, e vahine te tahi, te taaêraa rahi rā i roto ia rāua : ua hāmani taaêhia te ânimara i te repo fenua, âreà te vahine, e mea ìritihia mai ia mai roto mai i te tahi mea tei oti aè na i te hāmanihia, oia te tâne.

Te reo e te maìrīraa iòa :

Ia haamanaò tāmāu tātou e, aita atu e mea e hinarohia nei maoti te māmarama ta te parau a te Atua e horoà mai nei i nià i te auraa o te maìrīraa iòa. E ia ui hoì tātou e, e aha te maìrīraa iòa, aita atu ia e pāhonora maoti rā, te tahi ia huru òhipa ta te Atua i ani i te taata e rave. No te rave rā i te reira òhipa, aita atu ia e tāviri e matara ai maoti rā te Parau, òia te reo. Te auraa, aita e maìrīraa iòa mai te peu aita e reo. A haamanaò noa na tātou, aita e maìrīraa iòa ta te Atua e rave àhiri aita te Atua i parau. I parau te Atua i matara ai te ùputa o te māmarama tei faaite mai i te ôpuaraa faaora a te Atua ; òia hoì, ua faaite noa mai te Parau òia te reo i te ôpura faaora a te Atua. No reira, te maìrīraa iòa ta te reo e ìriti i te ùputa, no te faaite ia i te ora.

Mai te peu, e tāviri te reo, e aha ia te auraa ia parauhia e : maìri i te iòa, topa i te iòa. E aniraa ihoâ paha teie na te Atua i te taata, e òhipa rā teie tei òre ā i oti, te mea mau rā te reira e tialhia ra te taata ia rave atu. Te auraa, maoro noa te taata i te parauraa, te faaòhiparaa i te reo, ua matara te ùputa o te ora tei ineine te Atua i te haafānaò ia na. Te reira mau te mea tei òre i matara ia Atamu, ua maìri ihoâ paha o ia i te iòa o te ânimara, aita rā o ia i faaòhipa i to rātou reo, òia te reo o te ânimara, te reo o te fenua. E aha te reo o te fenua, te reo ia no te here e te aroha ; te fenua hoì e to na î, te here ia e te aroha o te Atua i te taata.

Ia hoì mai tātou i nià i te mea ta tātou e ìmi nei, ua horoà mai te Atua i te Ètārētia te tāviri e matara ai ia na te ùputa o te māmarama, te ùputa o te ora, te reo Māòhi ia. Ia here faahou rā te Ètārētia i te reo ta te Atua i horoà ia na, ia here faahou o ia i te reo o teie fenua, te tāviri te reira e matara faahou ai te ùputa o te ora. E te iòa hoì o ta na i tãpeà mai, ia riro ia ei haapāpūraa na na i to na inēine i te faaiteraa i te ôpuaraa faaora a te Atua no te nūnaa Māòhi, no reira o ia i tià mai ai ei Ètārētia Porotetani Māòhi i teie mahana.

Haapiiraa i te mōnirē 09 no fēpurare 2009
(Rauti haapiiraa : Maehaa)
(Rauti mahana : Iotua)

Ômuaraa

Mea pāpū te vai ra te manaò o te taata i nià i te maìrīraa iò, ta na faanahoraa, ta te reira nūnaa e tae roa mai i nià i te māðhi. Te mea e hinaarohia ra eere ia te hiðraa i ta te taata maìrīraa iò, hiðraa ra i te māramarama o te parau e tā na e tītau ra i te taata ia i teie mea e maìrīraa iò. Na noa tātou ia haapoto, no te maìrīraa iò e hinaaro te reira no te Atua nā mua roa. Mai tērā ia ta Tēnete e haamanaò mai ra. Ua parau te Atua, ua pāhono mai te mea ta te Atua i parau atu. Rave tātou i te tahi hiðraa, te anīraa te Atua i te māramarama, pāhono mai nei te māramarama, e no tērā mea ua pāhono mai, revaraa ia to na iò. O òe, o māramarama to òe. Mai te reira te Atua i te raverā. No reira vau i nā ò atu ai i rauaè ra, eita ia e tano e hið i ta te taata hiðraa nā mua roa. Hið ihoā i ta te Atua, no te mea, na te Atua i haamata i te maìrīraa iò. Teie nei rā, noa atu ia e no te Atua te hinaaro, ua ani atoà ra te Atua i te taata ia maìri atoà i te iò. Tērā ia tuhaa ta tātou e hið i roto i te tahi uiraa e tuuhia atu i mua ia tātou i roto ia te Tēnete 2, 16-20. E hinaaro no te Atua nā mua roa, ua ani atoà rā te Atua i te taata ia rave atoà mai i te reira òhipa. Manaò atoà ai tātou e, e nā reira atoà tātou i te hið i teie iò to tātou i teie mahana, no te mea na te Atua i ani i te taata, na te Atua e ani ra i teie pupu taata e parauhia ra Ètārētia, maìri atoà te iò, tāpeà mai nei tātou, EPM.

Te mau uiraa :

1. E aha te auraa o teie anīraa ta te Atua i te taata ia maìri atoà i te iò (Tēnete 2, 18-20).
2. Te Ètārētia Porotetani Māðhi te iò ta tātou i tāpeà mai, e aha ta tātou e hinaaro ra e faaite.

Haapupuraa :

Pupu 1 : Ariirua v. ; Mōte v. ; Tūteanāiva v. ; Ronouri v. ; Taumata v. ; Tiare v.
Pupu 2 : Ariirua t. ; Mōte t. ; Tūteanāiva t. ; Ronouri t. ; Taumata t. ; Tiare t.

Taiðraa : (Tēnete 2, 18-20)

18. Ua parau iho ra te Atua ra o te Fatu : Eere ia i te mea maitai ia pārahi noa Átamu o ia anaè ra ; e hāmani au i te tahi tauturu au nā na ra. 19. I te repo fenua, ua hāmani te Atua ra o te Fatu i te mau mea ora atoà o te aru e te mau manu atoà o te reva. Ua faahaere mai ra ia rātou i mua ia Átamu ia itea e aha te iò tā na e maìri no rātou. Te te taata iò i maìri no rātou, te reira mea ora e to na iò. 20. Ua maìri te taata i te iò o te mau ānimara atoà, to te mau manu o te reva e to te mau mea ora atoà o te aru, e aita i itehia ia Átamu i te tauturu au ei tauaro nō na.

Pāhonoraa a te mau pupu no te uiraa mātāmua & tāuàparauraa :

Pupu a te mau Pāpā :

Hou te maìrīraa iò : a) Tauturu au : Te tahi ia òhipa e hinaarohia ra e te Atua i te taata. Hōroà te Atua i te tiāmāraa i roto i te taata. Hōroà te Atua i to na tiaturiraa i roto i te taata.
e) Maìrīraa iò : Iò : Parau tumu « raì e te fenua... » To te taata haamataraa na nià i te ānimara... e te taata. Haapotoraa : Aore e òhipa i rāpae aè i te hinaaro o te Atua...

Mōte vahine : Te tahi òhipa e hinaarohia ra.

Ronouri : Aita e manaò.

Mōte : Aita e parau i rāpae aè i te raì e te fenua, e tauturu mai te reira i te parau no te toparaa iò i nià i te tamarii. E tāpura òhipa, e òhipa tā na e rave. Ia motu te parau no te iò, nehenehe e pohe. Eere ia te reira i te maìrīraa iò.

Maehaa : Haapāpū i te māramaramaraa o te anīraa i te taata. No te Atua te hinaaro. Te auraa, te toe ra te tahi tuhaa.

Taumata vahine : Te auraa o tērā aniraa : hōroàhia i te taata tērā tiàraa e rave.

Ronouri : Tītauhia te taata ia rave, muri mai e topa atu ai i te iòa. Eita e hope i te taata to na parau. E ui i te Atua, e tano ia na ia faahope i ta na òhipa, no te tītau i teie mau ànimara. Nā na i taītaī mai i mua i te taata.

Ariirua : Tāpiri noa i tērā manaò e haere ra, parau-anaè-hia te iòa, òia hoī tērā manaò aita to te iòa e parau i rāpae aè i te raī e te fenua. Na tērā nā mea e tauturu mai i roto i te maīrīraa iòa, aore ra, te iòa. Tei ô ia te manaò o te pupu.

Ariirua vahine : Ia hiòhia atu, ua ātea roa te mau pāpā, ua faaea noa mātou i roto i te taiòraa.

Ronouri : Ua ātea rātou, mātou tei fātata.

Tehaapapa : Hinaaro tiàmāraa i te haamatarāa. Teie tauturu i te pae hopeà, aita.

Tūteanāiva : Tomoraa i roto i te parau. Ômuaraa, mea māmarama. I te irava 20, e tauturu au na Âtamu. E tuhaa faufaa tā na i rave.

Tehaapapa : Te fifi o Âtamu, hoē ā e to tātou parau, to te Māðhi. Te tahi noa vāhi. Te tuhaa rahi rā, te ìteraa ia e hoē ā fifi.

Mōte : Tāura, tautururaa i te Māðhi i roto i to na fif. Ua hiò puua noa i te puua.

Natupuai vahine : Mai tērā ihoā te tāne i teie mahana, mai ia Âtamu. Òhipa tā na i rave. Mea nā fea ta tātou oraraa i teie mahana. E tuu ihoā i tērā tiàmāraa, te hinaaro mai ra o ia i te tāne. Aita rā hoī e rave.

Ariirua : Aita i maraa roa. Ua rave Âtamu i te tahi òhipa. I roto i to tātou rauraa, e tae òiò i te tahi pae, te vai ra te tahi vāhi e toe ra. E faatae roa, e amo noa i te tahi tuhaa. Eere i ô nei e hope ai te parau o Âtamu. To tātou mau tupuna, e hia rahīraa tupuraa òhipa. Te vai ra te tahi fāito, i niā i te òhipa.

Mōte : Te mau rāau māðhi, ua tauturu ia tātou.

Pāhonora a te mau pupu nò te uiraa mātāmua & tāuàparauraa :

Pupu a te mau māmā :
Faataa-ê-raa i te mau mero o te mau ànimara. Ua hōroà te Atua i te tuhaa no te maīrīraa iòa no te mau ànimara i te taata. Ia ìte te taata i te tahi tauturu au nō na.

Mōte : E aha tērā mau mero.

Mōte vahine : Te oni e te ufa.

Ronouri vahine : Ua hōroàhia ia òutou i te ìteraa i te toparaa i te iòa no te mau ànimara. Aita mātou i niā i te reira manaò.

Ronouri : Aita i ìtehia ia Âtamu te tauturu au i roto i te ànimara. Ìteraa i tērā iòa ta òe e hōroà ra, faaite i te tahi tauturu nō na.

Ariirua : Te tiàmāraa no te maīrīraa i te iòa, e tuhaa te reira na te Atua. Te vai atoà ra rā te maīrīraa iòa i hōroàhia i te taata, no te faaite i te òhipa. E tiàmāraa atoà to tātou, aita i tāòtià-noa-hia i niā i te Atua.

Taoàhere : Tiàmāraa, te vai ra e tāpae, te vai ra eita e tāpae. Fārii, eita e fārii. Tauī, e nuu, e faatāpae.

Maehaa : Faataa-ê-hia, aita e faataa-ê-raa i te mau mero. Ua rave te taata i te tahi tuhaa. Aita te taata i faatupu i te parau a te Atua. Ua pāhono mai tērā mau mea. Te iòa, e òhipa hopeà ia rave, eere te iòa o te ànimara, ia ìte rā i te pāhono i te hinaaro o te Atua.

Tehaapapa : Tērā a Âtamu i rave, haamataraa o te òhipa, na te Atua i haamata mai. Ia òre ia māraramama, e rave noa tātou ia au i to tātou hinaaro. E hiò noa tātou ia tātou. Te vai ra te tahi mea i haamatahia mai.

Ariirua : Te mea e ìtehia ra, maìrìraa iòà, e piti tuhaa : te iòà, ua reva, te mea i tìtauhia ia na. Te iòà, ua haere te tìtauraa. Aita ānei hoì i tauturu i te Atua, i puaa ai te puaa.

Maehaa : Te Atua tei nā mua roa i te ìte, e te ère ra o Âtamu. Aita Âtamu i ìte e ua hāmanihia te ānimara. E òhipa ta Âtamu i rave, aita rā i anihia mai. Tei hau roa atu, ua faaòhie te Atua i te òhipa a Âtamu. Tuu roa mai i mua ia na. Aita o ia i pāhono i te hinaaro o te Atua. Tērā huru raverā ta tātou.

Manaèna : Hoè noa teie i tuuhia mai i mua i te aro o te taata. Aita ihoā. Ua ìte rā tātou e, ua tuuhia mai te tauturu au, e vahine. Te reira mau ānei. Te manaò, a ìte paì. Te ìteraa o ia.

Mòte : E tano ānei hoì teie uiraa : e aha te auraa teie aniraa ta te Atua i tuu mai i te taata, ia maìri atoà i te iòà (Tēnete 2, 18-20). Eita e matara. Te reira mau ānei te manaò. Te tìtauraa, aita i tae.

Tehaapapa : Te vai ra te taa-ê-raa. Ua faaea noa Âtamu i nià i te maìrìraa. Aita i haapaò. Ei hiòraa : Te raì-tuatinitini, tērā i ô mai, eere no te raì. Tamarii, tāatiraa. Ua mau ta tātou maìrìraa iòà. Ia matara i roto ia tātou, e haere tērā òhipa i mua.

Taoàhere : Ia ìte i tērā tauturu i roto i tērā nana ānimara. No te māraramama-òre-rā. Te vāhi fifi, te òreraa e fārii.

Ariirua : Ua mau te taata i nià i te mea e maraa ia na. Aita o Âtamu i tauturu i te Atua. Te vai noa ra te tauturu a te Atua i te taata. Tāere noa rā ia tātou.

Mòte : Ia òre te taata ia māraramama, a ani. Te auraa, ua naho ê na ta te Atua. Eere i te òhipa òhie, ua ìte o Âtamu. Tei roto o ia i te tìarā. Tērā tuhaa mātāmua, hōroà i te tahi tauturu au. I te pae hopeà, aita i ìtehia ia na. Te vai ra te mau faatiāraa. Aita o na i ìte i teie tauturu au. Ua rave te Atua i ta na tuhaa, te toe noa ra ta te taata.

Taumata vahine : Nā vai e pāhono. Nā te ānimara, e aore ra, nā te taata. Maìrìraa a te taata. Aita te taata i tuò, tei reira tei maraa i to tātou mau tupuna. Ua parau, pāhono mai te ānimara. Te tuōraa te Atua, pāhono mai nei. Haere roa Âtamu i te hopeà. Ua rave Âtamu i ta na òhipa.

Taumata tāne : Ei māraramamarā, tērā to òe iòà, ua tupu. O te Atua te tumu o teie parau. E riro teie e aita i rāpae aè ia na. Ia àriàri anae te taata, e òhipa tuotuò noa teie, eere i te māniania noa. Tērā ta òe e tuò, mea mau. I roto i te faaauraa a te taata, eere i te mea parau noa, e ìmi. Te reira to tātou fifi.

Taoàhere : Aita ā te taata i māraramama, i ìte. Maìrìraa iòà, āhiri o ia i taa, e òhie atoà. Nā hea te haamāraramama, te faaineineraa ia ia tātou.

Pāhonoraa a te mau pupu i te piti o te uiraa & tāuàparauraa :

Pupu a te mau pāpā :

Ètārētia Porotetani Māòhi, te iòà ia i tāpeðhia mai.

Ètārētia : pupu taata teie e ora i nià i te fenua.

Porotetani : pupu taata e fāiraa faaroo ta rātou ia au i te tūramaraa a te here e te aroha o te Atua. E parau tā na i te tahi taata.

Māòhi : fenua i reira te taata i te oraraa.

Manaònaòraa : ia au i teie parau no te iòà « raì-fenua »

Eiaha e hiòhia ei porotetani, ei tātorita, etv..., e taata fenua rā.

Tūteanāiva : Manaòraa no teie mau taime i muri nei. Hou te maìrìraa iòà, te vai ra tērā nānāraa i nià i te raì e te nānāraa i te parau o te fenua. Na te reira mea e tauturu ra ia na te mea e topa ai te tahi iòà i nià i te tahi tamarii ei iòà.

Maehaa : Tērā te iōa ta tātou i maīri, eita tātou e hiō-āpaāpa. Tērā maīrīraa i tērā iōa, e aha ta tātou e hinaaro i te faaite. Aita tātou e anihia ra e e aha te auraa o te iōa. Aita tei niā i te iōa, tei niā rā i te mea ta tātou e hinaaro i te faaite.

Tūteanāiva : Faaīteraa i te hinaaro o te Atua, EPM no tātou noa, e ia hiōhia te tupuraa o te reira parau i roto i te nūnaa, aita ia. Te vai ra te haapīhāpīhāraa.

Mōte : Tērā hinaaro to te Atua i niā i tērā fenua, te huru o te Atua i niā i te reira fenua. Tērā manaō e, tuhaa tātai tahi fenua noa atu ā te vai tērā tuhaa ta te taata e rave. Aita ānei hoī tērā porotetanīraa e riro ra ei haapīhāpīhāraa. Te vai ra te faaāpīraa i roto i ta tātou Ētārētia. Te tuhaa òhipa e rave eiaha ei haapaōraa, no te mea, e parau no te fenua.

Manaēna : I roto i te parau o te maīrīraa iōa, te fārii nei te tahi nūnaa i te maīrīraa iōa, eere i to na. Te fārii nei to Raivavae i te tahi mau iōa no rāpae e aita te reira i faahuru-ē i te tiaturīraa. To tātou fāriīraa e rave atoā i to te tahi iōa ei tauturu i te nūnaa i roto i ta na faaītera e oraraa. To tātou iōa EPM, e tumu ia tātou i tae ai i ō. Te fārii nei tātou i te tauturu a te tahi e te haamanaōraa i te òhipa rahi i ravehia.

Pāhōnōraa a te mau pupu i te piti o te uīraa & tāuāparaaura :

Pupu a te mau māmā : E faaite mai ihoā te auraa o te iōa i te faufaa ta te reira nūnaa e mau ra, to na parau, to na fenua, ta na peu e to na hīroā.

Maehaa : Te tahi taime, te maīri nei tātou i te iōa, e aita i tano e tātara. Tērā te iōa i maīrihia, na tātou i maīri. I maīri ai tātou, no tērā ia mea, ua ĩte. Tērā tuhaa ta Ātamu aita i ĩte, no te mea, ia aita i roaa ia na i te ĩte, ĩteraa i te tauturu au i mua ia na. Ia parau anaē te tahi taata no Anatonu, ua fārii o na te reira parau. EPM, e tauturu mai teie ia tātou i te faaīteraa i te hinaaro o te Atua. Eiaha i te faaīteraa i te hinaaro o te taata.

Vincent : Maīrīraa te Atua i te iōa, ta tātou EPM, e hinaaro atoā ānei teie no te Atua. Te tahi, aita tē pāhono noa ra, te matara noa ra. Maīri nā mua, pāhono atu ai, òre noa atu ai e riro ei pāhōnōraa hopeā.

Maehaa : Mai te peu, te riro nei te maīrīraa iōa ei faatupuraa i te hinaaro o te Atua. Eita e pāhono faahou, e maīri faahou e nā reira noa e tano roa atu ai. Matara noa ra te ũputa no te maīrīraa, te taime rā e òre e tano ai i niā i te hinaaro o te Atua. Te mea e tano e hiō, ua pāhono te Atua i reira, i maīri ai. Te mea rā e hiō mai, ua haamata tātou i te hiō i teie mau parau. Eere no teie nei tātou e tau i te maīrīraa iōa. Teie maīrīraa, no te faatupu ia i te hinaaro o te Atua.

Ariīrua vahine : Nā vai e tauturu i te maīri-faahou-raa i te iōa.

Tehaapapa : Na te tuatua o te maīrīraa iōa i roto i te Ētārētia e tauturu i te māramaramāraa i ta tātou maīrīraa i teie mahana. I te matahiti 1924, Ētārētia i Tahiti ; i te matahiti 1927, Ētārētia Porotetani Māōhi ; i te matahiti 1963, Ētārētia Ēvaneria no (i) Porinetia Farāni ; i te matahiti 2003, hiō faahou i te iōa, no tērā manaōnaōraa. Ta tātou faaotīraa tē hiō nā mua.

Taoāhere : Ua ineine tātou i te tomōraa i roto i te faaāpīraa, te haamaitāraa, te tātāraa. Na te huru tupuraa o te òhipa i tērā tau e teie mahana. Ua ineine teie nūnaa māōhi i te faatae i niā i te fāito e tupu ai te hinaaro o te Atua. Ua tae i te tau no te tahi ara-tūtonu-raa i to na parau, te reira te vāhi ta tātou e faaitoito ra. I te Āpoōraa Rahi Āmūi, teie te iōa e amo atu.

Tūteanāiva : Ua tāpae anaē i niā i te fāito ta te Atua e hinaaro nei i teie mahana. Ia hiōhia eere te porotetani anaē. Te reira te manaōnaōraa, aita ānei te iōa i òiōi roa i te tuuraahia mai. EPM, ua haapīhāpīha, e ĩnahā no te faaite i te hinaaro o te Atua. Te manaōnaōraa ia parauhia ei taata no te fenua, aita ia e haapīhāpīhāraa.

Tehaapapa : Faatūāti i niā i te parau o te fenua. Aita roa e manaō e tatahi i te tahi. Ia faaō mai rā i te tāatoā i roto. Tei ia tātou ra te reira. Manaō faaitoito teie. Ua hinaaro e paraparau. Ia ũ, ua tūāti vau. Aita rā te Tuhaa i āfaro mai. Ōaōa vau, ua tae te Ētārētia i niā i te reira ferurīraa.

Ronouri : Na tātou teie iōa, no tātou teie iōa, o tātou tērā. Te mauruuru o teie iōa no tātou, aita e faaau. Fāīraa faaroo na tātou. No tātou teie iōa, haere hoē tātou, tāpae āmūi tātou. Te feiā e

haere mai ra, haapii faahou i to tātou iða. E iða ānei teie tei faatupu i te hoêraa e aore ra te āmahamaha. E faaāpī ā i te iða. Faaitoito i to tātou haereà.

Tehaapapa : Te hinaaro o te tahi Ètārētia, te vai ra to rātou manaò. To Taratoni, e tau i atoà i te iða.

Taoàhere : Ètārētia no Samoa, Tona & Kiribati, ua tae rātou i ô. Tērā atoà ta tātou e faaitoito ra ia tāpae i ô.

Ronouri : Aita e faufaa ia parau e Ètārētia Porotetani. I nià noa i te parau māðhi, ua tātara pai i te tātotoà o to na parau. Hoê hiðraa : ua hope te haapaðraa i roto i te hoê fenua, hoê faaroo, faanaho. Eiaha e hið i te taata, porotetani tērā, Tātorita tērā. Te mea e ìtehia ra, tērā taata fenua e reru o na i roto i tērā faanahoraa. E aha te mea e rave ia vai tupuai noa tērā taata, te tauturu nei i te tupuraa o tērā taata. Mai te peu e, faaea i roto i tērā hīroà faaroo, e vai tērā mau haapihapiharaa. No te feiā āpī : te mea e tāamu ia mātou, ia tātara tātou te taata fenua. Tāpati, ua taa-ê tāua. I teie mahana, ia tāpati tāua e taa-ê ai.

Manaèna : E tano roa tērā parau, āhiri te tātotoà o te mau faaroo e haapae i to rātou tiàraa taata faaroo. Aita i hape e nā te faaroo, òia hoì, tērā mau haapihapiharaa i faaāmaha i te fenua. Te vāhi te reira te faaroo i te faaāmaharaa, ua tāhoēhia ia e te fenua. Te vāhi atoà rā ta te fenua i faaāmaha, na te faaroo ia i tāhoē. I te tau o te mau tupuna, te Porotetani, te faaroo mātāmua, te taeraa mai ra te Tātorita, ùmeùmeraa tei tupu. Faatià mai nei te Tātorita i ta rātou mau fare haapiiraa, riro aè nei to tātou mau taata. Mea nā reira noa e, tae mai i teie mahana, te tupu noa ra te āmahamaha, ia òre anaè, e riro te tahi i te tahi, noa atu e, te hinaaro nei tātou ia tupu te hoêraa. No tērā mea, eere hoê ā tiàturiraa, aratairaa, faanahoraa, nā te reira i faatupu i te taa-ê-raa.

Taoàhere : E tauturu tē noaa mai na roto i teie iða. E aha teie tauturu, i roto i teie hepetoma tātou e ìte ai. Aita te Atua i faaea noa i reira, ua ìriti atoà rā i te tahi ùputa.

Tehaapapa : Ei tauturu au i te haamataraa ; aita rā a Âtamu e tauturu au i ìtehia ; hoê ā fifi to Âtamu e to te Māðhi i teie mahana.

Maehaa : Ua rave te taata i te reira tuhaa no te maìrira. Aita Âtamu i faatupu i ta te Atua. Te mea faufaa, eere te iða o te ānimara, te pāhono ra ānei i te hinaaro o te Atua. Nā rāveà e piti, te rahu, te vahine, no te tauuru ia tātou. Aita ā i haamata te òhipa.

Faaïteraa a te fenua Raivavae (rautihia mai e Rāhiti e o Ìtemaèra)

Faaïteraa o te fenua Raivavae : rautihia mai e Rāhiti :

Ua faaue o ia i te mau tamarii Raivavae ia hīmene i te parau o Raivavae, tei reira nā iōa i te faahitiraahia.

*Ua rau, ua rau te iōa
O to ù henua
Mai to ù mau tupuna mai
Tae mai ai ia ù nei*

*Te matamehai, o Rangi-hā
Hiti mai ai o Tāhiti-nui
Hotu noānoā
Ronomona-i-haua
Te pīto (o) te māramarama
O Raivavae
Fā mai ai o Vāvitū*

*Noa atu, noa atu te rauraa
No to ù nei iōa
Eita e moè ia ù
To ù āiā here*

Teie te iōa mātāmua o teie fenua, Ranihā (Rangi-hā – Rai-maha) no nā mataèinaa e maha e nā haapaōraa e maha i niā i te fenua. Te piti o te iōa, o Tāhiti-nui, òia hoī, ua taātihia ia Vauvau, i te fenua o te tohorā. E te piti o te auraa, òia hoī, No te mau taata rarahi ia tei rave i te hara i niā i te tino o te fenua, eita rātou e taparahihia, āfaihia rā i niā i te tahi fenua ê. Te toru o te iōa, o Ronomona-i-haua: e iōa faateniteni i teie fenua. E iōa teie i mārihia i niā i te pahī, òia hoī, te paēpaē pātia ... tērā to na auraa. Te tahi auraa, to na noānoā, ua tae i te mau fenua atoā. E tei faaite pāpū maitai i te mau òhipa e te mau tāpaò tei faaite mai i to na fāito e to na pūai. Te maha o te iōa, Raivavae, parauhia vavae tea: maevahia, ūmerekia. Na Pōmare teie iōa i topa. Te pae o te iōa, Vāvitū: na te mitionare i topa i teie iōa, i te matahiti 1821, i Tuahao. Tere hau maitai, mea fārii-poupou-hia i to rātou tāpaeraa mai. Vāvitū, te fenua no na te Atua. Vincent: te vai ra paī te mau rātere moana papaā, pāniora, tei topa atoā i tei iōa o teie fenua, òia hoī, Santal Rosa (ua māiri-atoā-hia teie iōa i niā i teie fenua).

Ìtemaèra: i roto i ta mātou puta tupuna, ua tāpaò atoā rātou i te mau òhipa i tupu i niā i te fenua e ta rātou parau i teie fenua. Eere teie anaè te pahī i tae mai nā teie mau pae, mea rahi atu ā, e ta rātou òhipa no te haere mai ia e èiā i te taata. E iōa teie no te tapena pahī, mea haere mai rātou e ìmi i te ahi, i parauhia ai teie fenua o Santal (ahi) Rosa.

Faaïteraa o te fenua Raivavae : rautihia mai e Ìtemaèra :

E piti tuhaa i niā i teie fenua, o Tāhiti-nui e o Ronomona-i-haua. Tāhiti-nui i te hitiraa o te rā, o Anatonu, Mahanatoa to reira, e, o Ronomona i te toparaa mahana, o Vaiuru mā to reira. E āito ta Māui i fānau; ta Èvaarii, ta Tanihau, ta Tihauone. Te mau tuhaa i roto ia Rāhiti, Anatonu (Rohotu), te òire Teahupoo, haamata atu ai o Hātaitararoa, Mahanatoa, Natirona, Vaione e Rairua. I tērā pae Ronomona-i-haua, Vaiuru, Tuoe, Farearii, Hotuatua i uta, Pāhuri, Hōreo.

Parauparau tātou ia Piriōtua. E piti taata, ua piri to rāua tua. E hoē pae tāne, e hoē pae vahine. Fānau Piriōtua mā, te vahine, Matomatorai, e te tāne o Matamataura. Fānau ta Matomatorai i te huaāi, faaāmu i to rātou metua vahine i te vairaro (taro) e te āpe. Āreā te tahi pae, ta rātou māa pau roa te mau ururāau aita e māa i ô. Ia hiōhia e au e atua eita te Atua e āmu i te māa. Io te taaraa o Piriōtua mā, no te mea, ua tītio te māmā, te taime a tītio ai tērā te mea i tātara ia rāua. I ô atoā te iōa i te tauraa, o Tāne-mata-ara-i-te-ao e o Tāne-mata-ara-i-te-pō. Teie Tāne,

ua hoì i nià i te raì, âreà te vahine ua faahoìhia mai i raro. E tei parauhia no roto mai ia Matamataura o Māui, e no reira atoà tērā parauraa o Hiro-mata-atua.

Te vai ra te ôfaì haamauraa i te mau ôtià, haamauhia e te mau arii o nā fenua e maha e hoê no Tahiti. E piti arii no Rimatara, e piti no Rurutu, e piti no Tupuaì, e piti no ô nei (Raivavae), e hoê no Tahiti, tã ù e parau atu ra e, o Hinoi, te tamaiti a Pōmare. Na rātou i haapāpū e hea tuhaa i roto i teie mataèinaa. Ua nā mua teie mau arii i tãôtià i te fenua hou te papaâ. Na teie tōmite i haapāpū tei tupu te putuputuraa i te 5 no Novema 1803 e tae atu i te 13. E peretitini to teie tōmite tei huti-terero-hia i roto i te mau arii, manaraa mai o Épaia no Rurutu, Épatia. Ua rave rātou hoê ôfaì ei tãpaò i te òhipa i ravehia.

Te tere i nià i te tahua :

Te ôfaì tãpaò no te taeraa mai o te mau veà-tono :

Te ôfaì i pīhài iho i te fare pure no Mahanatoa, te vāhi i tãpaehia mai e Pōmare e te mau veà-tono, e tei uta te tahua o Pōmare. Te mau arii e tomo mai i nià i teie fenua mea amo, o Pōmare mea amo aita anaè e fatu o na i te tahi tuhaa o teie fenua. Ua topa-noa-hia to na iòà eita rā o Pōmare e fatu. Ua faatià mai te mau rūàu no te matahiti 1828. E au ra e, o Pōmare II teie i tae mai.

Te tahua Pōmare : Te vai nei teie tahua i te tuhaa mataèinaa no Raïrua-Mahanatoa)

Te marae o Pumavao : Te vai nei teie marae i uta noa aè i te tauraa manureva)
Ôfaì fāito i te àito. Te vāhi fānauaa o te mau àito, pūòhuhia i te rauère àpe, aita anaè e motumotu, eere i te àito, e parauhia ia e mähū. Ia motumotu rā, e àito ia.

Te menema o Mahaotoa : Te vai ra teie menema nā mua iti noa aè i te tauraa manureva.

Te marae Mauna-Òto, te vahine ùruùru paaria fatu i teie mataèinaa Kātea.

Te âpoo pape : Teie âpoo pape, tei te pae miti roa. Noa atu te mau miti rarahi, eita to na huru pape e tauì.

Mahana piti 10 no fēpuare 2009 (Motu Rangi)

**Haapiiraa : « Māōhi »
(Rauti haapiiraa : Maehaa)
(Rauti mahana : Taoàhere)**

Ei ōmuaraa :

Te toru teie o te tuhaa i roto i te ìa ta tātou i tāpeà mai i teie mahana. E no te mea te mairiraa ìa, e hinaaro no te Atua i te taata, aita atu ia e òhipa e tūtauhia i te taata, māoti rā, te faatupuraa i te hinaaro o te Atua. No te mea, no te Māōhi te parau ta tātou e hiò faahou ra i teie mahana, e nā ô ia tātou i te ui e : e aha ia te hinaaro o te Atua i te Māōhi i teie mahana. E no te mea hoì tei te Tuhaa Pae tātou, e aha ia te hinaaro o te Atua i te Māōhi e pārahi nei i reira.

No te tauturu ia tātou i te pāhonora a teie uiraa, e mea tano ia faahoìhia te parau o te Māōhi i roto i te ôpuaraa a te Atua, no te mea, te hinaaro o te Atua i te Māōhi ta tātou e ìmi nei. E no te mea hoì e tupuraa te Māōhi no te hinaaro o te Atua, i roto atoà iho ia i te parau o te Māōhi e ìte ai tātou i te hinaaro o te Atua. E te tahi hoì parau e haamanaò noa mai nei ia tātou i te parau o te Māōhi, te tohu ia a Vaitā.

Te Māōhi e te ôpuaraa a te Atua :

Teie te reo o te Atua ia na i ôpua i te taata : « E hāmani tātou i te taata i to tātou huru, ia au i to tātou hohoà . . . » (Tenete 1, 26). I mua i teie haapāpūraa, eita te manaò o te taata e fifi ia faaroo e ia fārii. Ia hurihia rā te parau a te Atua mai teie i muri nei : « E hāmani tātou i te Māōhi i to tātou huru, ia au i to tātou hohoà », e fifi te manaò o te taata, no te mea, aita i pāpaihia mai te reira. Ia ara maitai tātou i teie vāhi, aita tātou e faahuru-ê nei i te parau a te Atua. E nā ô noa na tātou : ìnaha na te Atua i hāmani te taata, no te aha ia i mua i te parau o te Māōhi, eere faahou na te Atua i hāmani, e taata hoì te Māōhi. Mai te peu hoì eere na te Atua, na vai rā ia i hāmani te Māōhi, ìnaha hoì ta te Atua anaè te hāmaniraa taata. Rahi noa atu ā ta tātou hurihuriraa i te parau, aita roa atu e faahaparaa tano i mua i teie fāiraa e : e ôpuaraa te Māōhi na te Atua, e e tupuraa hoì no te hinaaro o te Atua.

Èie tātou e ìmi hānoa nei i te hinaaro o te Atua i te Māōhi i te tahi vāhi ê, e ìnaha hoì, to tātou noa iho Māōhiraa te tupuraa o te reira parau. Te mea noa e toe ra i te Māōhi i teie mahana, e te reira atoà ta te Atua e tiāi noa ra, ia fārii faahou te Māōhi ia na ei tupuraa no te hinaaro o te Atua. E aha te auraa te fārii-faahou-raa i to na Māōhiraa. Te haamanaò noa mai ra te fārii-faahou-raa e, i vai na te reira parau, i orahia mai na te reira parau i te tahi tau, ua haapaehia rā e tae roa mai i teie mahana. To tātou hoì Māōhiraa, mai te fenua o te Māōhi, te reo Māōhi, te iho tumu Māōhi, te peu tumu Māōhi, te māa Māōhi, te rāu Māōhi, te reira te mau mea o ta tātou i haapae. E nā ô ia tātou ia parau e, te hinaaro e te tupuraa o te hinaaro o te Atua ta tātou i haapae. Aita paha te ARA i fāito i te teimaha no te faotiraa o tā na i rave, eiaha no te mea ua hape, eiaha rā o na e tiāturi na te tahi e faahohoà mai i te parau o ta na iho i faoti.

Noa atu rā e ua haapaehia, aita e rāveà ê atu e ìte-faahou-hia ai te tupuraa o te hinaaro o te Atua i te Māōhi i teie mahana, māoti rā, ia rave-faahou-hia mai te mea i haapaehia. E faaea rii paha tātou i te ìmi hānoa i te hinaaro o te Atua i rāpae aè i to tātou parau e i rāpae aè i to tātou fenua. I hāmani hoì te Atua i te taata i te repo fenua, i hāmani ia te Atua i te Māōhi i te repo māōhi. Tāpiri mai ai hoì teie parauraa e, na te Atua i rahu te fenua, aita ia e parau to te Māōhi i rāpae aè i te fenua, e aita hoì e parau to na i rāpae aè i te Atua, te tumu o to na Māōhiraa. Te auraa, eita e tano i te Faatereraa o te EPM ia huna e ia haaparuparu i te faaiteraa i te parau o te Māōhi, eiaha no te faateniteni i te parau o te Māōhi, no te mea rā, e tupuraa to tātou Māōhiraa no te hinaaro o te Atua. Eita atoà e tano faahou ia na teie parauraa e : « i te vāhi ua matara, a rave », te faatano ra o ia i te faanahoraa a te taata, e te huna ra i te hinaaro o te Atua. Aita tātou e anihia ra e haere e faahuehue, e haere rā e tauturu i te nūnaa i te ìteraa e te fārii-faahou-raa i te hinaaro o te Atua ia na, òia to na Māōhiraa.

Te Māōhi e te tohu a Vaitā :

Vaitā, e tahuà, e tāvini no te Atua, te faāite te reira i te hinaaro o te Atua i te taata, e te hinaaro o te taata i te Atua. Te tohu hoī, te faatororaa ia i te rima i niā i te tahi mea ia ĩte atoà te tahi pae, tei mua i te mata taata ; āreà te auraa o te mea e faatorohia ra, aita ia i horoāhia i te mau huru taata atoà.

Teie te mea e vai ra i mua i te mata taata : te tahi tumu āti e tupu i niā i te marae, e tei tope-āuru-noa-hia e te matai. Teie te auraa ta Vaitā e horoā ra : « Te ĩte nei au, tei mua ia ù nei te auraa o teie nei peu māere rahi. Tenā mai te fanauā ùnaūna a te Tumu, e haere mai nei e hiò i teie uru rāau i Taputapuātea nei. E tino ê to rātou, e tino ê to tātou, hoē anaè rā huru, no te Tumu mai. E riro teie nei fenua ia rātou, e mou teie haapaōraa tahito nei, e e tae mai hoī te mau manu moà o te moana e te fenua nei, e haere mai e taihaa i ta teie rāau i motu e haapii nei. »

E piti pupu taata tei tae mai : te fanauā ùnaūna te tahi, e nūnaa ê, e mau tamarii rā na te Atua hoē, e haere mai e haru i te fenua. Te mau manu moà te tahi, mea tonohia mai e te Atua hoē, e haere mai e haamou i te haapaōraa tahito nei. Ua tupu teie nā parau. Te parau tei òre te mau manu moà i rave, te tāmahanahanaraa ia i te Māōhi i topa i roto i te fifi. I teie nei rā, eita tātou e pari, aore ra, e faahapa te tahi i te tahi ; te mea noa ta tātou e faaitoito faahou nei i te ĩmi, aita atu ia māoti rā, te hinaaro o te Atua i te Māōhi i teie mahana, tei riro noa teie tohu ta Vaitā ei tautururaa ia tātou. E mai te peu, e hinaaro to te Atua ia tātou i teie mahana, eere ia i te hinaaro āpī, eere no teie nei, mai te matahura mai rā o teie nei ao to te Atua hinaaro-noa-raa i te taata ia haapaò i to na hinaaro. E nā ò ia tātou i te parau e, e hinaaro to te Atua i te Māōhi mai tahito e tae roa mai i teie mahana. A tae rā i te tahi tau, ua haapae te Māōhi i te reira, e ua haapaò noa i to na hinaaro mai tā na i hinaaro, ta teie rāau i motu e faaara mai nei : ua haapae te Māōhi i te Atua, te tumu hoē roa o to na ora. Te tāpaò hoē roa tei haapāpū mai i to te Māōhi haapaeraa i te Atua e te Faufaa ora ta te Atua i horoā ia na, to na ia haapaeraa i to na Māōhiraa, to na reo, ta na māa, ta na peu tumu, to na fenua . . .

E i to na nā-reira-raa, na te Māōhi iho i hinaaro atoà ia riro to na fenua i te nūnaa ê, e ia haamou-roa-hia te haapaōraa tahito, òia te haapaōraa māōhi mau tei niuhia i te here e te aroha. E huru ê paha tātou i teie huru tūramaraa, a haamanàò noa na i te parau o ĩteraera i te mau taime atoà o ia e haapae ai i te Atua, ua riro to na fenua i te nūnaa ê ; e i to na tiāturi-fahou-raa i te Atua, ua hoī faahou mai to na fenua, ua hoī faahou mai te ora e te hau i roto i te nūnaa. Te ĩte atoà ra ia tātou e, te taime te Māōhi e hoī faahou ai i te Atua ra, òia hoī, te taime te Māōhi e fārii ai e ātuātu faahou i teie rāau i tope-āuru-hia, e fārii faahou i to na Māōhiraa, to na reo, to na fenua . . . e hoī faahou mai to na fenua e ta na haapaōraa māōhi mau. E tano roa ai te fāiraa a te ARA i Tahaa, eita teie nūnaa e ora i te poritita, e ora rā i to na faaroo i te Atua. Te auraa, e tāere noa ia tātou i te rave-faahou-raa i tei haapaehia, ua hoī faahou mai te ora e te hau.

Te poroi : e te Māōhi e, mai hoī anaè i te Atua ra, aita i tāere roa, te reira anaè te rāveà e ruperupe faahou ai to òe oraraa i teie mahana.

Haapiiraa i te mahana piti 10 no fēpurare 2009 (Rautīhia mai e Maehaa)

Ômuaraa :

Teie mahana tātou e hiò àpaàpa ai i teie iò a to tātou te Ètārētia Porotetani Māðhi. Te àpaàpa i tãpeàhia mai no teie mahana tērã ia àpaàpa hopeà, te Māðhi. Parau rã e tano e haamanaò, riro noa atu ai teie parau Māðhi ei àpaàpa noa no teie iò a, e parau rahi ihoà teie. E parau àno eita e hope i tuatãpapa e pau ai ia tātou hoê poipoi. E parau àmui ra teie no tātou te mau taeà e pãrahi nei i Māðhinui nei. Ua tãòtiàhia ta tātou feruriraa i teie poipoi. Ua tãpeàhia te tahi parau no roto i te Māðhi ei parau tumu na te Māðhi. I reira tātou e haatumu ai te parau o te Māðhi, tērã ia parau tohu ta Vaitã. Haamanaò atu à vau, e parau àno. Mea na roto tātou i te tohu a Vaitã i te haere no te hiò i te parau o te Māðhi. Te tohu. Vaitã e tahuà e tãvini no te Atua aita atu tã na, mãoti rã, te faaiteraa i te hinaaro o te Atua i te Māðhi, tei riro noa te tohu ei rãveà faaiteraa nã na. A riro noa ai teie tohu ei parau hõhonu, eita ihoà e noaa ia tātou i te tuatãpapa. Teie te haapotoraa, te auraa o teie tohu. E piti pupu taata e tae mai. Te vai ra te fanauà ùnaùna a te Atua, te mau tamarii teie a te Atua, te vai ra te mau manu moà a te Atua, e mau veà teie a te Atua. E piti atoà parau e faahuru-ê i te oraraa o te Māðhi. E riro o Māðhinui i te feiã e tae mai, e e mou teie haapaòraa tahito.

E piti uiraa no te tauturu i te feruriraa :

1. Ia au i te tohu a Vaitã, e aha te mau òhipa i tupu i te Tuhaa 5 nei.
2. I teie mahana, e aha te mea e toe ra i te faatupu.

Haapupuraa :

Pupu 1 : Ronouri mã, Tiare mã e te tahi tiã tãmite
Pupu 2 : Taumata mã, Ariirua mã, Vincent e te tahi tiã tãmite
Pupu 3 : Mõte mã, Tũteanãiva mã e te tahi tiã tãmite

Te tohu a Vaitã :

« Te ìte nei au, tei mua ia ù te auraa o teie nei peu mãere rahi. Tēnã mai te fanauà ùnaùna a te Tumu, e haere mai nei e hiò i teie ururãau i Taputapuãtea nei. E tino ê to rãtou, e tino ê to tātou, hoê anaè rã huru, no te Tumu mai. E riro teie nei fenua ia rãtou, e mou teie haapaòraa tahito nei, e e tae mai hoì te mau manu moà o te moana e te fenua nei, e haere mai e taihaa i ta teie rãau i motu e haapii nei. »

Te mau pãhonoraa a te mau pupu i te uiraa mātãmua & tãuàparauraa :

Pupu 1 (Pupu ahi) :

E aha te mau òhipa i tupu i te Tuhaa 5 : Ua haapae i tã na, ua rãve i tã vērã. Aita rã tã na i faaruè-roa-hia.

Pupu 2 (Le feu du motu) :

Rimatara : Tauraa Atua - Tauraa faanahoraa - Haamoriraa - Riro te fenua i terã pupu taata.

Rurutu : 2 manaò : Tau o Hiro-i-te-pũ-mana-tũ - Tau o Puna e o Mamene - Tau o Tihoni Viriamu.

Raivavae : Te vai ra ta na tohu : Tahuà Tangarua : Mãui mau (Metua) ; Tama-hou (Tamaiti)

Vaerua àtere (Vãrua Maitai).

Vaitã = Tangarua

Pupu 3 (Rurutu - Rimatara) :

Ia au i te tohu a Vaitã, e aha te mau òhipa i tupu i te Tuhaa 5 nei.

Ua àfãhia mai te mau peu àpĩ, te tahi mau òhipa tei òre i tũati i te mea tei orahia e te Tuhaa 5. Marae / Hare pure ; Pãreu / Pereue ; Ia tauihia te iò a te Atua Tãne / Iehova, Taarua / Iehova.

Ua faaàhuhia to te Tuhaa 5 i te tahi àhu àpĩ / haapaòraa / tiaturiraa àpĩ.
Ua tupu te hĩroà àti-Iũta e e peretãne, e ua haafaufaa-òre-hia tātou.

Tiare : Ie tātaraa i te parau tohu a Vaitā. Te rāau i tope-āuru-hia, aita i pohe, te ora noa ra, toe noa te taata i te pipīraa atu i te pape no te faahaumārūraa atu. Ia hiōhia mātou te Raivavae e òhipa ra i Rapa e te vahine Rimatara. Te mea ia rave anaè te Māōhi i ta na faanahoraa, eita e ū, fāriu anaè i nià i te fare pure, ua òre roa to na parau. E ìte ihoā òe tērā huru to te Rapa e to Tupuaì. Ia haere anaè i roto i te fare pure, fifi roa o na. Aita i pohe te vai noa ra tei rāpae ra i te fare pure.

Tehaapapa : I roto i ta Rimatara, e au e, ua tupu ihoā ia ta Vaitā, ua riro te fenua.

Vincent : Ua tupu te mau faatauiraa iōa atua. No roto mai ihoā i te mau tere mitionare. E mou teie faaroo tahito, te haamoriraa e te faanahoraa, monohia e teie mea āpī.

Mōte : Aita ihoā e parau faahou to te fenua Rimatara.

Vincent : Ua tupu te tohu a Vaitā. Ua riro te fenua i te Farāni.

Ariirua : Te faatoro noa ra te tohu a Vaitā i te mau òhipa mitionare i ravehia e te mau tauraa i tupu. E aha ta teie fārereiraa i faatupu, te fārii anei e aore ra te fārii òre.

Taoðhere : Tērā uiraa, e aha te mea i tupu ia au i te tohu a Vaitā i tērā vahi.

Tehaapapa : Mai te peu, te vai ra te tahi taa-ê-raa i roto i te tohu, aita e rave atoà mai ia te reira. Māi te peu ua tūāti ra, aita te tano ra ia. Te tiāmā nei tātou i mua i teie faatiāraa.

Tūteanāiva : Mea tano paha tērā tohu ta Vaitā ei faaararaa.

Taumata : Te tahi noa manaò, eita e ò maitai ra i roto. Tērā parau e, ua riro te parau o Raivavae, e aore ra, ei titeā-mata te tohu a Vaitā no te Raivavae i te ìteraa i to na parau. Eita te reira manaò e ò maitai ra i roto i te feruriraa. E tano vau ia parau atu e, e tohu atoà ta te Raivavae. Te tohu a te tahuà ra o Tangaroa. Ia hiōhia i Raivavae, ua tohu atoà te Raivavae. Tērā parau tā na : « E Atua tērā e hano mai ra, te Māui mau tērā, te Tamahou e te Vārua-àtere. » Manaò aè ra te mau àito o te fenua e haere e āro ia na. Tāmarūhia atu nei e te tahuà, no te raì mai rātou, te Māui mau tērā, te Tamahou e te Vārua-àtere. Te auraa, aita te Pipīria i tae mai, ua tae ê mai na te Atua. E teie anaè te fenua e aita rātou i àmu i te taata. Te toea o te mau fenua, ua àmu ia i te taata.

Tehaapapa : Tērā ta òe e faahiti ra, te tohu i Raivavae, te tauturu mai ra ia i te ìteraa i te māraramama. Eere rā no te mea, no Vaitā te parau ta tātou e hiò nei e haafaufaa òre ia i ta te tahi mau tohu.

Manaèna : Te ui noa ra te manaò, mai te peu, te parau ra Vaitā e tae mai tērā mau fanauà ùnaùna e tērā mau manu moà, ua pāpū paì ia te papaā peretāne òia te mau mitionare tei tae mai. I roto i te faahitiraa a to Raivavae, aita ia, o te Atua mau, òia hoì, o te Māui mau tei tae mai. Mea taa-ê te tohu a Vaitā, e mea taa-ê te tohu a to Raivavae.

Ronouri vahine : Parau mau, ua ìte ê na te Raivavae i te taeraa mai o te Atua. Te uiraa, no te aha paì i tauì ai i Raivavae nei. Ahiri paì te taeraa mai, aita paì i faahuru-ê i te oraraa o te fenua, te faanahoraa, te haamoriraa. No te aha i tauì ai.

Taoðhere : Te uiraa, māori rā, no te aha i tauì ai.

Ronouri : Tērā tohu ta Vaitā e tērā ta Tangaroa, eere paì no te faataui i huru o te nūnaa, te faanahoraa ra o teie mau taata, te reira te mea i tūrai te nūnaa o teie fenua e rave i tērā faanahoraa e haere mai ra. No te mea, te nūnaa tei roto rātou i te tiairaa i te tohu. I roto i te manaò o te tahuà, e tūāti i nià i te tiaturiraa o te nūnaa, no te mea, e Pipīria tērā e amohia mai ra. Inahā ra e faanahoraa tei tāpeà-atoà-hia mai. E te reira paha te mea e tano e tūtonu, i ò ai te nūnaa i roto i tērā hiòraa āpī e te mau mea atoà i āfaihia mai. E nā te reira i faataui i ta na hiòraa e oraraa.

Ariirua : Te taeraa mai te mau mitionare, ua faataui ihoā rātou i te oraraa o te nūnaa, te auraa, ta rātou rāveà no te faataui i te oraraa o te taata, te reira paha tē hiò. Rau noa atu ra ta te reira nūnaa faatiāraa i te tohu, te mea i ìtehia, ua tauì.

Tehaapapa : Te māmarama ra tātou e, tērā tauraa, tei te arii ra te reira, aore ra, tei te tahuà. Ua tauì anaè te haamoriraa, faanahoraa, aita ta te taata. Te parau o Pātii, vaiiho i tērā haamoriraa tahito, faaruè i te tii. Ua tauì, eere rā, no tērā mea ua tauì, ua hope atoà ia te parau i reira. Te hoì mai ra te parau i nià ia tātou, i roto i te mea ta tātou e māmarama ra i to tātou parau. E tauì noa tātou, e tauraa rā ia au te māmarama o te parau. Te vai ra te mea ua tauì ia au te mea i âfaihia mai, te vai atoà ra, aita, ua toe mai.

Taoàhere : E aha te mea i tauì i te Tuhaa 5.

Taumata : Faaroo anaè vau ia tātou, tei nià i te taata te parau rahi. I roto rā i te tohu, aita ia, tei nià ia te Atua. Tērā mau taata i haere mai, eere rātou meā haere mai e faaite ia rātou, to tātou ia hape. To tātou paì manaòraa e e parau taata noa teie. Ahiri ihoā i haere mai i nià i te tumu mau o te òhipa, òia hoì, i nià i te hinaaro o te Atua i te taata. Aita rā, haere mai nei rātou e te parau atoà, teie te mea mau. Te tumu o to rātou tere, māori rā, faaite i te hinaaro o te Atua.

Maehaa : Ia au te tohu, ia parau anaè, « tēnā mai », te auraa, ua tae mai, tei mua, eita e tiai faahou. No tērā mea, e tahuà teie, tā na e aita atu, te faaite ia i te hinaaro o te Atua. Teie riroraa no te fenua, e hinaaro no te Atua, no te mea, faaite noa te tohu, no te tahi ia mea e tupu ra i nià i te fenua o te Māòhi. Nā ò atoà anaè, e mou teie haapaòraa tahito, e hinaaro no te Atua. Tērā te mea ia pāpū tātou, e òpuaraa na te Atua. Haapāpū ra te tohu, e tae mai te mau manu moà, te mau fanauà ùnaùna tērā i nā mua mai, e tae mai rā te mau manu moà, ta rātou òhipa, te taihaa i teie nūnaa. E piti òhipa, te vai ra te mau manu moà o te moana e te fenua. Te vai ra ta to rāpae i rave e te vai ra ta to roto i rave no te faatauiraa. E te reira mea, te vai ra o na i roto i te tohu. Rave noa atu ai to rāpae, e tuhaa atoà ta to roto. Te vai ra ta tātou tuhaa. Ua mou te haapaòraa tahito, ârea te parau, aita ia i mou. Aita te reira mea i òre. E mou te haapaòraa, e vai mai rā te parau, òia hoì, te parau i riro mai ei haapaòraa.

Ronouri : Te âfaro noa ra te tohu, te mau mea i faataui i te nūnaa, te faanahoraa ia i nā ò mai i te uì ra. Faaitoito ia teie mau manu moà.

Ariirua vahine : Tērā parau e riro teie fenua ia rātou, e mou teie haapaòraa tahito, e hinaaro no te Atua. Te mea ta te mau tupuna i ora na, eere atoà te hinaaro o te Atua tērā. E au ia hiòhia, ua tãòtiã-noa-hia te hinaaro o te Atua i roto i te tohu.

Maehaa : Te vai ra te tahi òhipa i tupu ta te tohu e haamanaò mai ra. E tano ia parau e tērā moturaa, ua faaruè te nūnaa i te Atua. Ua faaruè òe ia ù, teie fenua, teie haapaòraa e mou. Te vai ra te tahi mau mea ta te tupuna i rave, ua faarue, ua hahi.

Taoàhere : Ua ātea, e tano rā, e hoì faahou.

Taumata : Te hoì noa mai ra te paraparau o Raivavae. Te vai ra ta Vaitā, e te vai ra ta te Raivavae, tērā ia ta te tahuà e haamanaò mai ra, o te Atua mau tērā. Te mea tā ù e māmarama i roto i teie tohu, te haere noa mai ra rātou e haamanaò, aita i haere mai e parau, e mou. Ahiri paha te parau o Raivavae i haere mai tērā ta Vaitā, e tuāti ia. Teie, aita.

Manaèna : Te uiraa, tērā tohu ta te Raivavae, tērā ia aita ā te mau mitionare i tae mai. Te reira ia, teie nei rā, ua tohu to Raivavae i te taeraa o te Atua mau no te haere mai e fārerei i te nūnaa. Àrea te tohu a Vaitā, ua tohu ia i te taeraa mai o te mau mitionare tei faataui i te oraraa o te nūnaa Māòhi e tei parare roa atu i roto i te mau taa motu, e o Raivavae atoà te tahi. Te auraa, aita ihoā paha to Raivavae i tohu i te taeraa mai o te mau papaā, teie nei rā, ua tae mai te haapaòraa âpi io rātou.

Tūteanāiva : I tae mai ai te atua mau, aore ra, te Māui mau, tãpaò ihoā paha e òhipa tei tupu. Te vai ra te mau tohu a te tahi mau nūnaa, aita rā i tãpeàhia mai.

Tehaapapa : Te tohu i Raivavae nei, te vai ra te tuātiraa i nià i ta Vaitā. Ia nā ò anaè, teie te Māui mau, eere te tiaturiraa i nià ia Māui tērā e haafifihia ra. Tērā rā tauraa i te tahi vāhi. Hiò anaè vau, te tohu i ò nei, haafaufaahia te tiaturiraa. Tērā ìteraa i roto i te nūnaa, te vai ra te faaararaa no te tahi paha ia òhipa tano òre.

Mōte : Aita ānei teie tohu e faaara mai ra ia ù e, e ua riro to ô nei ia ù, taua metua noa nei ā. E haapiiraa ta teie tohu.

Ronouri : Te tohu a Vaitā e ta Tangaroa. Aita tātou e faarahi nei, e aore ra, e faaiti nei i te tahi tohu. Te faufaa, māori rā, te faaararaa i to rātou ia tau. Te vai ra ta rātou faaīteraa e ta tātou faaīteraa i teie mahana. Mea faufaa, ua faaite rātou i te mea i tupu e te īteraa. I mua i teie parau, ua tauturu ānei te tohu. Te reira ia ta tātou e hiò.

Hioraa āmui : Ia hiohia, ua riro te tohu (Vaitā, Raivavae) ei faaara i te nūnaa i to na ātearaa i te Atua. Ua tohu o Vaitā i te taeraa mai o te papaā veà-tono no te haere mai e faaara i te nūnaa i niā i te tahi mau faanahoraa hape e te ìno. E tano ia parau, nā te mau veà-tono Māōhi i hopoi atoà i te parau maitai a te Atua i te tahi mau fenua i tupu ai te tauraa, i roto ānei i te maitai, e aore ra, i roto i te ìno. Tei te taata noa atoà i te faatupu-faahou-raa i te tauraa ia au te māramarama o te parau.

Pāhonoraa a te mau pupu i te piti o te uiraa & tāuāparauraa :

Pupu 1 (Pupu ahī) :

E rave, eiaha e mataù, eiaha e tiāi faahou. Faaea i te « chalala, action ».

Pupu 2 (Le feu du motu) :

Te toe, te haapāpūraa i te nūnaa.

Pupu 3 (Rimatara – Rurutu) :

Faatuātiraa na òhipa atoà ra e piti. No te mea hoē ā òhipa e hinaarohia ra i te faaite e te faatoro. Haafaufaaraa i te mea tei āfaihia mai e te mea i vai na. Raveraa i te mea tei òre ā i tupu.

Taumata : Ua ìte ihoā te nūnaa e te vai ra to rātou tiātūriraa i te Atua. Taua parau iti noa nei tei amohia mai. Ua tae te tahi i te hāmaniraa i te tahi hohoa i reira o na e haamau ai i to na tiātūriraa. Te mea i amohia, tei niā ia i te parau. Haapāpū faahou i tērā vahi, e aha te mea e tāpeà.

Lotua : Ia hiòhia i te tohu, tērā rāau i faafaufaahia, tērā niāraa tei tope-àuru-hia. Te faanahoraa te reira no te āpararaa arii. Tērā tūātiraa to te nūnaa i to na arii e to na tiātūriraa i to na atua.

Maehaa : Tē nā ô noa ra te Tamahou, àti mai, tērā vahi i mutu, tāpiri noa atu. Te mea ia e toe ra.

Mōte : Mauruuru i te manu moà o te moana. Tauturu atoà mai, nā na i haapūai i teie nūnaa i īteraa i to na parau. Haamata te fenua i te hiòhiò faahou. Ta te moana i āfai mai o « Te vai nei au o vau e vai nei e e vai ā ». Tuhaa 5, paraparau ia au i te faaāpīraa a te Ètārētia, tērā ia mau papa haamori. Aita i paraparau noa, ua faaòhipa.

Ronouri vahine : Tahuà, arii, nā te arii paì i fārii i te tauraa. Te ìte maitai ra ia tātou e e aha te mea e toe ra. Nā te arii e rave i te faaāpīraa. Ia rave i te faaāpīraa nūnaa i te òhieraa i te fārii, ia fārii ia te arii nā mua roa. Ia faahoì-anaè-hia i niā i te aratai o te pāroita, ua fārii anaè te aratai, āreà rā te mau tiàtono, aita ā ia i tae. Ahiri i fārii, òiò i te nūnaa i te fārii atoà.

Ariirua : Fāriihia nā pae e piti, te mau manu moà o te moana e te fenua. Tērā te mea e toe ra i te faatupu, to rātou òrerera e faatura i te mea e vai ra i niā i te fenua. Te mea e toe ra, faanaho i te oraraa i niā i nā manaò e piti. Te auraa, aita ta tātou e haamairiraa hoē i roto ia rāua. Ia haapūai i niā i te hoē, i niā i te mea i tae mai, e ia haapūai hoì i niā i ta te fenua, te vai ra ihoā paha te tahi mea e toe ra. Ia rave rā i nā faanahoraa e piti, aita ia e mea toe.

Tiare : O tātou paì ia te manu moà o te fenua nei. Te manaò rā o te rauti, no tērā mouraa, e hinaaro no te Atua. Ia òre ia māramarama te tohu, e fifi. Ua māramarama rā. E mou te haapaòraa tahito, āreà te parau, e vai mai o na.

Tehaapapa : Tei niā i tērā vāhi hopeà o te parau, tērā ihoā ia i haerehia mai e te mau manu moà o te moana e te fenua e taihaa. Tuhaa 5, eere no ô nei, e te tahi ra, no ô mai. E tano nā hiòraa e piti. Te vai ra tērā īteraa te tahi i te tahi, tērā taihaa. E òhipa tei tupu, e titauroa rahi ia tātou, tei roto i te nūnaa, eiaha te mau òrometua anaè, te tiàtono e te Ètārētia, e òhipa nā te tāatoà te faaara e te faahoì te nūnaa i te īteraa i te Atua.

Maehaa : Talhaa, te vai ra te feiā e mauui. Eere i te mea ôhie te haereraa. Eere teie òhipa i te mea haere hānoa. Te vai ra te feiā, mea tāere i te faatupuraa i te tauraa. Te vai ra te feiā, mea òiò i te faatupu. Te feiā matara ra, a haere, e te feiā aita ā i matara, faaòromai rii ā ia.

Iotua : Tērā rāau i ruperupe noa na i mua ra, e ua tope-àuru-hia. Tiāturi tātou e tupu faahou tērā rāau. E mai te peu, e ino faahou tātou, e mutu faahou tērā rāau.

Vincent : Nā vai e faatupu i teie rāau i mutu. Haamāramarama i te nūnaa, e tuhaa atoà ta rātou no te faatupu i teie rāau, ia au i te mea e toe ra. Ia au i tērā parau ta te Atua e pii mai ra. Hoê aè paì tūramaraa, eiaha rā e mea ê ta te tahi.

Natupuaì vahine : Te mea e toe ra, tērā faatūàtiraa òutou ia òutou. Mea ê ta te tahi faaìteraa, e mea ê ta te tahi. Na te mau arataì e tauturu i te nūnaa i te faatauiraa. Aita anaè e hoê te tūàtiraa, e toe noa ihoā te hoê mea.

Taumata : Ia hiò-anaè-hia te mea e toe ra i te faatupu i roto ia tātou, te vai ra te tahi aita ihoā e pee mai ra. Te rahiraa o te taata, te hinaaro ra rātou e tauì, te vai ra rā tērā mau taata e faataupupu nei i te tauraa. Te tahi taime, aita òe e ànaànatae faahou. Te manaò rahi, nā te parau e tūrama. Aita anaè te parau e tūrama, mea maitaì eiaha e haere noa.

Ronouri vahine : E ìmi te tuhaa 5 ia tūàti, te vai ra te manaò no te faaàpiraa. Eere rā hoê ā tere, mea tāere te tahi, mea vitiviti te tahi, aita rā e mau ra.

Tiare vahine : Na te parau o te fenua e tauturu i ta òe tāviniraa. Eere rā i te mea ôhie i te faatupu.

Tūteanāiva : Faaàpiraa i Rurutu. Ia tūàti te mau faatere nā mua roa. Te toe noa tērā mau taata i raro.

Ronouri : Te tano ra ta tātou parauparau. Tērā mea e toe ra, te reira te tahi tuhaa rahi. Te vahi maitaì, ua haamatahia i te rave, tērā haamataraa, eiaha paì e faaea faahou. I roto i te tahi mau vāhi, e aita e matara ra, e tano te Tuhaa e rave i te tahi faanahoraa. Teie taime, te faanaho ra i te tahi papa haamori àmui. Te mau faatere o te pāroita, te vai ra ihoā, mea matara, e te vai ra ihoā mea taupupu.

Maehaa : E aha te mea e toe ra, manaò tātou e tērā ia mea nainaì, eita mea rahi te òhipa e toe ra. Te piti, teie ia tuhaa rahi, ua haamatahia, te pihaahaa ra, e ta te tahi te òteu ra. Nā ô ia tātou i te parau, e inahā tei nià i te êà, faaitoito ia i te haere.

Faaïteraa a te fenua Rurutu (Rautihia mai e Tūteanāiva mā)

Tūteanāiva : Te reira, te maitai noa ra te mahana, no te tauturu noa ia tātou, ua ôperekia atu teie mau âpi parau.

Ei ômuaraa : O Rurutu-tū-noa-i te-ono-ae, ta to Tahiti parau ra e « hae ». Te parau no Rurutu, tei niā i tērā parau e âmui i te vāhi hoê, te vai atoà ra ta na ôhipa i ta na parauraa, ua faaauhia te parau o Rurutu i niā i teie nei parau o teie « iā e ono ». E au i teie mahana, i Rurutu, te rahiraa taata e 2000 taata e ora ra i teie mahana. I te tau o Hamaiterai, âito atoà teie o tei tii i te atua AA, e tano e haapāpū atu e, 8000 rahiraa taata i teie nei mahana : e 95% to tātou mau taata, e 2% Tātorita, e 1% Moromona (mōmoni), e 1% Âtevinjite, 1% e mau huàhuà rii. E 3 ôire, e mea pāpū : Moeraì, Averā, Àùti. Te tahi mau aveave : Ūnaa-Vitāria, Nāiroa-Nāroi, Peva-Àùti. Te vāhi ôhiparaa : Àùti-Moeraì (Mōte mā), Averā (Tūteanāiva mā)...Rurutu i teie nei mahana. E te reira uì, tērā ra tau.

Haapotoraa :

1) Vaa taata i tae mai i Rurutu : Hou te âti-Âàiri, âti-Àùra, e piti huru hohoà e vai ra i niā i te taata, te vai ra te hohoà ânimara e te hohoà taata, mai roto mai i te fenua e te moana. Te tahi mau haapāpūraa ia tātou e, aore te iōa o te fenua i ìtehia.

âti-Oropaa : E vaa taata teie, o tei horo ê, aore ra, o tei tāpuni mai, mai te fenua no Tahiti, i te tau no te tamairaa. Ua tīpae mai teie vaa taata mātāmua i niā i te fenua, to rātou ia ìtehia e rātou, âreà rā te heeuri o teie fenua, te vai ra ia. Haapāpū atu ra i to rātou nooraa (nohoraa) i taua ra fenua, i tērā ia tuhaa no Nāiroa i teie nei mahana.

âti-Âàiri : Te piti ia o te vaa taata. I roto i te tahi mau tātaraaraa, e nūnaa hāiriiri teie. E pupu taata teie o tei rave i te tahi mau peu mānuanu, faufau.

Ati-Àùra : Marite àpatoà (Inca). E faaeueraa rātou na teie nā âti toopiti.

2) Tau o Hiro-i-te-pū-mana-tū...

Te ôhipa mātāmua i ravehia e Hiro-i-te-pū-mana-tū e ta na tamaiti, mai Raro-matai mai :

- a) - Ìmiraa i te mouà teitei roa aè.
- e) - Pātiaraa i ta na mau ômore / Vāhiraa te fenua e maha tuhaa.
- f) - Maìrira a iōa o Rurutu-tū-noa (Ôroà faatāhinuraa)
- h) - Haamauraa i te marae mātāmua, o Pōreò-pū (Pōreho-pū)
- i) - Haaamouraa i nā âti toopiti, toe mai nei te âti-Àùra, e tā na i vaiiho ei huiraatira, ei nūnaa no te fenua Rurutu.

3) Te parau o nā ôire e toru :

Moeraì : To na huiraatira, o te Àre-arii. To na ava, o Tauraatua. To na tatahi, o Ariioe ; to na tahua o Iriirianataiata. To na vai hopuraa, o Aerepau. Ta na vai inu, o Purua. Te vāhi hiroraa parau, o Apootaa Aoatea. Te mouà ruaraa parau, o Manureva. O Taitaiaheva, te vāhi taniraa i te mau ìtorq i te auahi. To na mouà o Manureva i te raì anuanua. Te vāhi faaotiraa parau o te Are-pātiri, Are-rata i te tahi iōa.

Averā : Tona huiraatira, o Tānetee. To na ava, o Opupu ua rau fairaa o te miti. To na tatahi o Teone-huà-rii. To na tahua o Tahuata, Aanuuraa taata. To na vai hopu o Vaioanae. Ta na vai inu, o Vaioara. To na ôutu, o Tauraatooua. Te mouà tāruraraa parau, o Eraetetoe o te fenua. Ta na tahora taiaraa, o Vaioanae.

Àùti : To na huiraatira, o Âtai : e piti ôpu taata i roto ia Âtai :

- 1) te âti-Taruia
- 2) te âti-Oae

Te âti-Taruia ; to na ava o Avatui. To na tatahi o Uruau. To na ôutu, o Tuiapapa. To na tahua o Poroa. Ta na vai inu o Atanoa, to na vai hopu, o Tararaape. Te mouà tāruraraa parau, o Taurama.

Te âti-Oae : To na ava o Avatui. To na tatahi o Ruruau. To na tahua, o Arerama. To na ôutu o Toeraumoana. Te ôfai tãpaò, i pihai iho i te menema o Tiareraupa. Ta na vai inu o Auoo. To na vai hopu o Yararaape. Te mouà tãruaraa parau, o Mouàtetoa. Teie te tahi mau parau no raro roa mai. Te vai ra te tahi mau manaò tei faahoihia ia Môte, tauturu atoà mai o Ronouri.

Faaìteraa a te fenua Rimatara (vauvauhia mai e Ariirua mā e tae noa atu ia Vincent)

Nā Atua e toru o Rimatara

Maru : te Atua o te moana
Tonohitu : te Atua o te fenua
Taaroa : te Atua o te rai

Mairiraa iò a te henua e to na auraa :

Nuiòvā (Nui-ò-vā)

Nui : o te manimani rahi, tãpaò no te pūai, mana e te rahi, rãveà (te matahiapo o te Tuhaa pae)
Ò : faufaa, vairaa o te ora (faaapu)
Vā : E òre e haere i rãpae

E rãveà ta te henua no te tãpeà i ta na faufaa ia òre ia hano (haere) i rãpae i to na henua.
Tapu a te arii vahine : manu ùra, eiaha e hano i rãpae i to na henua, e mate (pohe) taua manu ra.

Òronuiovā (Òro-nui-ò-vā) :

I te tau no nā arii e piti, o Pōmare 1 e o Tamaeva 1, ua tupu te faaauraa, ia tuuhia, faaòhipahia te iò a te atua tamai o Òro. Mai teie te huru, te mouà teitei roa aè no Tahiti, ia topahia, o Orohena, e to Rimatara, o Oromona (Oromana). Te piti, ia faaòhipahia te ui-arii i nià i te ànairaa e 5, mai teie i muri nei : Pōmare V e o Tamaeva V.

Rima-tātara :

Ua topahia e te nūnaa, Rima-tātara. No te matara o te nūnaa i te rave, i te fārii e te faanaho i te òhipa.

Haapapa-ùra :

I te tau o Hiro-te-pū-māhu, e piti vahine tei hinaaro ia na, o Haapapa-ùra e o Haapapa-tea. Ua hoì rā o Hiro mai nià mai i te marae « Haeraì », mā te òre e poroì ia rāua e te hano nei o ia. I topa ai o ia i te iò a Haapapa-ùra, no te haamanaò i teie nei nā vahine.

Teie ta rāua pātaitaù :

« Papa e, nee mai. Eita vau nee atu, papa vau no te henua nei
Papa-nià, papa-raro, papa hiihii e
Tumu e, nee mai. Eita vau nee atu, tumu vau no te henua nei
Tumu-nià, tumu-raro, tumu hiihii e »

Rimatara :

Na te nūnaa àiri tei tere mai, i topa i teie iò a, no te mea, e pae (5) tua àivi (Òropahoa, Tahuatu, Tavirahonu, Tuporo, Òtuma), e e pae (5) tua òpaa (Tuanai, Te hara « Tehara », Hanare, Anapuàroa, te Mato « Temato », i parauhia ai o Rimatara. Te tahi atoà tumu, mai Taanini e tae atu i Ìriiri, e vāhi mato te reira. E ia tupu anaè te matai rahi, mea pinepine e tupu i te reira pae o te henua. Mai Hipuna e tae atu i Hiti, e vāhi one tahatai ia.

Te taeraa mai te Parau :

1804, te tahi vahine tei ora mai, na roto i te tahi pahī tei iri. Nā na i faaite i te Parau.
1820, Paraù, te aito no Rimatara
1821, Faaara e o Oo, nā taata Rurutu

1825, Tihoni Viriamu, e ua pāpetito e 25 taata. Ua ôhie teie nei tãpura òhipa, no te mea, ua ìte ê na te taata i te Parau.

Âmaru :

Te vai ra te auraa o te ôire. Rua-rani (vairaa pape) : faacaraa mâtãmua, te fifi no te rahi o te namu (mea rahi roa te naonao). Tūporo : te piti o te faacaraa, te fifi, mea pūai roa te matai i te taime matai. Âmaru : te toru o te faacaraa, te vāhi huru au e te haumārū no te haatū (faatiā) i te ôire, no te mea, mea iti te namu e e vāhi ruru roa i te taime matai pūai. Eere o Âmaru i te ôire pū no te henua Rimatara.

Te faanahoraa o te fenua :

Ôtuma to na mouà, o Tapuata to na tahua, o Hiava to na ava, Te Mato to na ôtuè e o Ìrirua to na marae. Mai Aamiro e tae atu i Tūporo, te ôtiā fenua ia o Âmaru.

Te huru o te nūnaa:

E nūnaa marū e te rave òhipa teie nūnaa no te ôire o Âmaru. Ûtuafare e ta na paì taro e te âua puua. Ûtuafare e to na vaa e ta na taata tautai. Mea pūai roa teie nūnaa i te ìmi i te rāveà no to rātou oraraa ùtuafare. Eere i te mea pūai i te ora i roto i te oraraa âmūi. E nūnaa au roa i te ârearea. Eere o Âmaru i te ôire pū no Rimatara, ua faarirohia rā e o Âmaru te ôire pū, no te mau menema o te mau arii, te vāhi i tae ai te Parau.

Naho (Nāhō) :

Parau no Motu-ùra :

To na mouà : Oropahoa

To na tahua : Maraetere

To na ava : Teavaroa

To nap ape : Outahoa

To na mau ôtiā nā tātahi mai : mai Ìriiri mai e tae noa atu i Hiti

To na mau ôtiā nā uta mai : mai Aamiro e tae noa atu i Haorai

Te tuhaa tara mouà : Oropaoa e o Tahuatu

Te tuhaa tara moana : Tehara e o Tuanai

Te iōa mâtãmua o Motu-ùra e to na auraa, o te hoê ia motu tei orahia e te manu ra, e Ûra. Nā Tuanai mai te mau manu i te oraaa mai, e ua naro (moè) teie fenua o Tuanai i raro i te moana, i reira te mau manu i tae mai ai i niā i te hoê tuhaa motu, tei piihia i teie nei, o Motu-ùra.

Te piti o te iōa o Naho (Nāhō) e to na auraa, ua naho te oraraa o te taata e noho ra i Motu-ùra, no to na roto tei riro ei pātere māa nā na. To na vāhi nohoraa i niā, e piti tuhaa fenua, te vai ra to raro tuhaa fenua e te vai atoà ra to niā tuhaa fenua.

Te huru o te nūnaa e vai ra i Naho (Nāhō) : E nūnaa marū e te rave òhipa. E ora o ia mai tā na i mātāu, e e faanaho o ia i to na oraraa ia au i to na tere (popoi rad).

Àhimarama:

I te tahi tau, e piti taata tei hinaaro i te vāhi i te fenua Rimatara nā rōpū. E tei Àhimarama rāua i te tūraa (tiāraa), òia hoì i te ava no Âmaru, o tei topahia te iōa, Hiava. O Maeraèva e o Ronopuao to rāua iōa. Ua faaa atu ra rāua eiaha e horo, e hano noa rā rāua. O Ronopuao, na àpatoèrau o te fenua (Matehaa), e o Maeraèva, na te pae àpatoà o te fenua (Haretii). I to rāua hanoraa, ua horo o Ronopuao. E i muri iho, ua hārerei (fārerei) rāua. Ua ìte o Maeraèva, e ua horo o Ronopuao. Na te mahana i tauturu ia na i te ìteraa. Ua parau atu ra o Maeraèva ia Ronopuao e ua horo o ia, ia au i te faaiteraa a te mahana. Ua fārii o Ronopuao i taua parau ra. Te rāveà tei matara mai nā roto ia Maeraèva, no te faaâfaro i te fenua ta Ronopuao i àmu, ua parau o Maeraèva e hoì àpīpiti rāua i muri, eiaha rā o Ronopuao e huri i te aro, e faaea e aro aro noa rāua, e hano noa atu ai i muri, e ua topahia atu ra taua vāhi ra, o Apa. Ua tūraira noa atu ra o Maeraèva ia Ronopuao e tae roa atu ra i te vāhi o ta te mahana i tauturu ā ia rāua. Ua parau atu ra o Maeraèva ia Ronopuao, teie te rōpūraa o te henua. No te tãpaòraa i taua vāhi ra, ua tãora atu ra rāua i te tahi manu Ûra pad e ua tanu atu ra, i topahia ai taua vāhi ra o Ûratanu (Ùra-tanu). Mai Àhimarama, e haere nā te pito o te fenua (te rōpūraa o te fenua) e tae noa atu i Ûratanu, te rōpūraa ia o te fenua Rimatara.

Mahana toru 11 no fēpuare 2009 (Motu Rangi)

**Haapiiraa : « Porotetani »
(Rauti haapiiraa : Taoàhere)**

(Rauti mahana : Tehaapapa)

Ômuaraa :

I nanahi ra, ua hiò mai tātou i te Parau a te Atua na roto i te parau tohu a Vaitā e ta Tangaroa tei heheu mai i te hinaaro o te Atua i te Mādhī Tuhaa 5. I teie mahana, e hio mai tātou i te hinaaro o te Atua na roto i te Parau a te Atua i âfaihia mai e te mau manu moà o te moana (Veà a te Atua).

Teie te tahi Parau a te Atua i âfaihia mai e teie mau manu moà na te moana mai, òia hoì, te parau no teie tamaiti âpī tei ani i ta na tuhaa, e tei moè na e ua iteahia mai nei (Ruta 15, 11-32). I roto i teie parau, e matara mai te parau o te teina tei faaruè i te fare metua, te matahiapo tei pārahi na i roto e tei hinaaro i te faaruè i te fare metua e te parau a te metua i nā tamarii. Mea nā reira atoà te haapupuraa e mau ùtuafare, eiaha rā e hiò àpāpāhia te taiòraa, e hiò àmūi rā i te parau. Teie hoì te uiraa :

Uiraa :

Teie te tahi parau a te Atua i âfaihia mai e te Porotetani (Ruta 15, 11-32), e aha te hinaaro o te Atua i te Tuhaa 5.

Haapupuraa :

Pupu teina : Tiare mā, Mote mā, Tuteanāiva mā, Vincent
Pupu matahiapo : Ronouri mā, Ariirua mā, Taumata mā

Te taiòraa :

Ruta èv. 15, 11-32 :¹¹ Ua parau atu ra hoì q ia:

«Toopiti a te hoè taata tamarii tamaroa.¹² Ua parau atu rā tei muri aè i te metua tāne: «E taù metua, hō mai na i ta ù ra tufaa i te taoà nei. «Ua tufa iho ra o ia i te taoà na rāua.¹³ E muri iti iho ra, ua haaputu iho ra te tamaiti hopeà i ta na, haere atu ra i te fenua roa, pūhura atu ra i ta na taoà i te haapaò òre.¹⁴ E pau roa aè ra, roohia iho ra taua fenua ra i te oè rahi, e àti iho ra o ia i te poà.¹⁵ Ua tāàti atu ra q ia i te hoè taata-tupu no taua fenua ra, o tei tono ia ia na i roto i te àua e faaàmu i te puua.¹⁶ E ua hiaai atu ra o ia i te pipi i àmuhia e te puua ra ia paà o ia; aore hoì e taata i hopoi mai i te māa na na.¹⁷ E iho faahou mai ra to na iho huru mau, ua nā ô aè ra: «E rave rahi to taù metua tāvini tārahuhia e māa rahi ta rātou e e toe te tahi pae, e te pohe nei au i te poà !¹⁸ E tià vau e haere i taù metua ra, a parau atu ai ia na:»E taù metua, ua hara vau i te Atua o te rai e ia òe atoà hoì,¹⁹ e eita atu ra e au ia ù i parauhia e, e tamaiti na òe, e faariro òe ia ù mai te hoè i te mau tāvini tārahu no òe nei.«²⁰ Ua tià aè ra o ia, haere atu rā i ta na metua ra.

E tei te àtea è ā o ia, ite mai ra ta na metua ia na, aroha mai ra, tauvahi mai ra i nià i ta na àf, hoìhoì mai ra ia na.²¹ Ua parau atu ra taua tamaiti ra ia na: «E taù metua, ua hara vau i te Atua o te rai, e ia òe atoà hoì, eita atu ra vau e au ia parauhia e, e tamaiti na òe.»²² Ua parau atu ra rā te metua i te mau tāvini: «A hopoi mai na i te àhu pū maitai ra, e faaàhu mai ia na nei, e ôomo hoì i te tāpeà i ta na rima, e te tāmaa i ta na àvae:²³ e tii hoì i te tāfa faaàmu ra e pātia, e àmu hoì tātou i te māa, e òada hoì tātou;²⁴ o taù tamaiti nei hoì, i pohe na, e ua ora mai nei; i moè na, e ua itea mai nei. «Oada atu ra rātou.²⁵ Tei roto i te àua te tamaiti matahiapo ra, te haere mai ra i te ùtuafare. E fātata mai ra te fare ia na faaroo mai ra, i te òto vivo e te òri.²⁶ Ua tiòoro mai ra o ia i te hoè tāvini, ua ui mai ra i taua mau mea ra.²⁷ Ua parau atu ra o ia ia na: «Teie mai nei to teina, e ua pātia iho nei to metua i te tāfa faaàmu nei, no te mea i haere ora mai nei o ia aore e mai.»²⁸ Riri aè ra o ia aore aè ra i tae i roto i te fare: «haere atu ra te metua tāne i rapae, tāparu atu ra ia na.²⁹ Ua

nā ô mai ra o ia i te parauraa mai i ta na metua tâne: «Inaha, e rave rahi aè nei o ù matahiti i te taviniraa ia òe nei, e aita roa aè nei au i faaroo taiàtā i ta òe parau. E aita ā òe i horoà noa mai i te hoè pinia puaniho na ù, ia faaàmu atu vau i to ù ra tauà: ³⁰ te hoìraa mai rā o to tamaiti na, o tei pūhura i ta òe taoà na te mau vahine faaturi ra, pātia iho nei òe i te tāfa faaàmu nei na na.» ³¹ Ua nā ô atu rā te metua ia na: «E tau tamaiti, e tià òe i ô nei ia ù nei, e te mau taoà atoà na ù nei, na òe ia. ³² E mea tià hoì ia tātou ia faaàmuraa maa e ia òaàa; o to taeà nei hoì, i pohe na, e ua ora mai nei; i moè na, e ua itea mai nei !»

Te mau pāhonoraa a te mau pupu i te uiraa & tāuàparauraa :

Pupu a te mau teina :

Te huru o te matahiapo, te inoïno. Te Rapa, na te tamaiti ihoā i haere i roto i te taiòraa, ia hape anaè te mau taata rarahi, tei rave i te tahi òhipa tei òre i fāriihia e te Rapa, e tiàvaruhia i rāpae i te henua / fenua.

Ia au i te taiòraa, mea rahi te taata ua faaruè i te fenua, te haapii mai ra te taiòraa, e hoì i te fenua, e pii ihoā te fenua e hoì mai. Te haere nei te teina e ìmi i te mau mea e èrehia ra e ana, te haapii noa mai ra rā te fenua, te vai noa ra te maitai i te fenua. Ia hoì, ia fārii ihoā o ia e te hoì ra o ia, ia tātarahapa, e fārii atoà mai ia te fenua, te ùtuafare. Te vai ra rā te taata ia hoì mai no te faahuehue, no te haru i te tahi mau òhipa, e riri atoà ihoā ia te matahiapo, te taata e pārahi ra i te fenua.

I Rurutu, ia òre ia au i te tahi òhipa i ravehia e te taata i hoì mai, e parau rātou : e puua. Te metua, fāriiraa i te huru o te teina e te matahiapo, te vai-mahora-noa-raa te rima o te metua.

Ariirua : Tērā manaò e tii atoà te fenua i te taata. I roto rā i te taiòraa, eere na te metua i tii, nā te tupuraa òhipa i faahoì i te teina i te fenua. Te uiraa rā, no te mau Tuhaa 5 i Tahiti, nā hea te tiiraa.

Ronouri : Haamanaò noa vau ia ù iho, te vai ra tērā manaò e haere i rāpae. Te metua rā, e haapeapea roa o ia, no te mea, aita roa e mea e tano ai òe e haere. Te poroi atoà ra rā te metua, haere e hoì mai. Te haamanaò noa mai ra e, ia tae noa i te taime eita e matara faahou, a hoì mai, tērā taura tāamu ia òe e te metua, aita e moturaa, te reira te manaò i roto i tērā parau e : e tii te fenua i te taata. Tērā huru to te Rapa, no te pāuru ia i te fenua eiaha ia fifi. Te vai atoà ra te manaò, ia òre tā na iho i fānau ia haapaò, e haamou.

Tehaapapa : I te fenua Hiva-ò, hou a tāpū ai te tahi i te tumu rāau paari no te hāmani i te fare, e ìmi ihoā i te rāveà eiaha e tāpū, no te mea, eita te fenua e au faahou mai i te reira taata, na te reira ihoā taata e faaruè i te reira fenua.

Tiare : Nā te teina ihoā te faaātearaa, i te Tuhaa 5 nei, na te taata iho e haere, aore ra, na te fenua e tiàvaru.

Ariirua : Ta te fenua rautīraa i te taata, ia hoì mai ihoā te taata fenua i te fenua. I roto i te taiòraa, te vai ra ta te metua rautīraa i te teina ; ua rauti atoà rā te fenua tei haerehia e te teina, na te reira atoà fenua i tauturu i te teina i te hoìraa.

Manaèna : Teie haereraa e hoì mai nei, e hīroà T5 mau te reira ; te teina rā, ua moè ia to na hīroà, nā hea ia i te faahoì mai ia na. Te tahi taata tei moè to na hīroà, aita mea e hoì mai ai to na hīroà maori rā ia faaite mai te tahi ia na e aore ra ia faahoì te tahi ia na i niā i te èà no te hoìraa. E tano paì tātou ia parau e, na te puua i faaite faahou ia na i te èà no te hoìraa tei faatupu i roto i te teina te manaò e mihi i te fare taviniraa, « E rave rahi to tau metua tāvini tārahuhia e maa rahi ta rātou e e toe te tahi pae, e te pohe nei au i te poia ! »

Ronouri : Âhiri e hoì mai mai tā na ihoā i haere atu, aita ia e fifi. Tērā i Rapa, ia tiàvaruhia, e tiāhia mai te hoìraa, e haapii te fenua tā na i haere atu i to na hape, te reira ta to te âiā e tiāi mai ra.

Taoàhere : Ua ô mai tērā manaò i te teina, eere au i te tamarii faahou na te fenua, e hoì tāvini rā, e mea nā hea ia ta te fenua i te Tuhaa 5 nei fāriiraa mai i te reira.

Ariirua : Ātea noa atu ai te taata i te fenua, te vai noa ra ihoā te huru o te fenua i roto ia na. E piti pae i roto i teie parau : e tuhaa ta te taata hoì, e tuhaa atoà ta te taata faahoì.

Manaèna : Ia moè te hiroà, na vai ia e faaara faahou ia na. Ia hiòhia, na te mihiraa i te fenua i faaara i te teina.

Môte : Te paura te faufaa a te teina, eita e matara faahou i te teina ia faatupu faahou i te ora. I te tanoraa mau, ia fifi anaè, e haamanaò òe i te haapiiraa a te mau metua.

Taumata : Te huru o te metua, tērā ihoā aniraa mai, te hōroà atoà ; te auraa, te vai matara noa ra te haapiiraa, māoro noa atu te haereraa, e haamanaò mai ihoā te haapiiraa, te reo o te metua.

Iotua : Te vai ra ihoā te vāhi ua tauturu mai te fenua, te vai atoà ra rā te tuhaa a te Atua. Aita te metua i hōroà noa i ta te teina anaè, ua hōroà-atoà-hia ta te matahiapo. Ia pau rā ta te teina, e hoì mai ia o ia e rave i ta vai. I teie nei rā, tei te metua te faaotiraa hopeà, ua vai matara noa te metua, e huru tamarii to te metua i te tāparuraa i te matahiapo ia hoì i te fare. E aniraa haapohe i te metua teie aniraa ta te teina, no te mea, ia pohe te metua, i reira noa ia te tamarii e fatu ai i te faufaa.

Môte : Te huru o tērā mau teina Tuhaa 5 i reva, ia hoì mai, no te haere mai ia e faatupu peàpeà, haru i te fenua, te tuhaa a tei pārahi mai, horo i te metua i te haavāraa.

Ariirua : No reira vētahi ia hoì mai, eita rā e haamāoro mai, eiaha no te mea, aita e hinaaro ra e faaea mai, no te fifi fenua rā.

Pāhonoraa a te mau pupu & tāuāparaauraa :

Pupu a te mau matahiapo :

Ia ìte te Tuhaa 5, ua ātea o ia i te mea i tītauhia ra ia na i te rave.
Na te Tuhaa 5 e fārii ia hoì, eita te hoìraa e òhie, mai te peu aita o na e fārii i te hoì i te Metua ra, ia au i te huru tei hōroàhia mai e te Metua (Rmt/le hoì Rmt ; Rrt/le hoì Rrt ; Rvv/le hoì Rvv ; Tpl/le hoì Tp ; Rpl/le hoì Rp). Eere rā i te mea tano e nā te tahi e parau ia na e hoì. Nā te fifi i tauturu ia na i te hoìraa mai, e ua faaineine maitaì o ia ia na. Na te parau e faahoì to te Tuhaa 5. Te fifi o te hoìraa, na te taata e faataupupu. Ua ineine te Metua i te fāriiraa. Te raveà a te Metua, faaroo nā mua, muri mai hōroà mai ai te manaò no te faatupuraa i te hau.

Tehaapapa : Uiraa, eere te mea tano na te tahi e parau e hoì.

Taumata : Te haereraa, na òe i faaoti e haere. Ia hoì, na te taata haere e faaoti e hoì.

Tehaapaa : E tauturu atoà te tahi i te taata haere i te hoìraa.

Ariirua : Tauturu noa mai ai te tahi i te taata haere no te hoì, ia faaoti ihoā rā te taata hoì no te hoì.

Taumata : Te vai ra te mea tā na i ìte i te àmuraa i te māa a te puua, te manaò rā, eere i te mea òhie i te fāriiraa e ua hape.

Taoàhere : E tauturu au te puua, àrèa te puua no te àti-Iuta, o Tātani ia.

Taumata : Na te teina noa ihoā i ìmi i te maì i te vāhi aita e maì, aita te teina i ìte te ora, tei tērā ia vāhi tā na i faaruè.

Tiare : E aha mau na te auraa te parau, e faahoì i te Tuhaa 5

Ariirua : Na te òhipa i tupu i tauturu ia na i te hoìraa. Te mau parau atoà mai te mōnirè e tae mai i teie mahana, e tauturu mai te reira i te hoìraa e te faahoìraa.

Ronouri : Ia ìte te taata hoì i to na ère, i reira e hoì ai.

Taoàhere : Te vai ra te taata hoì, te vai ra rā te taata tei òre i ìte i tei hoì mai.

Ronouri : E porotetani i te haereraa atu, mea è i te hoìraa mai. Te peu rā tā na e ora ra, te peu ihoā ia a te porotetani. Vētahi ia hoì mai, ua tāpū roa ia. I Raivavae nei, ua faahoìhia mai vētahi, eere i te porotetani, i roto i te haapae fenua, e ua fārii, na te hiroà fenua i tauturu ia na.

Tehaapapa : I te Tuamotu, mea puai roa te hīroà fenua, e hiò paùmotu te paùmotu ia rātou.

Taoàhere : No te àti Iuta, te matahiapo te metua i pihai iho i te metua, ua tauturu ānei te reira i te Tuhaa 5.

Ronouri : Ua fārii teie pētānia e āmui i roto i te faanahoraa fenua, mai te haapae fenua, te tere matahiti.

Taoàhere : Te parau tumu i roto i te taiòraa, te vai ra tei ātea, e te tiaì noa ra i te hoìraa. Tērā atoà ihoā ia e haamanaò-noa-hia mai ra e te tohu a Vaitā, Tangaroa. Noa atu ua faaea noa vētahi i te fare, i te fenua, e ua haere hoì te tahi, te mea pāpū rā, toopiti atoà ra ua ātea, e ua ineine te metua i te fārii, toopiti atoà ra e tamarii. E mea nā hea te oraraahia teie parau i roto i ta tātou tāviniraa.

, aita to tātou e parau i rāpaè aè i te Parau a te Atua. I mua i teie haamanaòraa, mai te reira ānei hoì te tupuraa o to tātou porotetaniraa ta te māmarama o te Parau a te Atua e tītau mai nei ia tātou. Mai te peu te reira ra, aita atu ia e tītauraa i roto i to tātou porotetaniraa, maori ra, e tuhaa tāmau na tātou te faahoìraa te taata i te Atua ra, i te fare metua ra.

No reira, teie te tahi haamanaòraa tumu no to tātou porotetaniraa, ua niuhia i nià i te Faaroo anaè (sola fide), te Parau a te Atua (sola scriptura), te Here e te Aroha (sola gracia), mā te ite e ua niu atoà vētahi pae i nià i te Hanahana o te Atua (soli deo gloria). E mau faanahoraa Porotetani teie no te āro i te mau òhipa tapihoo a te Earetia Tātorita Roma i te ora faatau aroha a te Atua, e no te āro atoà i ta teie ètāretia oraraa i te faaroo i raro aè i te ture. I roto i te tuatua o te mau porotetani Māòhi mātamura, te haamanaòhia mai ra i te ora-tāmau-raa te taata i raro aè i te ture, mai te ture haapaòraa (ètāretia) e tae noa atu i te ture e faanaho ra i te oraraa hau o te nūnaa (Tetunaè, Pōmare).

Haapiiraa i te mahana toru 11 no fēpurare 2009 (Rautīhia mai e Taoàhere)

Ômuaraa :

Te vāhi ta tātou e hinaaro nei i te tūtonu, i nià i teie tuhaa porotetani i roto i te iòa, eere te haafaufaraa i te porotetani, to tātou rā porotetaniraa. Te mea faufaa i ô nei eere te teòdeòraa tātou i to tātou parau, te riroraa rā to tātou porotetaniraa ei faatupuraa i te hinaaro o te Atua. I roto i te tahi parauraa, aita te Porotetani i porotetani hānoa mai ; i porotetani ai rā no te faatupu ia i te hinaaro o te Atua. Te auraa, te tamata noa ra tātou i te ìmi e aha to te Atua hinaaro i roto i to tātou porotetaniraa. E te tahi vāhi e haamanaò tāmau noa nei i to tātou porotetaniraa i teie mahana tērā ia fāìraa e faaiteraa

TE POROTETANIRAA I TE TUHAA PAE¹

1) Te hiroà faatītāifaro hiòraa atua e oraraa tupuna māòhi tuhaa 5 hou te ìhitai e te veà papaà :

Hou te Ihitai e te Veà papaà matamura o te 18 o te tenetere a tīpae ai na te mau pae Tuhaa 5, e mai te mau nūnaa atoà o te Atua na te Ao, i vai na te haamoriraa atua e te oraraa hau, te maitai e te tià. I roto atoà rā i te tereraa o te tau, aita te oraraa o te tupuna māòhi Tuhaa 5 i tupu na, e mai te mea e, aita noa aè e fifi e te àti rau i iri na i nià i te tahi e te tahi. Ua ìtehia rā, e taùpiti na vētahi i te hinaaro, te ôpua e te faatupu i te tōtōā, te hāmani ìno, te haapohe e te haamou taata i rotopū i te mau àti iho o te tahi fenua, aore ra, i rotopū i te mau fenua iho o te Tuhaa 5. E au ra e, i terā e terā tau, e moè e e morohi na te tahi hiroà TUMU//METUA horoà e te aroha noa, te faatupu e te àtuàtu ora, i haapiihia na e te Rahu/Fenua, tae noa atu i te Taata/Aratai e te Atua/Tāvini. Te mea pāpū atoà rā, a tāpae noa ai rātou i nià i te tahi fāito

¹ Ua faaravahia e Taoàhere tāne i te Aua Faiere-Heremona i te āvaè Māti-Eperera ra...

hahiraa, ātearara e tāivarara, âreà rā, te vai ra terā e terā e mau ra i te mau tiāraa metua, matahiapo e te teina no te ùtuafare, te ôpū fētii, te âti, te vaamataëinaa, te fenua e te tuhaa.²

I mua rā i teie mau tupuraa òhipa tano òre e te hauririà, e tei faatupu i te peàpeà e te horuhoru o te âau taata/nūnaa, aita atoà vètahi taata (tāne aore ra vahine) i faaea noa na e aita i faaitoito na i te faatupu i te mau haaferuriraa e te faatitiàifaroraa. E tano rā e parau e, ua faahinaarohia na e ua ora-roa-hia na te reira e te tahi mau atua/aitu, àito/tāura, arii/tahuà raatira/iatoài, metua/manahune no roto mai i te mau faanahoraa nūnaa e to na mau aratai. Te tumu, no te mea aita atoà atu a rātou e manaònaòraa e te haaraa tumu maoti rā, te pārururaa, te àtuàturaa e te faaturaraa i te mau faufaa ora e te maitai no te ìte e te paari, no te tiàturi e te faaroo, no te parautià e te paraumau, e no te here e te aroha o te mau huru/hiroà oraraa fenua/rahu, taata/nūnaa, e atua/maru-atua. Eita e pau ia tatau i terā tane e terā vahine e ta rātou mau òhipa haamaitairaa oraraa, teie rā, e tià noa ia faahiti i te parau o Vaitā tahuà no Raïātea.³

Oia mau, o Vaitā te hoê o te mau tāvini o te Atua i ìte na i te auraa o te tãpaò no te tope-àuru-raa-hia te òumou o te tumu rāau tamanu i nià i te marae Taputapuātea. Oia hoì to na hāroàroàraa i te hahi o te mau Māòhi e te mau fifi e tupu, na roto i te fāreireira e te faaauraa i rotopū ia rātou e te mau fanauà ùnaùna a te Tumu.⁴ E fānau mai ai mai reira vètahi òhipa haruraa fenua e te haamouraa haapaòraa tahito. Teie rā, no te mea e òumou noa tei tope-àuru-hia na, e tãpaò atoà te reira no te hoê hihi tiaitururaa e te faaoraraa.⁵ Ta te tahuà iho e faahiroà ra na roto i te parau no te taerara mai no te manu moà o te moana e te fenua, o te haere mai e taihaa i ta te rāu i motu e haapii ra.

Te auraa atoà ra, e faaararaa e e piiraa, e poroìraa e e tiaìraa teie na Vaitā i te aratai e te nūnaa, te metua e te tamarii, te matahiapo e te teina, i tae na i te tahi fāito huri-tua-raa e tarià-turi-raa i te Atua. Hau atu rā i te reira, e tià ia hiòhia taua tupuraa òhipa ra mai te mea e, e hinaaro no te Atua ta to na tāvini e faaite ra, e mai te mea e, e Metua te Atua tei vai noa atoà i roto i te manaònaòraa e te tiaìraa i te Taata hara ia hoì i te âià metua e te fare metua, mā te vaiho i te mau hinaaro e te mau hiaai i faatupu na i to na moèraa e to na poheraa. Te araraa atoà rā e te titaùraa e vai ra maoti rā, ia hiò tãmau te Taata hara ia na iho mai te Tamarii a te Metua-Atua aroha noa e te parautià, e ia òre ia tomo i roto i te ìmiraa rāveà no te taraèhara na roto i te peu tapihoo i rotopū i to na tiāraa tamarii tāvai e to na tiāraa taata tāvini.

II) Te hiroà pìpìria e porotetani o te hiòraa atua e oraraa ètārètia porotetani māòhi//tuhaa 5 :

Mai te mea ua tohu na o Vaitā, e mai te mea ua tupu hope roa na te reira tohu i to na oraraa ra, e ua riro ei haamaitairaa mau i te oraraa taata/nūnaa māòhi tuhaa 5, ia haamaitaihia ia te Atua no te reira.⁶ Ia tae mai rā i nià roa nei, i te hopeà o te 18 e te òmuaraa o te 19 no te

² - E hiò atu i te tuatāpaparaa a te Veà papaà; John Davies, *History of the Church*, (???); William Ellis, *A la recherche de la Polynésie d'autrefois*, (Paris, Société des océanistes, 1972) 672-695; e ta te Orometua māòhi; Gaston Tauira, *Veà tono māòhi*, (Auckland, Auckland university, 2006); Gabriel Temariiauma, *Te hinaaro o te Atua*, (Faiere, Aua pipi heremona, 2005); Maire Hamblin, *Te tamarii matahiapo*, (Faiere, Aua pipi heremona, 2001).

³ - Teuira Henry, *Tahiti aux temps anciens*, (Paris, Société des océanistes, 1988) 16-17. E tià ia haamanà e ia haafaufaa-māite-hia atu te faahitiraa parau i nià ia Tangarua no Raivavae. O ia i tomo na i roto i te pālmiraa i te Māui mau, e tei hāroàroà na i te tahi pāhonoraa i te taerara mai te Veà tono porotetani papaà e māòhi i Raivavae. Na reira atoà iho ia i te parau o te tamaiti hui arii no Rurutu o Amaiteraì, o ia o tei tere na te Ara e tei faahoì mai i te parau o te Atua Aa, ia au i te tuatāpaparaa a Alain Babadzan, *Naissance d'une nouvelle tradition*, (Paris, Orstom, 1982) e ta Joël Hoìdre, *Sotériologie et théologie de l'inter-religieux/culturel*, (Montpellier, Ipt, 1992).

⁴ - E tià atoà rā ia tuatāpapa-māite-hia te parau o te Fanauà Unaùna a te Tumu ia au i to na faadhìparaa e to na auraa i roto i te hiroà tupuna māòhi no terā e terā tau, mai terā e ìtehia ra no te tamarii 'fanauà ùnaùna' a Atea rāua o Faahotu: Henry, 357; Temariiauma,...

⁵ - Turo a Raapoto, *Te pīnainai o te āau*, (Papeete, ???).

⁶ - Ei faaararaa, inaha, e tià ia faaturahia te tuatāpaparaa paraumau no te mau tuàtiraa e te mau taaèraa e vai ra i rotopū i te mau hiroà faaroo e tiàturiraa, haamoriraa e tāviniraa a te mau haapaòraa atua maru-mau/tangarua, maru-òro/vaitā, tae noa atu i te maru-metia/reforomātio-porotetani, maru-metia/lms-smep e te maru-metia/eepf-epm.

tenetere, i te taima no te pororaa èvaneria e te haamauraa ètārètia a te mau Veà tono porotetani peretāne e mādhi, eita atoà e tià ia òre ia hiòhia te reira mai te tahi tupuraa no ta Vaitā tohu. Oia mau, aita rātou i hema noa na i te tahi mau hiòraa faahiahia e te haamoemoeā hape a te tahi mau ìhitai àivanāa papaā i mua i te huru oraraa hau e te òaòa noa o te tupuna mādhi.⁷ Ua tià atoà rā ia rātou ia faaara e ia tītau i te taurāa o te taata/nūnaa mādhi e faaea noa ra mā te hauririā e te hau òre o te āau i mua i te tahi arataīraa hahi a te Haapaòraa atua òro e te Hau pahu nui no Havaiì-Tahiti, e no te Haapaòraa e te Hau no te mau taha motu tuhaa 5.

Mai te mea ra ia, ua parau na e ua haa na te mau Veà tono i ta rātou haaraa i muri aè ia Vaitā mā, e ia au i te tahi hiroà, te tahi faaroo e te tahi hiòraa papaā e mādhi, ètārètia e porotetani. Ua tià atoà rā ia rātou i te huri e te haaparare na roto i te reo mādhi-tahiti i te mau parau Pipīria, o tei riro atoà ei parau na te Atua o tei āfaihia i terā e terā motu, ia riro ei taiòraa e ei ferurirāa na te taata/nūnaa mādhi tuhaa 5, e ia riro ā ei rama tūrama i to rātou haereā. E te hoè o te mau puta Pipīria i huri-rū-hia maoti rā, te puta èvaneria a Ruta⁸ i reira atoà te haamau-raa-hia te haapiirāa e tauturu atu ā i te hiòraa i te hinaaro e te huru Metua here e te aroha mau o te Atua. Ia riro atoà ihoā rā te reira ei rāveā tūrama tāmau i te Rururaa i niā i te niu o te òhipa/hiroà Reforomātio-porotetani a te Aito Rūtero-Taravino i Europa, tae noa atu i ta te Veà Lms-Smep e ta te Aratai Eepf-Epm i Mādhi-nui.

Ei òmuaraa rā, te tahi teie faaroorāa e te tūātiraā Atua-Taata e Taata-Taata iho, ta Ruta e ta te Etārètia o te tenetere matamua i maramarama na e i fārii na i roto i te mau parapore, te mau haapiirāa e te mau faararaa i ravehia na e Ietu i roto i to na oraraa. Ua haere mai na o ia e ìmi e ia ìtea tei moè e tei ère, tei māihia e tei harahia no te faahoì e no te faaora mā te òaòā i te vāhi haapūraa ora mau. E riro rā vètahi aratai e te taata o te Haapaòraa e te Etārètia, i te òre e ineine i te fārii i ta Ietu huru hiòraa e haafātatarāa i te feiā rave hara, e a òre roa atoà atu ai rātou e ineine faahou i te fārii òaòā i te hoīraa-roa-raa mai vètahi, noa atu ā ia e hoīraa mai mā te tātarahapa e te tauī. I tupu ai ia Ietu/Ruta te haapii e te haaferuri i te taata na roto i na parapore e toru o te Ruta 15: no te māmoe i moè, no te tīterāma i moè e no te teina i moè, e te haauirāa e, o vai ia fatu e òre haapeàpeà e e pāimi i tei moè, e o vai ā ia fatu e òre e fārii e e òaòā i tei ìtea, e o tei tae māite atoà i roto i te tahi vārua no te tātarahapa e te hoīraa i te fatu-metua ora ra.⁹

Teie rā te tahi atu ā haaferurirāa na te Ruta 15/11-32, a tahi roa te ìtehia ra te tahi arataīraa huru è a te tahi na tamarii fānaò i te tūātiraā e vai ra i rotopū ia rāua iho e i rotopū ia rāua e to rāua iho metua. 1- to te teina raverāa i to na tiāmāraa e anī i te metua i ta na tuhaa o te faufaa, a haere atu ai e haapau i te reira i te ātea, e tae roa atu i te tahi fāito veverāa, tāvinirāa e hiaairāa i ta te puua māa. A riro atu ai te reira ei tumu faaiho-faahou-raa mai i to na fānaò i te fare metua e to te mau tāvini, e a faaoti ai o ia e hoī mā te ôpua e tapihoo i to na tiāraa tamarii e tāvini i te metua. 2- to te matahiapo raverāa i to na tiāmāraa e faaea noa i pīhāi iho i te metua a fānaò noa ai i ta na tuhaa faufaa e ta te metua. Ia ìte rā o ia i te fārii-poupou-raa-hia te teina i to na hoīraa, ua riro te reira ei tumu faaririrāa e òaòā-òre-raa na na, e no te faaiteraa e, i ora noa atoà na o ia iho mā te tahi ôpuaraa tapihoo i to na tiāraa tamarii e tāvini i te metua.

⁷ - O Bougainville te tahi o taua mau ìhitai ra, o tei haaparare na na Europa i te hiòraa 'parataito' o Tahiti mā, e tei tūrai atoà na i te feiā pāpai puta mai ia Rousseau, i te faarahi i te reira i roto i ta na mau ferurirāa i niā i te haamaitāraa i te oraraa nūnaa papaā Farāni e Europa i te 17-18 o te tenetere, ia au i te tuatāpaparaa a Jacques Nicole, *Au pied de l'écriture*, (Papeete, Haere pō no Tahiti, 1988).

⁸ - Nicole,.....

⁹ - Ruta, 1-10.

A piti, te itehia ra to te metua faaararaa e faatitāifaroraa i te vāhi huru ê no ta rāua hiōraa e oraraa i te natiraa faufaa e tiā ia vai tāmāu i rotopū i te metua e te tamarii. 1- to te metua raverāa i to na tiāmāraa e ite tāmāu e mā te òaòà, i te teina e te matahiapo ei tamarii na na, noa atu to rāua faa-huru-ê-raa i to rātou tūātiraa tamarii-metua. E tei te ātea ê ā hoì te teina, “ite mai ra ta na metua ia na, aroha mai ra, horo mai ra, tauvahi mai ra, hoìhoì mai ra ia na... o ta ù tamaiti nei hoì, i pohe na, e ua ora mai nei, i moè na e ua itea mai nei. Oaòà atu ra rātou”.¹⁰ E tei rāpae ā hoì te matahiapo, “haere atu ra te metua i rāpae, tāparu atu ra ia na... E ta ù tamaiti, e tiā òe i ô nei ia ù nei, e te mau taoà atoà na ù nei, na òe ia. E mea tiā hoì ia tātou ia faaāmuraa māa e ia òaòà”.¹¹

2- ua faatupu te tiāmāraa metua i te òhipa manaò-òre-hia e na tamarii, i te mea aita o ia i tiaì na i ta rāua huru tapihooraa e tāviniraa na mua roa ìno, mai terā ta te teina i nūmera na ei èà no to na hoìraa hau, e mai terā ta te matahiapo i nūmera na ei èà no to na pārahiraa hau, i pihai iho ia na. Eere mau rā te reira, no te mea rā ua here o ia ia rāua e te tiāturi ra o ia i to rāua here ia na, a tupu atoà atu ai to rāua māuruuru e te òaòà i te reira e tiā ai. Aita na o ia i faarahi i te parau i mua i to rāua huru maoti rā, to na iteraa e to na faìraa ia rāua eiaha noa ei tamarii fānau tino na na, ei tamarii tavai atoà rā e tiā ai. Te auraa ra, to teie atoà ia metua tuuraa ia na iho i roto i te tiāturiraa e te tiaitūruuraa, i teie mahana, i te hoè mahana, e faaroo, e taa e e fārii na tamarii i to na reo metua faatavai i te tamarii tei tāiva e tei hara i te metua.

* Ia au i te tahi hiōraa Metua ètārētia matamua, inaha, i te tau o Ietu e o Ruta e te Etārētia o te tenetere matamua, e faaauhia te teina i te Etārētia teina maru-metia o tei fānau mai i muri aè i te Haapaòraa āti-Iuta, e tei tāhoè i te mau taata no terā nūnaa e no terā hiroà e terā tiāturiraa, e o tei ite e tei tatarahapa tuutuu òre i mua i to rātou haereraa e to rātou ātearaa i rāpae i te fare/haapaòraa/huru/hinaaro o te Atua-Metua. Areà te matahiapo e faaauhia ia i te Haapaòraa matahiapo āti-Iuta, o tei tāhoè atoà ihoā i te mau taata no terā nūnaa e no terā hiroà e terā tiāturiraa, e o te tapihoo i te ora e te tāviniraa mā te haapaò-māite-raa te taata i te Ture, e o te òre e fārii faahou i te òfatiraa ture e te hahiraa, e te tiā-faahou-raa e te hoìraa o te taata rave hara mā te tatarahapa e te tau. E ia au i te tahi hiōraa Aito reforomātio matamua, inaha, i te tau o Rūtero e Taravino mā e te Etārētia o te 16 o te tenetere, e faaauhia te teina i te Etārētia teina reforomātio-porotetani o tei fānau mai roto mai i te Etārētia tātorita rōma o tei faaauhia i te Etārētia matahiapo. Ua tupu ia te reira i muri aè i ta te “Etārētia teina” faaararaa e pātoìraa i te òhipa tapihooraa ora e te tāviniraa a te maru-metia na roto i te haapaò-tuutuu-òre-raa i te mau haapiiraa, te mau faatiāturiraa e te mau peu haataiā, te haapouri e te haatitī taata.¹²

** Ia au i te tahi hiōraa Etārētia porotetani mādhi e Tuhaa 5 no te tau i rāterehia mai e no teie tau e tano atoà e uiui o vai te teina e te matahiapo e e aha to rāua huru i niā i te tahi e te tahi e i niā i te Fenua-Metua e te Atua-Metua tei pii e tiaì noa i te tamarii a te Fenua e te tamarii a te Atua. 1- I te tau i mahemo, no te haaraa a te mau Veà èvaneria i mahemo, a itehia ai te tupuraa o te Etārētia protetani tuhaa 5 na roto i te itoito o vètahi i te tiiraa i te Parau maitai i rāpae e no te faahoì i te reira i roto i te mau fenua/nūnaa tuhaa 5 i te mau ārea matahiti 1820. 2- I te tau i muri mai, no te pūraraa te mau nūnaa tuhaa 5 na rāpae, no te haamau atu i niā i te fenua ê e i roto i te faaroo êê, a tae atu ai i te mahana e faaoti ai vètahi e hoì i te Fenua e te Fetii ra e te Etārētia ra. 3- I teie roa nei tau, no te ite-māite-raa e te haafaufaaraa i te Parau maitai a te Atua i roto i te parau a te Rahu e te Fenua e te parau a te Faaroo e te Paari tupuna mādhi tuhaa 5 no terā e terā tau Oraraa e Tāviniraa, hou te tau a tupu ai te fārereiraa e te òhiparaa e te Papaā Ihitai e Aivanaa, e tae noa atu i te Veà āfaì parau a te Atua-Metua.

¹⁰ - Ruta, 20vh, 24.

¹¹ - Ruta, 28, 31, 32vm.

¹² - Tihiri & Taoàhere & Taarii, *Putā faaineineraa tāmāu tuhaa 6*, (Atuona, Faiere, 2006).

*** Eita atoà ia e òre e, e riro tāmāu atu te haauiviraa i nià nei, ei hoê no te mau tītauraa tumu atoà i te “òro-metua porotetani māðhi” i mua i te parau no to na amuraa e no to na rautiraa i te iða “Etārētia porotetani māðhi” i rotopū i te Nūnaa e te Etārētia porotetani māðhi tuhaa 5. No teie tau e no te mau tau âmuri nei, te haamanað mai ra te tūramaraa na te parau e vai ra i roto i te Ruta 15, inaha te Hinaaro Tumu o te Atua i haapii-faahou-hia e Ietu-Metia na roto i te Parapore no te Metua e na Tamarii Matahiapo-Teina maoti rā, eiaha roa te hoê o te mau tamarii a te Atua e ta te Taata ia ère noa aè i te ora e te faaoraraa, te maitai e te haamaitairaa, te hau e te faahauraa, te taraèhara e te faaòreraa hara mā te tapihoo òre e te fariàrià òre, noa atu ā te Hapa-Hara, te Tāiva-Atea o te tahi e te tahi i terā e terā mahana no te oraraa e te tāviniraa. Ia riro hau atu rā te reira ei Niu paari e ei Pou âueue òre no te haamauraa e no te tūruiraa o te Aratairaa Tiaturiraa-Faaroo e fauraðhia ra e te mau Haapaðraa i mairihia e te Taata i te mau iða huru rau roa : mai te Haapaðraa Iteraèra-Iuta, te Haapaðraa Maru-Metia, te Etārētia Reforomātio-Porotetani, te Etārētia Porotetani-Māðhi//Tuhaa 5, e te vai atu ra...

Haapiiraa faaineinehia e Tihiri

Ruta Èv. 15/11-32 : te metua-tāne-raa

Ua ani mai te TFT i te tahi haapotora ia au i te Ruta Èv. 15/11-32. I te tahi rā hoì taime, e uiui atoà te manaò i te pae no te feiā e taiò ra i te tahi parau tei haapotohia : no te ôhie i te matara ia au i te reira huru pāpāraa, e mea ôhie roa ; âreà i te pae no te faahohonuraa i te tahi mau tuhaa, e mea huru rave àtā ia no tei òre e matara ra. No reira, i te mau àpi i muri mai, ua pia-faahou-hia te tahi haapiiraa tei hōroàhia na i te to te Tuhaa 6. Te tiaitururaa : ia matara mai te tahi maa tauturu iti i to te Tuhaa 5 e ia tātou atoà nei.

Te parau rahi e vai ra i roto i te Ruta Èv. 15/11-32, te parau ia no te « metua-tāne-raa » ia au i te hiōraa a nā tamarii toopiti, oia te matahiapo e te teina, e, ia au i ta to rāua « metua tāne » i heheu na e e heheu ā ia rāua toopiti atoà ra.

—Te hinaaro o te matahiapo : o te haruraa ia i te tiāraa « metua tāne » nā roto i te tāviniraa i to na « metua tāne ». E ôpuaraa tapihoo ta te matahiapo ia noaa ia na te tiāraa « metua tāne » e te mau faufaa atoà a te « metua tāne ».

—Te hinaaro o te teina : o te rave-òioi-raa i ta na « tuhaa tamarii » no te faaruè i te ùtuāfare metua a ora atu ai o ia ei « metua tāne » no na iho i te vāhi o ta na e hinaaro. E ôpuaraa « porofitē » ta te teina i to na oraraa ei « metua tāne » no na iho nā te haereà o to na hinaaroo.

—Te tūātiraa o te matahiapo e te teina : rāua toopii atoà ra i te hāmaniraa i te tahi iho « metua tāne » ia au i to rāua hinaaroo : ua hāmani te matahiapo i te tahi hohoà « metua tāne » ia au i to na hinaaro tapihoo i te tiāraa « metua tāne » ; e ua hāmani te teina i te tahi hohoà « metua tāne » ia au i to na hinaaro « porofitē » i ta na « tuhaa tamarii » a « metua tāne » atu ai o ia i te ātea ê.

—Te taaēraa o te matahiapo e te teina : e àau ètaèta to te matahiapo tei òre roa e fārii i te tātarahapa i mua i to na « metua tāne », a tià atu ai ia na ia fārii i te ò-faatau-aroa o to na iho « tama tāvai » e vai nei i roto i te « parau » a te « metua tāne » ; âreà i te teina, ua tià roa ia na i te ora i te tātarahaparaa o to na àau, e inaha, te fārii nei o ia i to na iho « tama tāvai » e hō-faatau-aroa-hia mai ra e to na « metua tāne ».

Tei ia tātou atu ra ia i te faaòhiparaa i teie haapiiraa i roto i to tātou oraraa ùtuāfare/vaamataèinaa, e i roto i to tātou oraraa faaroo èvaneria ia au i ta tātou faaporotetaniraa i to tātou porotetaniraa, mā te hiò faahou i te tiāraa o « metua tāne » e hō-faatau-aroa mai ra i te iho « tama tāvai » no te tamarii e te pāhonora hoì a te reira « tama/roa/hine » i te « metua tāne ». Te iho « tama tāvai » tei roto ia i te « parau faatāvai » a te « metua tāne ».

I ô nei, te tiāraa « metua tāne », o te hoê ia aro e mai reira mai te « parau faatāvai » i te parau-raa-hia mai i te « tama/roa/hine » : aita teie « aro » i te « pāpā fānau » anaè ra, aita hoì i te « māmā fānau » anaè ra, e tià roa atoà i te tahi « metua » o te fētii, e aore ia i te tahi taata ê atu i te fētii i te ora i te vāhi e te taime no teie « aro » no te « faaiòà » i te « tama/roa/hine » ei « tama tāvai ».

Te tahi uiuiraa no tātou :

—E aha te tiāraa tamarii o ta tātou e faaòhipa nei no to tātou porotetaniraa ? to te « matahiapo » ānei, e aore ia to te « teina » ānei ?

—E aha hoì te tiāraa « metua tāne » ta tātou e ora nei i roto i to tātou ùtuāfare, ta tātou EPM, e to vaamataèinaa ? I te mea e eita e òre ia tātou i faaòre i te mau « hāmani-hohoà-raa » i te tiāraa « metua » e te tiāraa « tama/roa/hine », e te tiāraa « tane/vahine » : nā hea tātou i te

faaō faahou mai i te tiāraa « faaau » o te « metua tāne » tē hō mai i te « iōa » no te « tama tāvai » i te pae no te oraraa iho/hiroā ? Inaha, i te pae no te oraraa faaroo, e tiāraa « faaau » to te Atua Metua mā te Metia i faatātaurohia e i faatiāfaahouhia mai ei Faaora e ei Fatu no te mau « tama tāvai » !

Te Pipīria : hiōraa reformātio e porotetani (16raa tenetere)

Mai ta te upoouparau e faahiti ra, te parau rahi i roto i teie maa tuhaa iti, o te « Pipīria ia i te ànotau no te mau Reformātio e te mau Porotetani i te 16raa o te tenetere ». Àrèa te parau o te Pipīria i te mau ànotau no te *LMS*, te *SMEP*, te *ABCFM*, te *Tahiti MS*, te *EEPF* e te *EPM*, na te Haapiiraa 2 te reira tuhaa¹³.

Ei faaararaa ia tātou, ua tāōtiāhia ta tātou tuatāpaparaa i niā i te Reformātio a Martin Luther, oia o Rūtero : a tahi, no te mea, e parau àano roa te tuatua (àai) no te Reformātio ; e a piti, no te mea, te hinaarohia ra ia matara mai te tahi mau haapiiraa no te tauturu i to tātou oraraa faaroo èvaneria i raro aè i te mana-aratai a te Pipīria i roto i te *EPM*, te oraraa vaamataèinaa io tātou nei, e to tātou tūātiātiraa ètārētia e hiroā i to Pātīfita e to te Ara.

Te tahi atoā haamanaōraa ia tātou : ua anihia atu òutou e heheu mai i te Ruta Èv. 15/11-32, oia te tuatua no te *tamaiti i moè na e tei ìte-faahou-hia mai* : oia mau e parau teie no te teina, e parau atoā rā e tano no te matahiapo, inaha rāua toopiti atoā ra i te hahiraa, e rāua toopiti atoā ra hoì tei arohahia e to rāua Metua tāne. O te hoè teie o te mau parau pipīria no te tauturu ia tātou i te tuatāpapa i te rito o te Reformātio i òmuahia mai e Rūtero, e no te faaitoito ia tātou i te tuatāpapa atoā i te tuhaa a te Pipīria no te taata faaroo e te Ètārētia i te ao nei. Te manaōnaōraa rahi i ò nei : *Nā hea i te faaōhie i te mau tiā o te EPM/Tuhaa VI ia ìte i te tahi mau parau rarahi o te Reformātio e ta na mau faaōhiparaa i te Pipīria ?*

1. Te Reformātio a Rūtero

E piti tuhaa ta tātou e hiō mai : te tuatua no nā tamaiti a Ruta Èv. 15/11-32 ia au i te heheuraa a Rūtero, e te parau reformātio ra « na te faaroo anaè e faaora » ia au i te parauatua a Rūtero.

1.1. Rūtero e te Ruta Èv. 15/11-32

I roto i te mau pāpāraa a Rūtero, aita o ia i faarahi i te tuatāpapa i te parau o te « tamaiti i haere i te fenua roa » (Ruta Èv. 15/11-32). E manaō rahi rā to na i niā i te tamaiti matahiapo, no te mea e tāipe te matahiapo no te *àau ìno e te teòteò o te taata* : « te àau o te taata, oia mau, ua ìno aè na e ua teòteò aè na »¹⁴. Ia au i te hiōraa a Rūtero, ia fārerei noa atu tātou i nā tamaiti nei, te matahiapo e te teina, i roto i to tātou oraraa, òiò roa tātou i te uruhia i te huru o te tamaiti matahiapo mai ta Ruta Èv. 15/25*etm* e faaite mai ra¹⁵. Ei haapotōraa, te haapiiraa a Rūtero ia au i ta te Ruta Èv. 15/11-32 e haafēruri mai ra ia tātou, *o te parau ia no te àau fārīi òre o te matahiapo i to na teina tei fārīi-aroha-hia e to rāua Metua tāne, e te parau hoì no te tūāti òre o te matahiapo i te Metua tāne tei fārīi i te teina.*

E tāmāu māite tātou i teie haapiiraa a Rūtero, no te mea i fārerei mai na tātou, e te fārerei nei ā tātou i teie huru o te matahiapo i roto i to tātou oraraa ùtuafare, faanahōraa fētīi, tūātīraa autaeāè e auhoa. E i te pae hoì no te tiāraa o to tātou porotetaniraa, o tātou te matahiapo o te mau āmaa porotetani io tātou nei¹⁶. No reira, ia tae i ta tātou « Haapii 3 » no te parau o te òitūmene, e hoì faahou mai teie tiāoraraa a Rūtero i roto i to tātou porotetaniraa i mua i te mau ètārētia āmaa porotetani e te tahi atu mau ètārētia e vai ra io tātou nei.

¹³ Ei haamanaōraa, ua āmuīhia nā « Haapiiraa 2 e 1 », àrèa i te « Haapiiraa 3 », oia te parau no te òitūmene i te Tuhaa 6, na te pupu « Ètārētia » i rautī māi.

¹⁴ Martin LUTHER, *Œuvres*, Tome XI, Genève : Labor et Fides, 1983, àpi 156.

¹⁵ M. LUTHER, *Œuvres*, Tome XIII, Genève : Labor et Fides, 1987, àpi 125.

¹⁶ Na te « Haapiiraa 2 » e haamatara mai i te tahi tuhaa tuatua o te mau Tātorita nā Pātīfita nei.

E aha rā ia ! Aita roa atu ānei ia Rūtero e ĩte ra i te aroha o te Auta Metua i roto i te Ruta Ēv. 15/11-32 ? Te aroha o te Atua Metua, ia au i te parauatua a Rūtero, o Ietu Metia ia tei fānauhia mai ei taata, tei ora i to na tōroà faaora e faatiāmā ia au i to na tiāraa Fatu, tei faatataurohia e tei tiāfaahou mai, e tei tonono i ta na mau Àpotetoro no te poro i te Ēvaneria nā te ao nei. Te Aroha o te Atua, o te Parau ia a te Atua Metua tei fānau-roa-hia mai ei taata i rotopū i te taata nei, fānau-taata-hia mai no te faaora i te taata hara, fānau-tama-hia mai no te haafānau faahou, mā te Vārua Maitai, i te taata hara ei tama tāvai na te Metua. No tātou nei, ia « heheu-rūtero » anaè tātou i te Ruta Ēv. 15/11-32, e matara mai te parau no te āpee-tāmau-raa te aroha o te Atua Metua i te teina e tae noa atu i te taime a hiroāroà faahou ai te teina e e Metua to na, e a faanaho ai te teina i to na hoì-faahou-raa i te ùtuafare metua ra ia ora o ia.

I te pae no te tuatua o Ètārētia, aita o Rūtero i faaau i te mau ètārētia reformatio, porotetani e tātorita i nià i te matahiapo ānei, e aore rā i nià i te teina ānei¹⁷. Ua tāōtiāhia e Rūtero te parau o teie nā tamaiti e to rāua Metua tāne i nià i te parau o te taata faaroo teretetiāno, a taata faaroo reformatio noa atu ai te reira taata, e aore ia a taata faaroo porotetani noa atu ai o ia, e aore rā a taata faaroo tātorita noa atu ai o na¹⁸. Te haa rahi a Rūtero, o te haapāpūraa ia i ta na Reformatio, e o ta tātou ia e hiò tanotano noa mai i teie nei.

1.2. « Na te faaroo anaè e faaora »

« Na te faaroo o te Metia anaè e faaora i te taata hara », oia te tātararaa no te tāraa reo reformatio rūtero ra « na te faaroo anaè e faaora ». Ia òre anaè tātou ia māmarama maitai i teie parau reformatio, e ora tātorita hānoa tātou e aore rā e piri-tātorita hānoa tātou i to tātou porotetaniraa e te rauraa o to tātou porotetaniraa. Eere teie i te parau faaīno, e parau faaara ia tātou no te haapāpū i te huru porotetaniraa e orahia ra e tātou. Paraumau, e mea rave àtā i te taa e te ĩte i te auraa èvaneria e vai ra i roto i te rito o teie parau a Rūtero, e mea rave àtā atoà hoì no te fārii e te ora i teie parau reformatio i roto i te oraraa faaroo. No reira, no te tauturu ia tātou, ua faanahohia mai te tahi nā uiraa mā te āpitiāhia e te mau āmaa pāhonora.

— E aha te hara ?

Ia au i te Ruta Ēv. 15/11-19, te « hara », eere ia i to te teina hueraa e haamauāraa i ta na tuhaa fētii no roto mai i te Metua tāne : eere te reira i te hara, e « hape » rā, oia hoì e « hapa »,

¹⁷ No teie huru faaauraa, teie te tahi haapiiraa a François Bovon : « Te āmahamaharaa o nā taeae [...] eere ia i te hoē parau āpi. Te rave faahou mai ra [te parau no te āmahamaharaa o nā taeae] i teie parau no te faaite i te mau āmahamaharaa rau i rotopū i te mau taeae e vai ra i roto i te Pipiria mai ia Taina rāua o Apera mai ā. [...] I faanahohia na te mau tāpura no te mau taeae tuāti òre : Taina — Apera ; ĩtemaera — ĩtaata, Ètau — ĩatōpo, ĩteraera — ĩuta, te mau Āti-luta e te mau Ètene, te Tūnato e te Ètārētia, aita ā ia i taōhia atu ra nā ĩte e piti a te ĩpotarupo, nā turu-tootoo e piti a Ètetiera, e nā āpotero ra e piti oia o Pētero rāua o Pauro. Te mea e faatupu tāmau i te pohehae o te matahiapo i muri mai, o te āau-turu ia, tano òre ia hiò-anaè-hia atu, o te hoē Atua tei māiti e tei here i te teina mau òre e te haapeapea òre », ah. « La rivalité des deux frères [...] n'est pas originale. Elle reprend et actualise diverses rivalités fraternelles qui ponctuent l'Écriture depuis celle de Caïen et Abel. [...] Des listes de frères rivaux étaient constituées : Caïen — Abel ; ĩsmaël — ĩsaac, Èsaü — ĩacob, ĩsraël — ĩuda, les Juifs et les Gentils, la Synagogue et l'Église, sans compter les deux témoins de l'Apocalypse, les deux bâtons d'Ézéchiël et les deux apôtres Pierre et Paul. Ce qui provoque régulièrement la jalousie de l'aîné, c'est la faveur, apparemment inéquitable, d'un Dieu qui élit et chérit le cadet instable et sans scrupules », François BOVON, « La parabole d'enfant prodigue. Seconde lecture », in : François BOVON et Grégoire ROUILLER (Dir.), *Exegesis. Problèmes de méthode et exercices de lecture (Genèse 22 et Luc 15)*, Paris/Neuchâtel : Delachaux et Niestlé, 1975, āpi 303. I roto i te tahi atoà heheuraa pipiria-ètārētia, te nā ò ra o Christophe SENFT ia au i te parau no te faahauraa, no te fāiteraā, o te mau Ètārētia : « Ua tiāhia te parau o te mau Ètārētia āti-iuta/teretetiāno e [te mau Ètārētia] ètene/teretetiāno e te tamaiti matahiapo e te tamaiti teina », « Les Églises judéo-chrétienne et pagano-chrétienne sont représentées par le fils aîné et le fils cadet », ah. Christophe SENFT, « Ferdinand Christian Baur. Apport méthodologique et interprétation de Luc 15/11-32 », in : F. BOVON et G. ROUILLER (Dir.), *ibid.*, āpi 67.

¹⁸ No te tahi mau tuatāpaparaa āpi no te Ruta Ēv. 15/11-32, ah. Christophe DESPLANQUE, « Rembrandt, exégète et interprète de la parabole des deux fils (Luc 15,11-32), *Hokhma*, 2006/90, āpi 50-62. Ah. atoà i te tahi hiò-māōhi-raa no te Ruta Ēv. 15/11-32 e haamanāōhia ra e Jacques NICOLE, *Au pied de l'écriture. Histoire de la traduction de la Bible en tahitien*, Thèse de doctorat en théologie, Faculté de Théologie de l'Université de Lausanne, Papeete : Haere Pō no Tahiti, 1988, āpi 277-278.

oia te hoê òhipa tià òre ia au i te tahi faanahoraa, e i ô nei, ia au i te faanahoraa a te teina iho, inaha o ia iho te fatu e te faanaho/faatere i ta na tuhaa fētii.

• Te hape, te hapa, tei rotopū ia i te taata e te taata. Te hape o te teina, o to na ia haafaufaa-òre-raa i te tuhaa ta te Metua tāne i faataa na na, e tae roa aè nei to na iho-taata i nià i te tahi fāito ìno, no te mea te ìte ra o ia e mea maitai aè ia te puua ia na : « E ua hiaai atu ra o ia i te pipi i àmuhia e te puua ra ia paia o ia ; aore hoì e taata i hopoi mai i te māa na na »¹⁹. I ô nei to te teina hiroàroàraa i to na hape : ua hape o ia i te faanaho/faatereraa i ta na iho tuhaa fētii. No te tātāi i taua hape ra, faaoti aè ra o ia e hoì i te ùtuafare metua no te ani i te Metua tāne : « e faariro òe ia ù mai te hoê i te mau tāvini tārāhu no òe nei »²⁰.

E haapiiraa rahi teie no tātou, oia te fāriiraa e, *tei rotopū te hape (te hapa) i te taata e te taata ia au i te tahi faanahoraa e aratai nei i te oraraa taata. E no te mea e na te taata te faanahoraa no te taata nei, ia hape anaè te hoê taata ra, e tītauhia taua taata ra ia tātāi i ta na hape, i ta na hapa, ia au i te mau faautuàraa a te reira faanahoraa taata.*

• O te tahi teie maa haapotoraa no te parau o te hape. E te parau o te hara ? Ia au i te Ruta Èv. 15/11-19, te hara, o to te teina tāivarāa i to na Metua tāne, to na haapaeraa i to na tiàraa tamaiti na to na Metua tāne : « eita atu ra e au ia ù ia parauhia e, e tamaiti na òe »²¹. I roto i te haapiiraa faaroo èvaneria a Rūtero, *te hara o to te taata ia tāivarāa i te Atua Metua, oia hoì to te taata faariroraa ia na iho ei metua no na iho ; to te taata haapaeraa i te metuaraa o te Atua Metua no te faariro atu ia na iho, te taata nei, ei tumu no to na iho-taata e no to na oraraa.*

Ei « ture » e ìte ai te taata i to na tiàraa « taata hara i mua i te aro o te Atua ». I parau ai o Pauro e : « Ia ù nei i te matamua ra, i rāpae aè i te ture, i ora na vau ; i te taeraa mai rā te ture, ora aè nei te hara, àrèa vau nei ra, pohe iho ra ia. E te ture hoì i haapaòhia ei ora ra, riro atu ra ia ei pohe no ù »²². « I te taeraa mai rā te ture, ora aè nei te hara », oia hoì na te ture e faaite mai ia ù e « e taata hara vau i mua i te aro o te Atua », « ua tāiva vau i te Atua », « ua haapae vau i te Atua ». I rāpae aè i te ture, aita ia vau e hiroàroà ra i to ù tiàraa taata hara, e e ora moemoeā noa ia vau e o vau iho te tumu o to ù nei ora, aita rā ia vau e ìte ra e te ora o ta ù e tiāturi nei e « ora », o te « pohe » ia. Maoti te ture e ara ai au e e hiroàroà ai au i te hara e òhipa nei i roto ia ù, oia to ù tāivarāa i te Atua Metua.

No te teina, te ture, o te faanahoraa ùtuafare metua ia. Oia mau, te parau ra te teina : « E tià vau e haere i taù metua ra, a parau atu ai ia na : E taù metua, ua hara vau i te Atua o te raì e ia òe atoà hoì, e eita atu ra e au ia ù ia parauhia e, e tamaiti na òe »²³. E haapaò maitai rā hoì tātou i te mea e, aita te teina i hara i to te raì e i te Metua. Eere e e piti hara teie, *hoê anaè rā hara*, oia te hararāa te tamaiti i te Metua. I ô nei, te « Metua tāne » e *tāipe ia no te Atua Metua* ; e « te raì » ra, e *tāipe ia no te fāito o te rahirāa o te hara*. No reira, teie te aurāa no te parau ra « ua hara vau i to raì e ia òe atoà hoì » : « ta ù nei hara ia òe, e te Metua e, ua taeà-roa-hia ia i te teiteirāa o te raì »²⁴.

• Mai te peu e, ia au i tei hiòhia mai e tātou, *tei rotopū te hape i te taata e taata*, te ìte ra ia tātou e, *te hara, tei rotopū ia i te taata e te Atua*. E noaa ā i te taata nei i te tātāi i te hape, te hapa, ia au i te haavāraa e te mau faautuàraa a te taata nei. Àrèa i te parau no te hara, aita roa

¹⁹ Ruta Èv. 15/16.

²⁰ Ruta Èv. 15/19.

²¹ Ruta Èv. 15/19. E au atoà te parau no te tāivarāa no te matahiapo, no te mea ua faariro o ia ia na ei rave òhipa na te Metua tāne, ua haamoè o ia i to na tiàraa tamaiti na te Metua : ua tūea ia nā tamaiti nei i roto i te parau no te tāivarāa i to rāua Metua tāne, e ua tūea atoà rāua i roto i te parau no te hape, inaha ua hape atoà te matahiapo i te faanaho/faatereraa i ta na tuhaa fētii : ua faariro o ia i ta na tuhaa fētii ei utuā no ta na tāvniirāa i te Metua tāne : ta na hape, o to na ia tāpihoorāa i ta na tāviniirāa i te Metua tāne.

²² TBMR/Rōma 7/9-10 : « I ora na hoì au i mutaa iho i te ture ore ra, ia tae mai rā te ture ra, te ora noa ra te ino, pohe ihora vau. E te ture hoì i haapaohia ei ora ra, riro atura ia ei pohe no 'u ».

²³ Ruta Èv. 15/18 e 21.

²⁴ Ah. « J'ai péché jusqu'au ciel contre toi », « J'ai commis un péché qui va jusqu'au ciel, et ce envers toi », Jan JOOSTEN, « J'ai péché envers le ciel et devant toi. Remarques exégétiques et textuelles sur Luc 15/18.21 », RHPR, t. 83, 2003/2, àpi 155.

atu ia e rāveà ta te taata no te tātāi i to na tāivaraa i te Atua, maoti rā te faaoraraa èvaneria anaè a te Atua.

— E aha te faaoraraa èvaneria a te Atua ?

Ìmi e ìmi noa atu ā, pāimi e māimi noa atu ā te taata hara i te mau rāveà atoà no te faaòre i ta na hara i te Atua ra, eita e eita roa atu ta na iho mau rāveà (tāviniraa, faaturaraa i te mau faanahoraa pāroita/ètārētia, etv) e faaòre i ta na hara²⁵. I parau ai o Pauro e : « E teie nei, teie ta mātou parau, i tiàhia te taata i te faaroo, eiaha te òhipa a te ture ra »²⁶.

• « Na te faaroo e tià i te taata hara ». E aha te auraa no teie taò-haa (*verbe*) « tià » i roto i te parauatua a Pauro ? I ò nei, « tià », o to te tāiva ia ono-raa-hia, mono-raa-hia, tāui-roa-raa-hia e te Atua mā te Metia e te Vārua Raa, ei tāvai ; o to te hara ia ono-raa-hia ei parautià, e fānau mai nei te « taata hara », oia te « taata parautià òre i mua i te aro o te Atua », ei « taata parautià i mua i te aro o te Atua », fānau mai ai te « taata tāiva » ei « tama tāvaihia e te Metua o te Metia ». Ua huru matara rii anaè ia tātou teie parau āpi òaòà, e huru òhie atoà ia tātou i te ìte i te parau no te « faaroo » e faahitihia ra e Pauro. Te faaroo, i ò nei, aita atu maoti rā, te « faaroo o te Metia »²⁷. Te « faaroo o te Metia », o to te Atua Metua ia, nā roto i te Metia e te Vārua Raa, fārerei-faaora-raa mai i te taata hara nei ; fārerei-faaora-raa, oia hoì te haafānau-faahou-raa i teie « taata tāiva » ei « tama tāvai » na na. Ei auraraa parau no tātou, ia nānā maitai anaè tātou i nià i teie nā taò « tāiva » e « tāvai », e ìte ia tātou e ua tāui te Èvaneria i te vairaa o te « i » o te « tāiva » (*haapae*), riro mai nei ei « tāvai » (*haavai*).

E matara mai teie haapiiraa no te faaoraraa èvaneria a te Atua i roto i te parau a te Metua tāne i te taima a fārii ai o ia i te tamaiti teina i hoì mai i te ùtuafare metua : « o taù tamaiti nei hoì, i pohe na, e ua ora mai nei ; i moè na, e ua ìtea mai nei »²⁸. E parau faatāvai teie na te Metua i te teina. E parau faatāvai o ta te Metua i parau atoà atu i te matahiapo : « E taù tamaiti [...] »²⁹.

• Ia au i te Ruta Èv. 15/11-32, e ia au atoà i te te tūramaraa a Pauro, te faaoraraa èvaneria a te Atua, o to te Atua Metua ia, nā roto ia Ietu Metia e te Vārua Raa, fārerei-roa-raa mai i te taata hara nei no te faaora ia na, no te faatāvai ia na ei tama tāvai na na, oia teie i mātauhia e tātou i te parau e ei « tamarii na te Atua ». Te toe nei rā ia tātou i te parau-roa-raa i roto i to tātou oraraa faaroo : « ei tamarii tāvai na te Atua Metua i roto ia Ietu Metia e te Vārua Raa » ; « tamarii tāvai », oia hoì e « tama » tei haafānau-faahou-hia e te Parau faatāvai a te Atua Metua³⁰.

I roto i te tuatua o te teina e te matahiapo, nā hea e tià ai i to rāua Metua tāne i te ìte ia rāua ei nā « tama tāvai » na na ? Oia hoì, ei nā « tama faaàmua » na na ? Inaha o o ia iho te Metua tāne, e, e nā puè tamarii hoì teie na na o ta na i fānau tama. Te haapāpū maitai ra ta tātou uiraa i te parau no te « ìteraa » te Metua ia rāua ei « tama tāvai ». Tei roto i te « Parau a te Metua » te reira « ìteraa/faatāvairaa » :

²⁵ I roto i te tuatua no ta tātou Ètārētia, na Taoàhere te reira tuhaa e faahohonu atu.

²⁶ Rōma 3/28. Oia atoà i roto i te Taratia 2/16 : « e aore te taata nei i tiàhia i te òhipa a te ture, i te faaroo rā o Ietu Metia ra, i faaroo atoà ai tātou ia Ietu Metia, ia tiàhia tātou i te faaroo o te Metia ra, eiaha i te òhipa a te ture. Aore roa hoì e taata e tiàhia i te òhipa a te ture ra ».

²⁷ Rōma 3/22, 3/26, Taratia 2/16, 2/20, 3/22 ; Firiipi 3/9. I roto i ta tātou Pipiria, oia te *Te Bibilia Mo'a Ra* (TMBR), te parauhia ra « te faaroo i te Metia », « te faaroo ia Ietu Metia ». Ia au i te reo herēni, e tano e faatitūāifaro te « i » ei « o », oia hoì « te faaroo o te Metia », ah. A. Tihiri LUCAS, « Te ture e te Èvaneria », in : Collectif (Dir.), *Te Pipiria i roto i te mau Haapiiraa Tāpati a te EEPF*, Papeete : EEPF/TPHT, 1994, āpi 49-86.

²⁸ Ruta Èv. 15/24.

²⁹ Ruta Èv. 15/31.

³⁰ Rōma 8/14-17 : « 14. O te feiā atoà hoì i aratahia e te Vārua o te Atua ra, e tamarii anaè ia rātou na te Atua. 15. Eere hoì i te vārua tāvini tei noaa ia òutou ia mataù faahou ; o te Vārua faatamarii rā tei noaa ia òutou, i parau ai hoì tātou : “ E Āpa, e taù Metua.” 16. O te Vārua iho hoì, e to tātou atoà nei vārua, o tei faaite ia e, e tamarii tātou na te Atua. 17. E tamarii ra, e feiā tufaa ia ; e feiā tufaa i te Atua ra, e feiā tufaa tātou e te Metia ; te pohe āpipiti nei hoì tātou e o ia atoà, ia haamaitai-āpipiti-hia tātou e o ia atoà hoì ». Ah. atoà atu i te Taratia 4/1-6.

—i te teina, *te parau nei te Metua* : « o taù tamaiti nei hoì, i pohe na, e ua ora mai nei ; i moè na, e ua ìtea mai nei » ;

—e i te matahiapo, *te parau nei te Metua* : « e taù tamaiti ».

• Ua « pohe » e ua « moè ê » te tāmuraa fētii matamua metua/tama ; e « ua ora mai nei » e « ua ìtea mai nei » te faaauraa âpī metua/tama tāvai i roto i te Metia. *Te tāmuraa fētii matamua metualtama, ua niuhia ia i nià i te aufētiiraa, oia hoì i nià i te « toto »*³¹. Âreà i te faaauraa âpī metualtama tāvai i roto i te Metia, na te parau faatāvai a te Metua e haafānau faahou e e ìte i te teina e i te matahiapo ei nā puè « tama tāvai » na na : i ô nei, na te « Parau a te Metua » e faatāvai i te tamarii ei « tama tāvai » ia au i to na ôtahiraa, òre atu ai e tià e ânoì i te tiàraa « tama tāvai » o te teina e te tiàraa « tama tāvai » o te matahiapo. I te pae no te àufau fētii, te paparaa tupuna, te vai ra te Metua tāne, te tamaiti matahiapo e te tamaiti teina. Âreà i te pae no te faaroo èvaneria ra, te vai ra te Metua, e te mau « taeae » e te mau « tuahine » o Ietu Metia. Te hiti ra te parau no te « taeae » i roto i te parauraa a te Metua i te matahiapo³². E te parau atoà ra hoì Ietu i te feiā i fārii ia na ei Faaora e ei Fatu : « O tei haapaò atoà i te hinaaro o te Atua ra, o to ù ia taeae, o to ù ia tuahine, o to ù hoì ia metua vahine »³³. E oia atoà ta te fāiraa faaroo a te Èpitetore i te mau Hēpera (2/11-13) e faaite ra :

« 11 O te Metia hoì o tei tāmā mai, e te feiā i tāmāhia ra, hoè ā ia Metua ; e òre ai o ia e haamā ai ia parau mai ia rātou e, e taeae, 12 i te nā-ô-raa e : “E faaite au i to ìda i to ù ra mau taeae, ei rotopū i te Ètārētia ra e haamaita atu ai au ia òe”. 13 E te nā-ô-raa hoì : “E tiāturi au i nià ia na.” E ua nā ô ā hoì : “Inaha vau, e te tamarii ta te Atua i hō mai no ù ra.” ».

Ei âmaa pāhonoraa no te uiraa ra, « e aha te faaoraraa èvaneria a te Atua ? », te nā ô ra o Rūtero i roto i ta na heheuraa i te Taratia 4/6 : « Mai te peu e pii òtōu òtōu iho : E Âpa, te Metua, nā Pauro e, eere faahou atu ra ia òtōu i te tifi, ua tiāmā ia [òtōu] e te tama ra òtōu. [...] To na auraa ra, ua faarahia òtōu, e eita atu ra òtōu e noaa faahou i te ìno. No te mea e rave te faatāvairaa tama ia na ra te pātireia mure òre e te tuhaa âià tātoà o te raì »³⁴. No reira, e tià ia parauhia e, te faaoraraa èvaneria a te Atua, hoè ā to na auraa i te faatāvairaa tama a te Atua, e, nā roto i te « faaroo o te Metia anaè » e orahia ai te reira faaoraraa, te reira faatāvairaa tama. Ei haamanaòraa, « te faaroo o te Metia », o to te Atua Metua ia, nā roto i te Metia e te Vārua Raa, fārerei-roa-raa mai i te taata nei, no te faaora (haafānau-faahou-raa), no te faatāvai i te reira taata âpī i roto i te Metia ei tama tāvai³⁵.

• I roto i te oraraa faaroo èvaneria, e ora âpipiti te tiàraa « tama » ia au i te auraa fētii e te tiàraa « tama tāvai » ia au i te Parau a te Atua Metua ; e ora âpipiti te « taata tāiva » e te « tama tāvai » i roto i te oraraa faaroo ia au i te tītauraa : « ia iti te taata tāiva e ia rahi te tama tāvai »³⁶.

³¹ Ioane 1/12-13 : « 12. Te feiā atoà rā i ìte atu ia na (Ietu Metia) i te faarooa i to na ra ìda, hō mai ra o ia i te mana ra ia rātou ei tamarii na te Atua. 13. Te feiā eere i to te toto i fānau ai ra, eere hoì i to te hinaaro o te tino, eere hoì i to te hinaaro o te taata, no te Atua rā ».

³² Ruta Èv. 15/32 : « E mea tià hoì ia tātou ia faaāmuraa māa e ia òaò ; o to taeae nei hoì, i pohe na, e ua ora mai nei ; i moè na, e ua ìtea mai nei ! ».

³³ Māreto 3/35.

³⁴ « Si vous vous écriguez : Abba, Père, dit Paul, vous n’êtes plus des serviteurs, vous être libres et fils. [...] C’est dire que vous êtes sauvés et qu’aucun mal ne vous atteint plus. Car l’adoption filiale apporte avec elle le royaume éternel et tout l’héritage céleste », M. LUTHER, *Œuvres*, Tome XVI, Genève : Labor et Fides, 1972, à p. 102.

³⁵ No te faahohonu atu ā i teie haapiiraa a Rūtero e te mau tītauraa a te faaroo èvaneria i te taata faaroo nei, te vai ra te puta a Jean ANSALDI, *Te parauraa i te faaroo i nauānei. E maa haapiiraa iti no te oraraa teretetiāno*, traduction tahitienne de *Dire la foi aujourd’hui. Petit traité de la vie chrétienne* (1995), Papeete : EEPF/Tuhaa 7, 2000. Ah atoà atu ia Tihiri LUCAS, « Te tamarii tāvaihia mā te Metia », in : Collaboration (Dir), *Te tamarii poritmetia : to na fenua, to na muriatau e ta na mau tiāau*, EEPF/TPHT : Papeete, 95, p. 84-117 ; « Te faaroo èvaneria o Martin Luther », VP, 1996/6, à p. 18, *Tuāroiparau, Te faatāvairaa i roto i te Metia*, (Réédition) Papeete : 1997, « Pauro, te hoè o te mau ìte pipiria no te fāriuraa i te Atua o te rāau tārava ra », in Collectif (Dir.), *E fāriu anaè tātou i te Atua i roto i te òaò o te tiātururaa*, Papeete : EEPF Tuhaa 7, 1998, p. 35-52.

³⁶ Ioane 3/30 : « E tupu o ia i te rahiraa, e hoì rā vau i te itiraa » ; 2 Tōrinetia 4/16 : « Pohe noa ā hoì te taata i rapaeāu nei, te faahouhia nei te taata i roto i terā mahana, i terā mahana ». Ah. atoà i te Èfetia 4/11-16.

Te Parau a te Atua, o te tãpaò ia no te aroha o te Atua ia au i to na tiàraa Metua, mai ta Ioane 3/16 e haapii tãmau mai nei ia tãtou. I parau ai tãtou i te òmuaraa e, aita te aroha o te Metua i faaruè i te teina i tere atu i te fenua roa, no te mea, i parau noa na te Metua ia na « e taù tamaiti », e aita rã te àau o taua tamaiti ra àau i tãuà atu i te reira Parau faatãvai. Maoti te teina i « hoì veve » atu i te ùtuafare metua, i tià ai i « to na àau tei roohia e te veve », tãipe no te « ère », i te fãrii i te Parau faatãvai a te Metua. E au atoà tei parau no te matahiapo : te toe nei rã i te matahiapo i te fãrii i te teòtèd e fatu ra i to na àau, e aita atu hoì e rãvèa no te haapae i taua teòtèd ra, maoti rã e vaiiho e na te Parau faatãvai e tinai i te reira.

1.3. Te Reforomãtio rùtero e tãtou i teie mahana

E aha ta te parau reforomãtio ra « na te faaroo anaè e faaora » e haapii mai ra ia tãtou no to tãtou oraraa faaroo èvaneria i teie mahana ? I roto i te oraraa faaroo tãtãtahi, ùtuafare, pãroita, tuhaa e àmuitahiraa ètãrètia, te vai ra te mau titauraa a teie haapiiraa ia tãtou. E i roto hoì i te rahiraa o te mau titauraa, ua tãpaòhia mai :

— *Te parau no ta tãtou fãriiraa e ta tãtou faaìteraa i te faaoraraa èvaneria a te Atua o te Metia* : te uiuihia mai ra tãtou e tuatãpapa faahou i te « huru Atua », te « hohoà Atua » o ta tãtou e tiàturi nei e faatiàturi nei i te taata, oia hoì te tiàorohia mai ra tãtou e faaitoito, mã te tauturuhia mai e te mau taeàè e te mau tuahine, i te ìtea i te parau o nã tamaiti a Ruta 15 i roto ia tãtou, a ora atu ai tãtou tãtãtahi i te tãtarahapa³⁷ e a fãrii ai, e aore rã, a fãrii faahou ai e na te Parau faatãvai a te Atua Metua e aratai i to tãtou oraraa faaroo èvaneria i roto i te EPM, e te òitùmeneraa, i roto i teie ao, e mã te tiàturu i te Pãtireia.

— *Te parau no to tãtou tiàraa Ètãrètia porotetani mãðhi, inaha o tãtou te matahiapo o te mau àmaa porotetani io tãtou nei e nã Pãitiifa Apatò* : e aha to tãtou manaò i te mau àmaa porotetani e vai ra io tãtou nei ? Eita tãtou e rù i te pãhono i teie uiraa. E tià rã ia tãtou i te faaineine ia tãtou, ia òre tãtou, a muriãtau nei (te tau e fã mai nei) ia vai EPM noa i mua i te « tahi àmuitahiraa ètãrètia porotetani » tã riro i te tupu mai mã te tãuà òre mai ia tãtou. Te « tahi àmuitahiraa ètãrètia porotetani » tã riro i te pãhono i te mau « aniraa » a te huifaaroo no naùanei (i teie mahana), mau « aniraa » tei òre i noaa ia tãtou i te faaroo e te hãroàroà, te tãuà e te mãpee.

— *Te parau no to tãtou tiàraa « teina »* : a taa noa atu ai to tãtou tiàraa matahiapo, te vai atoà ra to tãtou tiàraa « teina » i roto i to tãtou reforomãtioraa e to tãtou porotetaniraa, inaha haamanaò mãite tãtou e o Ietu Metia to tãtou matahiapo³⁸. Oia mau i roto i te tuatua o ta tãtou Ètãrètia, i hiòhia na tãtou e te mau metua mitionare ia au i te faanahoraa o te « mau Ètãrètia àpì », oia hoì ei « mau Ètãrètia tamarii » tãtou no roto mai i te mau « Ètãrètia metua » tei tiàhia e te mau « Ètãrètia » no te Totaiete Faatupuraa Parau no Ronetona, no Paris. E tià atoà rã ia haamanaòhia e no roto mai teie « mau Ètãrètia metua » i te ànotau o te Reforomãtio tei ìte i te mau tãtãtiraa e vai ra e te « mau Ètãrètia matamua » e faaìtehia mai ra e te Faufaa Àpì, e to Ìteraera atoà hoì e faaìtehia mai ra e te Faufaa Tahito.

— *Te parau o te Reforomãtio e no te mau reforomãtio i orahia mai na, e e orahia nei i teie mahana i roto i ta tãtou Ètãrètia* : tei roto tãtou i te tahi tau no te patu-faahou-raa i ta tãtou « Ètãrètia », ta tãtou « Porotetani » e ta tãtou « Mãðhi », te auraa ra tei roto atoà ia tãtou i te tuatãpaparaa, te heheuraa e te faaòhiparaa i te Reforomãtio e te mau reforomãtio.

2. Rùtero e te ìritiraa i te Pipìria

E hiò poto noa mai tãtou i te parau no te Pipìria e te ìritiraa pipìria i orahia e Rùtero, e mai reira a ìte atu ai tãtou i te mau haapiiraa ta na e hãroà mai ra ia tãtou i teie nei mahana i te pae no te Pipìria.

³⁷ Te parau ra te Fatu : « E faaìte atu vau ia òtòtu, o te huru ia o to te mau merahi a te Atua ra òaða, ia tãtarahapa te taata hara hoè ra » (Ruta Èv. 15/10). Te auraa no te « tãtarahapa » i ò nei, o te « tãui-roa-raa-hia » ia te taata hara ei « tama tãvai ».

³⁸ Rõma 8/29, Torota 1/15 ; 1/18, Hëpera 1/6.

2.1. Rūtero e te Pīpīria i te fenua Heremani

I te fenua Heremani, mai te matahiti 1461 e tae atu i te matahiti 1522, 18 neneīraa pīpīria i ravehia nā roto i te reo heremani, e te vai atoà ra hoī te mau neneīraa i te mau Pāpai Taramo e te mau Èvaneria. A taa noa atu ai te mau àivānaa ètārētia e tōtaiete e taiò ra i te Faufaa Tahito nā roto i te reo hēpera, te Faufaa Âpī nā roto i te reo herēni, e vētahi nā roto i te reo rātino, ua hinaaro Rūtero ia tae te Pīpīria i roto i te nūnaa. I faataa roa ai o ia ia na no te ìriti i te Pīpīria nā roto i te reo heremani, eiaha i roto i te manaò e faatitiāuà i te mau Pīpīria heremani e vai ra, i roto rā i te feruriraa e hōroà i te nūnaa i te tahi ìritiraa mā te faatura i te mau pāpāraa hēpera (Faufaa Tahito), te mau pāpāraa herēni (Faufaa Âpī), e te reo manahune o te nūnaa heremani. No te ìritiraa pīpīria, te nā ô ra o ia : « E mea titauhia e uiui i te metua vahine i roto i to na ùtuafare, te mau tamarii nā te mau aroā, te taata nā te mātete, e ia haafaufaahia to rātou vaha no te ìte e mea nā hea rātou ia parau, no te ìriti [i te Pīpīria] ia au i te reira [mau parauraa] ; e māramarama ia rātou e e ìte ia rātou e te parau-heremani-hia atu ra rātou »³⁹. I te matahiti 1521-1522 ra, ua ìriti Rūtero i te Faufaa Âpī nā roto i te reo heremani, e i te matahiti 1534, ua hope te ìritiraa i te Pīpīria (Faufaa Tahito e Faufaa Âpī) ia na mā te tauturuhia e to na mau hoa.

A taa noa atu ai te mau tātāiraa i ravehia e Rūtero e to na mau hoa no ta na ìritiraa pīpīria i te mau matahiti i muri mai, e tiā ia ui e : *e aha te auraa o te Pīpīria ia au i te haapiiraa a te Reforomātio rūtero ?*

2.2. Te auraa o te Pīpīria ia au i te haapiiraa a Rūtero

Te haapiiraa matamua a Rūtero no te auraa o te Pīpīria i roto i te oraraa faaroo èvaneria, te tūāti maitāi ra ia i te tonoraa a te Fatu i ta na mau Apotetoro nā te ao nei⁴⁰, e te tuatua o te Penetetōte e faahitihia ra e te Ôhipa 2/1-13. Oia hoī, ia ìte te mau nūnaa atoà, nā roto i to rātou reo, i te Èvaneria a te Atua o Ietu Metia. No Rūtero, e mea faufaa te mau reo no te Èvaneria, e mea faufaa hoī ia matara te Èvaneria nā roto i te mau reo : « [...] ia òre ia àtuātuhia te mau reo, e riro mau ā te Èvaneria i te moè »⁴¹. I roto i teie manaò, ua ìte Rūtero e eere e tei te mau reo ra te parau hopeà o te Èvaneria, te tiāoro nei rā o ia ia haafaufaahia te mau reo atoà ia ìte te mau nūnaa i te Parau Âpī Ôaða a te Atua. Te tūtono ra o ia ia ìritihia te Pīpīria ia tiā i te reira e te reira taata ia fārerei i te Atua e a ìte atu ai te reira taata, nā roto i to na reo, e o vai ra te Atua no na, e o vai hoī o ia no te Atua. E ara rā tātou òi tiāturi tātou, i te pae no te reo, e mea nā roto anaè i te reo o te reira iho taata o ia e fārerei ai i te Atua. No Rūtero, i te pae no te reo, eita te reo e faatere i te faanahoraa faaora a te Atua, inaha e tiā roa i te Atua ia fārerei mai i te hoē taata nā roto i te hoē reo ê atu i te reo o te reira taata⁴².

- Te àroraa rahi i rohi-hua-hia e Rūtero i te pae no te Pīpīria, o te pātoīraa ia i te mau tiāturiraa e parau ra e :
 - o te Ètārētia te mana-aratai i niā i te auraa o te mau pāpāraa e vai nei i roto i te Pīpīria ;
 - e mana-aratai tei faariro i te Ètārētia ei fatu i te Pīpīria ;
 - e faturaa Pīpīria ta te Ètārētia e faadhīpa ra nā roto i te mau faatāiperaa atoà o ta na e hinaaro.

³⁹ « Il faut interroger la mère dans sa maison, les enfants dans les rues, l'homme du commun sur le marché, et considérer leur bouche pour savoir comment ils parlent, afin de traduire d'après cela ; alors ils comprennent et remarquent que l'on parle allemand avec eux ». Martin LUTHER, WA 30, II, 636, 16, ia au i te faahitiraa a Marc LIENHARD, *Martin Luther, un temps, une vie, un message*, Genève : Labor et Fides, 1983, àpi 318.

⁴⁰ Mātaio 28/16-20.

⁴¹ « [...] si on ne conserve pas les langues, l'Évangile finira inévitablement par disparaître », M. LUTHER, *Œuvres*, Tome IV, Genève : Labor et Fides, 1958, àpi 106.

⁴² Mai te èunuta no Ètiopia tei porohia e Firipa i te Èvaneria i muri aè i ta rāua taiòraa i te parau no te Ietu Metia i tohuhia e Ìtaia, Ôhipa, 8/26-39.

Ua àro Rūtero no te faatiāmā i te Pīpīria e te parau no te auraa o te Pīpīria tei fatu-roa-hia e te Ètārētia⁴³. No Rūtero, te auraa no te parau reforomātio ra « te Pīpīria anaè »⁴⁴ (*sola Scriptura*), o te fāriiraa ia ia tiāmā te Pīpīria e tae noa atu i te mau « reta pīpīria » no te faaite mai i te Metia i te taata e taiò ra i te Pīpīria.

• Ua tūtono atoà Rūtero ia taa maitai te « Èvaneria » e te « Pīpīria » : Te « Èvaneria », o te Parau ia ta te Atua Metua e parau roa mai i te hoê taata o ta na e fārerei nā roto ānei i te aōraa, nā roto ānei i te taiōraa pīpīria, nā roto ānei i te papetitōraa, nā roto ānei i te ôroà a te Fatu, nā roto ānei i te haapiiraa èvaneria. Te « Èvaneria », o Ietu Metia ia i faatataurohia e tei tiāfaahou mai, oia te Parau e parauhia e te Atua mā to na Vārua. Aita teie Parau i roto i te Pīpīria, aita i roto i te mau reta pīpīria, tei rāpaeàu rā o ia i te mau pāpāraa pīpīria, i parau ai o Rūtero, te « Èvaneria », o te « Parau e nā rāpaeàu mai » o ta te Atua Metua e faaōhipa mā to na Vārua : « [...] E mea tītauhia ia mau pāpū i teie [parau] : eita te Atua e hōroà i to na Vārua e aore rā to na hāmani-maitai i te taata nei, maoti rā nā roto i te nāmua o te Parau e nā rāpaeàu mai »⁴⁵. I ô nei, ia taa maitai te « Èvaneria » e te « mau èvaneria » : te « Èvaneria », oia te Atua e fārerei mai nei i te taata mā te Metia e te Vārua ; te mau « èvaneria », oia « te tuatua o te feiā e faaroo [i te Metia] e te feiā faaroo òre »⁴⁶. Àreà i te Pīpīria ra, e mau pāpāraa ia no te tauturu i te taata taiò e heheu ia tiaituru i te Èvaneria : « [...] o te Èvaneria iho to tātou aratai e to tātou haapii i roto i te tuatāpāraa i te Pīpīria »⁴⁷.

2.3. Te haapiiraa a Rūtero ia tātou i te pae no te Pīpīria

E maha aè haapiiraa ta tātou e haafaufaa no roto mai i te tiāororaa a Rūtero : a tahi, e vaiiho i te Pīpīria e tae noa atu i te mau reta pīpīria i roto i to rātou tiāmāraa ; a piti, ia taa maitai te Pīpīria e te Èvaneria ; a toru, aore e taata e fatu i te Pīpīria no te parau mai e ta na te aratairaa tano roa aè ; e a maha, tei raro aè te Ètārētia, oia te àmuitahiraa o te mau « tama tāvai » a te Atua Metua mā te Metia, i te mana-aratai a te Pīpīria ia au i te tūramaraa a te Vārua Raa.

E mea hohonu e e mea àano atu ā hoì te parau o te Pīpīria no te oraraa faaroo èvaneria i roto i te haapiiraa a Rūtero, teie rā te mau haapiiraa i tēpaōhia mai no tātou nei.

3. Te Tuhaa VI e te Pīpīria porotetani

E parau mau àau roa ia tātou te tuatua no to te mau mitonare no te Pū Faatupuraa Parau Èvaneria no Ronetona (*LMS*) e to Paris (*SEMP*), mā te tauturuhia e te mau Māōhi, ìritiraa i te Pīpīria ei « parau tahiti », oia ta tātou *Te Bibilia Mo'a Ra* (1838-1878). Te haapii mai ra to

⁴³ Tae roa mai i te tau o Rūtero, e 4 huru taiōraa pīpīria e faaōhipahia ra e te Ètārētia : oia hoì, e mea tītauhia no te heheuraa pīpīria ia tuatāpāraa maitai i te « auraa o te pāpāraa » (« sens littéraire »), te « auraa no te faatāiperaa » (« sens allégorique »), te « auraa no te haereà o te oraraa faaroo » (« sens tropologique (moral) ») e te « auraa no te tupu-hope-roa-raa mai te tau o te Pāitēria » (« sens eschatologique »), ah. Frédéric HAMMANN, « Le rôle de l'Écriture dans l'identité protestante (I !). *Sola Scriptura* : antidote contre l'isolement ! », *Foi et Vie*, t. 57 2006/4-239, (p. 33-43), àpi 38.

⁴⁴ No Rūtero, te auraa no teie parau reforomātio « na te Pīpīria anaè » (*sola Scriptura*), « o te Pīpīria to na iho māmaramama » (« L'Écriture est sa propre lumière » : « *Sacra Scriptura sui ipsius interpres* »), ah Marc LIENHARD, *Martin Luther, un temps, une vie, un message*, op. cit., àpi 327. Te parau rahi i ô nei e māmaramama te taata e tūramahia mai ra e te Vārua i te parau faaōra a te Atua mā te Metia. A taa noa atu ai e te vai ra te tahi mau tuhāa, eita e noaa i te māmaramama taata, no te mea e eita te Atua e faaite vai tahāa mai ia na, maoti rā nā roto i tei òre i tiaihia e te taata nei. To na auraa, e tūrama te mau pāpāraa pīpīria i te mau pāpāraa pīpīria, tei te taata taiò e heheu pīpīria te fāriiraa ia Ietu Metia ei Faaōra e ei Fatu.

⁴⁵ « [...] il faut maintenir fermement ceci : que Dieu ne donne à personne son Esprit ou la grâce, sinon par la Parole externe préalable », M. LUTHER, « Les Articles de Smalkade », in : *Œuvres*, Tome VII, Genève : Labor et Fides, 1962, àpi 251.

⁴⁶ « [...] l'histoire de ceux qui y croient et de ceux qui n'y croient pas », M. LUTHER, « Une petite instruction sur ce qu'on doit chercher dans l'Évangile et ce qu'on doit en attendre », in : *Œuvres*, Tome X, Genève : Labor et Fides, 1967, àpi 17-22, e te ìritiraa ra o teie parau, Tihiri LUCAS, « Mai taiò faahou anaè i te Èvaneria », in : *Te Fetia Tauhā*, 1994/1, p. 42-50.

⁴⁷ « [...] l'Évangile lui-même est notre guide et notre instructeur dans l'étude de l'Écriture », M. LUTHER, *ibid.*, àpi 22.

tātou tuatua ètārētia i te faaturaraa te mau mitionare i te iho-taata e te hiroà o to tātou mau tupuna. Faaturaraa tei ìtehia nā roto i to rātou haapiiraa i te reo mādhi no Tahiti-Moorea-Raïatea mā, faaturaraa tei paò roa i roto i te ìritiraa pīpīria e te mau haapiiraa faaroo e te mau haapiiraa no te haereà faaroo.

• I te pae no Tuamotu-Maareva e Nuu-Hiva mā, e piti puta pīpīria tei ìritihia nā roto i te reo nuu-niva, mai ta Henri Vernier e haamanaò mai ra⁴⁸ : « Te Evanelia i patuahia e Ioane », ìritihia e James Bicknell e piahia e te Totaiete Mitionare no Honolulu (1858, Havaii)⁴⁹ ; e « Te Evanelia i patuahia e Mataio » ìritihia e Louis Paul Vernier e piahia e te Totaiete Mitionare no Paris⁵⁰.

A taa noa atu ai ta te Tātorita Pīpīria⁵¹, te vai noa atoà ra te uiuiraa i teie nei ā mahana i roto i te EPM, no te ìritiraa i te Pīpīria nā roto i nā reo o to te Tuhaa 6. I mua i teie tuhaa rahi no te Pororaa Èvaneria, te vai atoà ra te manaònaòraa no te àtuàtu i te mau reo o te mau motu Tuamotu-Maareva mā e to Nuu-Hiva mā. Oia mau, te vai ra te mau faatoro e te mau pāpāiraa nā roto i teie mau reo. Ua riro atoà rā te ìritiraa pīpīria ei rāveà no te aupuru e no te àtuàtu i te mau reo e te mau taata no rātou te reira mau reo.

• Ei hiòraa : no teie taime, ua ìritihia te Pīpīria nā roto i nā rahiraa reo e 2.261, oia hoì 383 reo tei fānaò i te tāatoàraa o te Pīpīria, 987 reo tei fānaò i te Faufaa Āpī, e 891 reo tei fānaò hoè aè puta no roto mai i te tāpura pīpīria. Ia au i teie mau nūmera a te *Alliance Biblique Universelle*, « i nià i te fāito e 6 mīriā taata, 380 mirioni anaè taata tei òre ā i fānaò atu ra i te Pīpīria nā roto i to rātou reo »⁵².

No reira te tāvevo noa ra te tiāororaa a Mirose Paia rāua o Jacques Vernaudoon : « i nià i te fāito 6.000 rahiraa reo e parauhia nei, e riro te āfa-tiā-raa i te òre atu i teie tenetere. To na auraa ra, te pohe nei ia hoè reo i te mau àhuru mā pae mahana atoà »⁵³. Ia òre tātou ia faaitoito i to te Tuhaa 6 i te pāpāi nā roto i ta rātou mau reo, te tauturu atu ra ia tātou i te materaa o to rātou mau reo. E inaha hoì, eere te reira i ta tātou fā ! No reira, e òaò te àau ia faaroo i te mau òrometua, te mau tiātono, te mau tāvini e to rātou mau hoa, te mau taeà e te mau tuahine ia parau mai e te haa nei rātou no te ora, te parau e te pāpāi nā roto i te mau reo o to te Tuhaa 6 !

4. Ei manaònaòraa

No teie fāreireraa, ua tāòtiāhia ta tātou tuatāpaparaa i nià i te Reforomātio a Rūtero. E ua tae atoà tātou i te taime no te pūòhu i teie maa haapiiraa iti, e teie te tahi mau parau tei tāpādhia mai ei manaònaòraa no e na tātou no te parau o to tātou reforomātoraa e porotetaniraa.

• « Na te faaroo anaè e faaora » : aita teie parau reforomātio e haafaufaa òre nei i te iho-taata e te hiroà taata/nūnaa ; te haamanaò mai nei rā ia tātou e eita te iho-taata e te hiroà

⁴⁸ Te faahiti atoà ra Henri Vernier e : « Les premiers livres de lecture marquisiens seront imprimés dès 1825, et une vingtaine d'ouvrages (Piapa, Almanachs, catéchismes, etc.) paraîtront au milieu du XIXe siècle, en marquisien également », *Au vent des cyclones. Puai noa mai te vero. Missions protestantes et Église Évangélique à Tahiti et en Polynésie Française : Une église polynésienne 1797-1963-1985*, Papeete/Paris : EEPF/Les Bergers et les Mages/Haere Pō no Tahiti, 1986, àpi 47.

⁴⁹ Patrick O'REILLY et Édouard REITMAN, *Bibliographie de Tahiti et de la Polynésie française*, Paris : Publications de la Société des Océanistes/Musée de l'Homme, 1967/14, àpi 550. E rave rahi atu ā te mau puta reo nuu-hiva e paòmotu e faahitihia i roto i teie puta a O'Reilly rāua o Reitman. Na Taoàhere te reira tuhaa e faahohonu roa atu.

⁵⁰ Te vai ra te tahi hohò no teie puta i ta tātou Fare Haaputuraa Parau i te Pū no te EPM.

⁵¹ *Te Pi'imau Hou Me Te Tau Tamaro*, Ètārētia Eka Ana I Te Fenuaenata, New York : Mission Catholique des îles Marquises e American Bible Society, 1995.

⁵² Michel LEPLAY, *La Bible entre le culte et la culture. Vingt siècles de vitalité et de résistance*, Poliez-le-Grand : Éditions du Moulin, 2002, àpi 78.

⁵³ No roto mai teie parau i te tuatāpaparaa a te àivānaa ihireo (linguiste) ra o David Chrystal, ah. Mirose PAIA rāua o Jacques VERNAUDON, « Le Tahitien : plus de prestige, moins de locuteurs », in : *Hermès*, 2002/32-33, àpi 401.

taata/nūnaa e faaora i te taata i mua i te aro o te Atua, maoti rā te « faaroo anaè », te « Èvaneria anaè », tē faaora i te taata hara i mua i te aro o te Atua Metua. A tāiva noa atu ai te taata nei mā te faaātea ia na i te Atua mai te teina i haere i te « fenua roa », e aore rā a tāiva noa atu ai te taata mā haafātaata ia na i te Metua no te tītau i te tiāraa o te Metua, mai te matahiapo i noho i te « fenua poto », na te Parau faatāvai anaè e faaō i te taata nei i roto i te ao o te mau « tama tāvai a te Atua mā te Metia e te Vārua ».

Ia hiōhia teie haapiiraa a Rūtero, te tauturu mai ra ia tātou i te ĩte e tei hea to tātou reforomātioraa e to tātou porotetaniraa i te vairaa i teie mahana : *tei roto ānei i te haereā o te teina ? tei roto ānei i te rāmāraa a te matahiapo ? e aore rā tei roto ānei i te firiraa i te haereā o te teina e te rāmāraa a te matahiapo ?*

I mua i teie mau uiuiraa, eita tātou e pāhono no te faanehenehe maitai i to tātou reforomātio-porotetaniraa i mua i te aro o te taata, āreā o roto mai ra e reforomātio-porotetaniraa ē roa teie e òhipa nei. Eita atoā tātou e vāniti maitai i to tātou reforomātio-porotetaniraa no te faaite e mea reforomātio-porotetani aè tātou ia verā mā. Eita atoā hoī tātou e tāiripaa noa i to tātou reforomātio-porotetaniraa mā te faanaho rū, no te mea te fātata noa mai ra te mau faaāpiraa e faatorohia ra e te Āpooraa Rahi Āmui a te EPM no teie matahiti 2007.

- Te « parau tahiti » (reo māōhi) a te Ètārētia porotetani māōhi e te « parau rātino » a te Ètārētia Tātorita i te Tuhaa 6 : i vahavaha na tātou i te mau Paūmotu e te mau Nuū-Hiva tātorita tei ora na i ta rātou mau pure-tūtia nā roto i te reo rātino. I teie mahana, te paparau nei tātou mā te manaōnaō eiaha te « reo tahiti » ia riro, i roto i to tātou reforomātio-porotetaniraa, mai te « reo rātino » a Tātorita mā. Oia mau, e tāpura òhipa rahi te parau no te ĩritiraa i te Pipīria nā roto i te mau reo no Tuamotu-Maareva mā e Nuū-Hiva mā. E faaitoito rā tātou i te tiaituru ia tiā mai te uī no te rohi i te reira mau tuhaa faufaa rahi no te pororaa i te Èvaneria faaora e faatiāmā a te Atua o te Metia, e no te aupuru e te ātuātu hoī te reira mau reo e mau nūnaa. Nā tātou atoā e faaitoito i te haamanaō i te parau reforomātio-porotetani ra « te Pipīria anaè » (*sola Scriptura*), ei mana-aratai no tātou i roto i te Ètārētia ia au i te tūramaraa a te Vārua Raa⁵⁴.

- Te Reforomātio⁵⁵ ei « faatitiāifaro-faahou-raa » : aita tātou i mātau i teie huru parauraa, no te mea ua tiātau tātou i niā i te « faatitiāifaroraa ». Ia faaroo-anaè-hia atu tātou i teie mahana, ia òre anaè tātou e au i te reira parau, te reira haapiiraa, e rū hānoa tātou i te parau :

⁵⁴ Te nā ô ra te porotetani ra o Paul Wells : « I roto i nā *sola* (anaè) o te porotetaniraa — te faaroo, te hāmani-maitai, te hananaha o te Atua, te Pipīria —, e mea faufaa mau « te Pipīria anaè ». Ia òre teie « anaè » [Pipīria], e tāui atoā ia te auraa o te tahi atu mau « anaè ». Ia faaīro-anaè-hia te Pipīria mai te tahi pāpāraa i rotopū i te mau pāpāraa, e hiō-ē-hia te tiāraa o te Pipīria, e mai te reira atoā to te faaroo, te hāmani-maitai e te tāviniraa i te Atua. E ère ia te porotetaniraa i te niu no te taaēraa o to na hiroā faaroo e tae noa atu i te pūai o to na faaroo, noa atu ia e te oraora vaamataēinaa e hiroā ra o ia », *ah*. « Parmi les quatre *sola* (seul) du protestantisme — la foi, la grâce, la gloire de Dieu, l'Écriture — le *sola Scriptura* est fondamental. Sans ce *sola*, le sens des autres *sola* est inévitablement modifié. Quand l'Écriture est considérée comme une écriture parmi d'autres, son statut se trouve relativisé, et celui de la foi, de la grâce et du service de Dieu le sont également. Le protestantisme perd alors le fondement de sa spécificité religieuse ainsi que sa vitalité spirituelle, même s'il vivote comme phénomène socioculturel », Paul WELLS, « Le rôle de l'Écriture dans l'identité protestante (I). Relativisme et biblicisme », *Foi et Vie*, t. 57, 2006/4-239, (27-32), àpi 27. E hiōraa piri-taravino teie, āreā i roto i te parauatua a Rūtero, te matamehai o te mau « anaè » reforomātio : o « te faaroo anaè » ia, na teie « anaè » e tauturu i te faaroo èvaneria i roto i te parau no te Atua Metua (te hanahana o te Atua), to na « hāmani-maitai » (Arōha), te Pipīria e te tiaitururaa i te Pāireia.

⁵⁵ Reforomātio, e taō rāiono : « *reformatio* », oia te òhipa a te « *reformolare* » : « te faahōraa i niā i to na tiāraa matamua », « te rave-faahou-raa », « te faatitiāi-fahou-raa ». I roto i te reo farāni, ua ĩrititihia te « *reformatio* » ei « *Réformation* » (parau-fārani-raa matahiti 1213), e i muri mai ei « *Réforme* » (parau-fārani-raa matahiti 1625). E oia atoā nā roto i te reo heremani, « *Reformation* », « *Reform* ». Ua faaòhipa te mau āivānaa no te tuatua i nā taō e piti, « *Réformation/Réforme* ». Ia ui-anaè-hia rātou e aha te taō tano roa aè no te « *Reformatio* », aita e pāhonoraa pāpū e noaa mai, maoti rā te tuatua o ta rātou e faatiāraa, oia te òhipa no te faaāpiraa i te mau faanahoraa a te Ètārētia nā mua aè ia Rūtero mā (*Pré-Réforme*), e tae roa mai i te mau òhipa i ravehia e Rūtero mā (*Réforme*), e ta te mau Tātorita (*Contre-Réforme*), *ah*. Marc VENARD, « *Réforme, Réformation, Préreform, Contre-Réforme... Étude de vocabulaire chez les historiens récents de la langue française* », in : Philippe JOUTARD, *Historiographie de la Réforme*, Paris-Neuchâtel, Montreal, 1977, àpi 352-365.

« Eere terā i ta te Māōhi parauraa ! Eere terā i ta te porotetani parauraa ! » Ei haamanaōraa : aita te ìritiraa taò ra « faatitiāifaroraa » i tāpae roa atu ra i niā i te auraa no te Reforomātio. « Faatitiāifarō », ia au i te Faatoro parau a John Davies, e rohi hua (« faatiti » : faahepo) ia pau (« ài » : àmu) te « faro », oia tei fefe, tei tāre, tei hape⁵⁶. Te Reforomātio i ômuahia mai e Rūtero, aita i tāōtiāhia i niā i te rohi-hua-raa ia pau te hape o te Ètārētia Tātorita Rōma i roto i ta na aratairaa i te oraraa faaroo no taua ànotau ra. Ta Rūtero i ômua mai e o ta na i haa māite i roto i ta na tāviniraa, o te parau-faahou-raa ia i te parau o te « faaoraraa nā roto i te faaroo anaè ». No reira, eere te Reforomātio i te faatitiāifaroraa anaè i te faanahoraa hape a te Tātorita. Te Reforomātio rūtero, o te faatitiāifarō-faahou-raa ia i tei faatitiāifarohia na e te Tātorita ia au i te hoê faanahoraa tāpihoo i te ora e te faaoraraa a te Atua. Reforomātio, oia hoì faatitiāifarō faahou mā te tuu faahou i te parau no te faaoraraa èvaneria a te Atua o Ietu Metia, ei ômuaraa e ei aratai i te taata i roto i te ao o te mau « tama tāvai ». Reforomātio, oia hoì, tāmau i te poro faahou i roto i te Ètārētia i te parau no te « faaora-aroha-hānoa-raa a te Atua Metua mā te Metia e te Vārua Raa ». Reforomātio, faatitiāifarō-faahou-raa, faanaho-faahou-raa ia tātou te ora i te Èvaneria a te Atua. E tiā roa atoà rā i te feiā e hinaaro e faaea noa i niā i te taoà ra « faatitiāifaroraa » no te « Reforomātio », mai te peu e ua niuhia te parau reformātio i niā i te faaoraraa èvaneria a te Atua o te Metia, e mai te peu e fārii atoà rātou ia haahia te faatitiāifaroraa e te « faahou » e te « tāmau » : *Semper reformanda (toujours à réformer [l'Église])*, oia hoì ia reformātio-tāmau-hia te Ètārētia, ia tāmau i te faatitiāifarō-faahou-raa i te Ètārētia : o te tiāoraraa ia a Rūtero e te tahi atu mau Reforomātio porotetani⁵⁷.

Aore e « muriātau » (a nanahi) to te porotetani mai te peu e haapae o ia i te Reforomātio : ia òre anaè te Reforomātio, e aore rā ia haapae-anaè-hia te Reforomātio, aita atoà ia e faufaa to te porotetani. Oia mau, eere ta Rūtero anaè te Reforomātio, te vai atoà ta Jean Calvin (Taravino) mā, etv. Eere atoà ta Rūtero anaè te hiōraa e te ìritiraa i te Pipīria e te haapiiraa no te auraa o te Pipīria, te vai atoà ra ta te mau reformātio taravino mā, etv. Na tātou rā e faaitoito i te titeā i te mau parau reformātio no te tauturu i to tātou porotetaniraa, mā te ìte e te fārii e, e tiāmāraa to te reira taeà e to te reira tuahine i te ora i te huru reformātio-porotetaniraa o ta na e tiāturi ra e au i to na faaroo èvaneria.

Tihiri Òrometua

⁵⁶ John DAVIES, *A tahitian and english dictionary, with introductory remarks on the polynesian language and a short grammar of the tahitian dialect : with an appendix*, London : London Missionary Society's Press, 1851 ; Papeete : Haere po no Tahiti, 1985, àpi 76 e 82.

⁵⁷ Tihiri LUCAS, « Reforomātio e reformātoraa, porotetani e porotetaniraa i Èuōpa e nā te Ara », in : Colloboration, *Faaineineraa tāmau o te mau òrometua o te Tuhaa Hoê*, Papeete : Aua Pipi Òrometua no Heremona/EPM, Papeete : 2006, àpi 11-19.

Te faaiteraa a te fenua Tupuai (rautihia mai e Ronouri mā)

Ronouri mā : Te fee, te tāura o teie fenua ; no te fenua iho rā, to rātou tērā vārua ìno.

Te paripari o te fenua o Tupuai :

Mouà to nià, o Taitaa
Tahua to raro, Fārii-taata
Ôutu to tai, o Te-one-marua
E vai to uta, o Vai-haruru
E ava to tai, o Te-ara-moana
E matai tōna, o Toèrau

Te parau tupuna o Raro-ata:

O Tāne, te atua hoê i nià i te rai
O Hiro-mata-atua, te atua o te ao, taòto ia Èva-arii, te tamahine a Tāne, tei pārahi i roto i te āvaè. Fānau ta rāua, o Māui e o Tīhauone. I taua tau ra, ua tuhahia nā fenua e piti o Raivavae nā Maui, o Raro-ata na Tīhauone. Tīhauone, taòto ia Hina-a-huone, te vahine a Toàreva, te arii o te pō :

- Rongo-nui-te-tai-aitu
- Hai-pii-rangi (ua tae o na i te rai)
- Tahito-to-te-rangi
- Nahati

O Rongo-nui-te-tai-aitu tei tae i nià i te henua iti i Raro-ata, nā nià i nā vaa tīpae piti to na haereraa. E nā na i maīri i te iōa ia Raro-ata, e fenua tei raro, o ia te taata i tae mātāmua i reira. Ia hiò mai o ia, nā na i faaite e, e henua mau o Raro-ata, tei maīrihia to na iōa. Te parau, o rātou te mau taata i tāhito ra i teie henua. O Nahati, taòto i te tāne ia Tanihia (Tangihia, i te reo Paūmotu), e āito no Anaa, i te Tuamotu. Fānau ta rāua o Teehu-o-Rongo e o Taupe-rōuru. Ua faaite o Nahati i ta na tamaiti, e fenua mau o Raro-ata. E ua tae o Teehu-o-rongo i Raro-ata, e ua faatiā te marae o Vai-â-èa te iōa. Ua hoī mai o ia i Raivavae nei.

Tumu-rai-fenua :

E parau teie no te hoê fee rahi, te atua o te moana, o Tupu-rai-parua-moana tei ôpua i te hoê tau e faaruè i te ao māhanahana no te ìmi i te vāhi, te ao toètoè e te haumārū. I roto i to na tere, ua taupupu tā na i ôpua, ua āuahaaātihia o ia e te mau iā rau o te moana. No to na hinaaro ia tupu tā na i ôpua, ua faaruè to na au (te tūtae fee), ia pōuri te miti, ia pōuri te êa, ia òre te mau iā ia ìte te vāhi tā na e haere na. Ua tere, ua tere, ua ìmi, ua ìmi, te vai nei te papa one, taūma atu ra i nià iho, ua haumārū, ua hau. Ia mārāma te miti, aita taua mau iā ra i ìte faahou i te fee rahi. Na to na haūri, i aratai ia rātou i te vāhi mau. Ìte atu ra taua mau iā ra i te vāhi mau, nā aveave (âave) e vaū i te tārereraa i raro i te moana, àmuhia atu